

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 7—8

ЈУЛ—АВГУСТ

ГОДИНА XI

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Милинко ЂУРОВИЋ, Ђуро ЛОНЧАРЕВИЋ, Симо МИКАШИНОВИЋ, Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА, Фрањо ТУЂМАН, Зденко УЛЕПИЋ, Јефта ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1959

СНАБДЕВАЊЕ У САВРЕМЕНОМ РАТУ

Савремени рат поставља пред снабдевање уопште, а посебно пред снабдевање армија малих, независних земаља многе проблеме који се раније нису постављали или су се постављали у другом светлу и захтевају нова и оригинална решења. Између њих најважнији су:

Масовност потреба. — Масовност армија и релативно велика засићеност техником захтевају и масовност снабдевања. Не само што ће велике и технички добро опремљене армије имати потребе за таквим снабдевањем, већ ће и савремене армије малих, независних земаља, које се припремају за вођење одбранбеног рата, због масовног учешћа народа и релативно бројне технике, имати веће потребе него што је то било у Другом светском рату. Поред тога, увођењем процентуално већег броја брзометног и аутоматског оружја потрошња муниције се повећава, а самим тим расту и потребе за снабдевањем. Најзад, све већим увођењем моторизације у савремене армије повећава се потреба за горивом и није тешко прорачунати да ће његова потрошња код свих армија далеко превазићи ону из прошлог рата.

Тешкоћа дотура. — Атомским оружјем и авијацијом моћи ће се веома ефикасно угрозити комуникације, железнички чворови, саобраћајне раскрснице, теснаци итд. То ће јако утицати на дотур потреба од позадине ка фронту, поготово стога што ће разарању бити изложени објекти на много већој дубини него досада. Можемо узети као сигурно да железница неће играти ни ону улогу коју је играла у Другом светском рату, па ће још већи део терета пасти на остала транспортна средства. Но, разарање комуникација отежаће рад и већег броја камиона-точкаша, што ће, с једне стране, захтевати сталну оправку комуникација, а са друге, коришћење у извесној мери и средстава која нису везана за комуникације као што су: авиони, хеликоптери, транспортери, товарни коњи и др. Међутим, средства која нису везана за комуникације имају малу транспортну моћ, а велике потребе. Товарни коњ носи око 80 кг корисног терета, а потроши дневно 8 кг хране, не рачунајући воду. Транспортер, хеликоптер и авион гутају велике количине горива и захтевају солидно одржавање па самим тим усложњавају снабдевање. Хеликоптер, на пример, потроши сваког сата бензина за 500 долара.¹⁾

¹⁾ Military Review 9/56 — Colonel Thomas F Donahue: Economics of Logistics.

Могућност уништења залиха на месту. — Већа моћ разорних средстава не утиче негативно само на могућност дотура већ и на сигурност материјала у складиштима и базама. Атомска оруђа, нарочито њихово радиоактивно дејство, стварају још један проблем: није потребно да се извесна материјална средства униште, довољно је да се материјал (а нарочито храна и вода) само контаминира па да постане неупотребљив. Чак није потребно ни да дође до контаминације намирница, већ је довољно да постоји сумња за то, па да се створи проблем. Наиме, опасност од контаминоване хране и воде је толика да се оне, чим постоји вероватноћа контаминације, не смеју употребљавати пре испитивања и стручног прегледа, што само по себи претставља тешкоћу и отежава снабдевање.

Велика потреба за ремонтом. — Ремонт не спада у снабдевање али има непосредан утицај на њега јер, што се од наоружања и опреме не може ремонтovati, мора се дотурити. Зато се и овај проблем износи као проблем снабдевања. Самим тим што су армије увеле велик број моторних возила, много разноврсног наоружања и машина, питање ремонта је добило огроман значај. Осим тога, већи број аутоматског и сложенијег наоружања захтева већу пажњу при одржавању, лакше се квари, а оправке су теже и дуже трају.

Кад и не би било атомског оружја, ремонт би због своје масовности претстављао проблем. Међутим, дејство атомског оружја у односу на ремонт испољава се још у три правца: прво, због дејства по комуникацијама отежава се кретање технике, а тиме се повећавају кварови; друго, због дејства по позадини уништава се извештан број покретних и стабилних радионица, а тиме и смањују капацитети ремонта; и треће, због дејства по самој техници повећава се број оштећења, а тиме и број средстава која треба ремонтovati.

Потреба за већим бројем људи снабдевачких јединица и установа. — Растреситост распореда појединих позадинских јединица и складишта, потреба да се оне укопавају, да се обезбеде од напада ваздушнодесантних јединица и убачених делова, повлаче за собом потребу за већим бројем људи у јединицама и установама за снабдевање. Ово, опет, утиче да се укупан број људи једне јединице који се морају снабдевати повећава, а тим се повећава и дотур. Позадинске јединице морају бити и боље наоружане него раније (да имају теже пешадиско наоружање) јер ће вероватноћа да воде борбу са ваздушнодесантним јединицама и убаченим непријатељским деловима бити велика. Све то утицало би да позадинске јединице буду гломазније него досад ако се не би предузимале мере за отклањање таквих последица.

Могућност угрожавања материјалних резерви на читавој државној територији. — Савременим борбеним средствима може се угрозити свака тачка на земљиној кугли. Но ипак, уколико је територија једне земље или коалиције већа, утолико је лакше сакрити њене материјалне резерве или фабрике које производе за потребе армије. Код просторно мањих земаља теже су могућности да се фабрике и већа складишта сакрију у простору, те ће велики број скла-

дишта, нарочито оних у близини комуникација, бити откривен и у случају рата вероватно уништен. Због тога се овај проблем мора решавати на други начин, што ће зависити од орографског и геолошког створа земљишта и од економске моћи дотичне земље. Но у сваком случају треба рачунати на то да ће један део фабрика и складишта свакако бити уништен или оштећен, што ће имати утицаја на ратну производњу.

Релативно слабија економска моћ малих земаља, у односу на велике и економски јаке земље, ствара више проблема у вези са снабдевањем.

Основни проблем претставља разноврсност типова наоружања, јер економски слабије земље немају могућности да за релативно кратко време замене целокупно наоружање. У условима постојања разноврсног наоружања и опреме веома је тешко организовати да свако оруђе добије ону муницију која му одговара, свако возило оне резервне делове који су му потребни итд.

Мале земље, услед своје слабије економске моћи, често нису у стању да производе најсавременије наоружање, већ су зависне од увоза. Због тога се може десити да у периоду пред избијање рата увоз буде ограничен. Ово изазива потребу да се критични материјал набавља правовремено и чува у складиштима, а ту се опет потенцира проблем његовог одржавања у исправном стању.

Супротност између самосталности и покретљивости. — Поред тога што захтева велике количине горива и муниције, савремена армија има и друге велике потребе које су, с једне стране, резултат високог стандарда њених припадника, а са друге, карактера савременог рата. У савременом рату потребно је војницима пружити разоду, обезбедити им хигијенске услове, купање и прање рубља, потребно је дати им с времена на време укусно скувану храну од свежег поврћа и свежег меса итд. Све ово захтева да јединице вуку са собом гломазне апаратуре, приборе и машине који отежавају транспорт и повећавају ионако велики број потреба. Супротно томе, потреба за покретљивошћу изискује да јединице имају малу позадину, што само по себи захтева да се број оног што оне носе сведе на најмању меру и да се растерете свега кабастог и непокретног.

Могућност прекида дотура налаже потребу да јединице буду у погледу снабдевања што самосталније како би у случају прекида могле издржати извесно време у борби или покрету. То опет захтева ношење већих резерви материјалних средстава, што је у супротности са потребом да јединица буде што покретљивија.

НАЧЕЛА СНАБДЕВАЊА

Постоје извесна начела снабдевања која су важила и у ранијим ратовима, а важе и данас, као што су правовременост, уредност, потпуност и непрекидност. Сматрам да о њима не треба говорити у овом чланку. Боље је више се задржати на оним начелима која су добила нарочит значај баш у савременом рату.

Сигурност. — Снабдевање мора бити тако организовано да буде обезбеђено функционисање за време целог рата и да омогући победу у рату.

С обзиром на карактер савременог рата, систем не сме дозволити да непријатељ у првом или неколико налета паралише снабдевање, јер би тиме добио велике предности за даљи ток операција.

Могућност да непријатељ испољи велику надмоћност на појединим правцима или објектима и изврши дубоке продоре и освајања, не допушта да у систему снабдевања буде слабих места чијим би заузећем непријатељ паралисао снабдевање.

Могућности атомског дејства, бомбардовања авијацијом и напада ваздушнодесантним јединицама налажу да се обезбеди растреситост материјалних средстава на терену тако да се не ствара рентабилан циљ, али да се осигура и њихова ефикасна заштита.

Код нападача који располаже нуклеарним наоружањем и јаким оклопним јединицама пробој ће вероватно бити основни начин дејства у нападу. Стога треба избегавати да се веће јединице и установе за снабдевање постављају на правцима и у рејонима на којима је могућан брз покрет јединица за искоришћење пробоја.

Еластичност. — У савременом рату систем снабдевања мора да буде веома еластичан и ослобођен свих крутости и шаблона.

Код земаља које имају релативно малу територију могућно је да непријатељ продором на појединим правцима потпуно раздвоји неке јединице и територије једне од других. У таквом случају, ако је снабдевање организовано по овом начелу, моћи ће сваки одвојени део да се снабдева самостално.

Еластичност се састоји и у томе што се користе сви могућни извори снабдевања и што се не ослања само на дотур.

При снабдевању не мора се увек држати правила да се снабдевање врши „од себе“. Често ће снабдевање „к себи“ дати одличне резултате јер ће транспортној јединици, у рату без тачно одређених фронтава, бити често лакше да пронађе складиште претпостављене команде, него што ће транспорт више јединице моћи да пронађе нижу.

Приликом дотура треба прескакати, кад год је могућно, онај степен који није непосредан потрошач и материјална средства слати непосредно трупи. На тај начин се избегавају претовари и убрзава снабдевање.

Покретљивост и способност за маневар. — Снабдевање, исто тако, не сме бити кочница извођења борбених дејстава. Материјалне резерве, које по формацији припадају јединици, морају бити тако покретне да могу пратити јединицу истом брзином којом се и она креће. Снабдевање треба да је тако организовано да је могућан маневар материјалним резервама. Ако услед разних узрока поједине снабдевачке јединице, например, моторизоване, не могу пратити своју јединицу (услед доласка на непогодно земљиште или промене атмосферских услова), систем треба да омогући да се ове јединице привремено замене другим (товарним, возарским, хеликоптерским), те да се покретљивост не смањи.

Економичност. — Супротност између великих потреба војника у савременом рату и потреба да се покретне резерве и транспортне јединице што више смање, решава се једним делом и навикавањем војника на скромност. Наш Народноослободилачки рат пружа дивне примере о томе са колико се мало хране, муниције и опреме може ратовати, како снабдевачке јединице батаљона и бригада могу бити мале, како се са таквим јединицама може добро и успешно маневровати и борити.

Савремена армија мора бити навикнута на скромност и у том погледу треба још за време мира навикавати њене припаднике. Тада њима у рату неће бити тешко да се за извесно време одрекну неких средстава, а да притом њихова борбена вредност не опадне.

СИСТЕМ СНАБДЕВАЊА СЕ МОРА ПРИЛАГОДИТИ КОНЦЕПЦИЈАМА ВОЂЕЊА РАТА

Историја ратне вештине показује да је могућност снабдевања увек утицала на вођење ратних дејстава и да је систем снабдевања морао бити прилагођен концепцијама вођења рата. Значи, снабдевање и операције су вршили међусобан утицај. Некад су била у примени три система снабдевања: на земљишту, магацинско и мешовито. У доба великих модерних армија мешовито систем остао је као једини. Код тог система, закључно са Првим светским ратом, са терена се снабдевало: дрветом, сламом, сеном, поврћем, а делимично и месом, док се све остало дотурало из позадине.

Између два светска рата почела се јављати и мисао о јачем искоришћавању терена у смислу снабдевања и другим потребама па чак и техником. „Пуковник Фулер и генерал Хобарт развили су теорију о стратешкој употреби тенковских формација и тврдили да оне могу живети на терену ограничено време у погледу снабдевања бензином исто као што је Атилина коњица пасла траву. Њима су се смејали изузев, најалост, у Немачкој, где су генерали Гудеријан и Ромел искористили ову логистичку концепцију у Другом светском рату“.²⁾

Немци су заиста разрадили ову концепцију и искористили је, захваљујући доброј обавештајној служби и успешном раду „пете колоне“, нарочито на Западу. Ромел је у Африци, захваљујући добро организованој служби ремонта, употребљавао против Британаца чак и њихове тенкове који су били оштећени претходних дана. У погледу осталих артикала, а нарочито хране, Немци су били безобзирни и њихово снабдевање на терену узело је форму пљачке, што је, између осталог, у неким земљама довело до велике мржње и отпора према њима.

²⁾ The Army Quarterly juli 1956 — maj.-gen. G. S. Hatton: The influence of logistics on military strategy.

На Истоку Немци нису успели да остваре ову концепцију, јер су Совјети извукли нека искуства из рата на Западу и системом „спаљене земље“, углавном, спречили да се непријатељ снабдева на терену.

Систем снабдевања у нашем Народноослободилачком рату карактерисао се тиме да је снабдевање војске било најтешње повезано са народом. Међутим, становништво није коришћено да се од њега само црпу средства за живот и борбу. Оно је служило и као огромно и веома еластично складиште. Кад год би наше јединице заплениле од непријатеља више средстава него што би могле да понесу, оне би та средства делиле народу који их је чувао или трошио, већ према примљеном овлашћењу. Кад је, опет, нешто било потребно јединицама, онда је народ давао не само оно што је примио на чување, већ и своје. Припремајући устанак, КПЈ је прикупљала податке где се налази оружје бивше југословенске војске које су војници напуштали или остављали по селима, па је већ тада народ имао улогу неке врсте мобилизациског складишта. Међутим, то није била једина форма складиштења. Већ 1941 године наше јединице су имале своје базе и магацине у планинама, пећинама и на другим скровитим местима. „Базе за одреде треба да буду скровита планинска места до којих непријатељ, упркос својој надмоћности, не може стићи...“³⁾ Друга карактеристика овога система је била да је основни начин снабдевања оружјем и муницијом, а делом и одећом, био из ратног плена, било да су оружје и муниција одузимани од заробљених непријатељских војника, било да су запленили у складиштима освојених гарнизона, у железничким композицијама итд.

Као што се види, наша НОВ је створила нов тип мешовитог система који је био еластичнији од свих дотад познатих и који се делимично може користити и у савременом рату.

Снабдевање у савременом рату материјалним средствима која се нормално налазе у материјалним резервама може се вршити двојачко: по оперативном и територијалном систему.

Код оперативног система све јединице (тактичке, оперативне и стратегиске) које су материјални органи, имају своје материјалне резерве распоређене на одређеној просторији, која претставља позадину тих јединица и њима снабдевају потчињене јединице. Ове резерве су делом у складиштима, а делом на возилима. Остале резерве распоређене су у позадини врховне команде која их и расподељује. Овај систем одговара фронталном ратовању.

Код територијалног система материјалне резерве носе само тактичке јединице, док веће немају својих резерви. Тактичке јединице снабдевају се директно из територијалних складишта. Војно територијалне команде могу имати и свој транспорт за дотур материјалних средстава тактичким јединицама. Овакав систем одговара земљи која би водила одбранбени рат на својој територији јер омогућује растрепит и скривен распоред материјалних средстава и смањује потребу за великим саобраћајем.

³⁾ Тито: Стварање и развој ЈА, I део, стр. 103.

НЕКА РЕШЕЊА ПОСТАВЉЕНИХ ПРОБЛЕМА

Истакнута важност и сложеност снабдевања захтевају право-времене и темељите припреме, које се морају извршити још у време мира, тако да када рат почне, макар и изненадно, целокупна организација буде способна да одмах ступи у дејство.

Ове припреме су веома обимне и захтевају, поред солидне организације, и велике материјалне жртве те се због тога морају изводити по добро промишљеном и дугорочном плану.

У оквиру припрема, као најважније мере решавају се: уједначавање материјала и опреме, питање паковања материјалних средстава, обезбеђење исхране на савремен начин и начин чувања војничке опреме. Посебно место заузима и уређење територије.

Независне земље освајају онај материјал који одговара њиховим условима ратовања, а и материјалним могућностима. Наоружање и опрема свих врста и видова свде се на што мањи број типова тако да се олакша одржавање и ремонт. Нарочита пажња обраћа се производњи и увозу моторних возила, јер је њихов ремонт, ако је у питању велик број типова, најсложенији. Решава се и о унификацији муниције по појединим калибрима како би се олакшали дотур и снабдевање. За сва техничка средства у наоружању израђују се или набављају резервни делови тако да се у рату извесно време може вршити ремонт без увоза.

Смањење броја људи у позадинским јединицама и установама уз истовремено убрзање послова може се постићи само ако се упрости посао око мерења, бројања, товарења итд. Један од начина да се то постигне јесте да се материјал на погодан начин упакује у одговарајуће типизирани пакете који би, поред тога што би га штитили од упропашћивања, влаге и нуклеарног зрачења, омогућавали да се лако товари и дели без бројања и мерења. Због тога се врши студија амбалаже и њено подешавање у погледу чврстине, лакоће, облика и величине како би се материјал могао најцелисходније паковати и товарити на одговарајућа типизирана превозна средства.

Кухање топле хране за време извођења борбених дејстава биће веома отежано, а често и немогућно. Због тога се структура obroка и однос између сувих и куваних obroка знатно мења у корист првих. Садашњи суви оброк није више резервни као што је некада био. Он се и друкчије зове: концентрисан текући оброк или конзервирани оброк. Такви obroци се припремају у много већем броју него за раније ратове за целу армију, а нарочито за оне јединице које ће у почетку рата морати да воде борбу са непријатељским оклопним и моторизованим јединицама. И она храна која се кува треба да је донекле већ унапред припремљена. Зато се обезбеђују веће количине дехидрисане или хране у праху која је већ упола припремљена и која не заузима много места приликом складиштења и транспортања. Тако војник може у својој порцији веома брзо и на једноставан начин припремити топлу храну.

Досадашњи начин чувања војничке опреме за резервисте имао је низ слабости: захтевао је велик складишни простор и сталан рад око чишћења, мазања, проветравања, нафталисања итд.; обвезник није био сигуран да ће добити свој број одеће и обуће; у случају паљења или рушења складишта пропадале су милионске вредности; издавање је било споро и поред свих мера итд.

Савремени рат, нарочито општенародни одбранбени захтева да војник већ опремљен дође у јединицу. Стога земље код којих је народ јединствен, код којих је политичка свест на висини, могу да измене систем чувања војничке опреме. Код таквих земаља обвезник може да чува код себе сву личну опрему по интендантској грани, а у складиштима се чува само наоружање и колективна опрема. Тако обвезник има код себе рубље, одело и обућу који одговарају његовој величини и он се стара о њиховом одржавању у исправном стању. После извесног броја година опрема се занавља на погодан начин. Овај начин чувања је економичнији, а гарантује бољу бојну готовост земље.

Савремена армија не може прећи на територијални систем снабдевања без обимних припрема око уређења територије. У те припреме спада: опште уређење територије, обезбеђење складишног простора и уређење територије за производњу, дотур и евакуацију.

Са гледишта одбране, територија сваке земље може се поделити на „граничну“ и „унутрашњу“. Шта улази у једну, а шта у другу зависи од величине земље и географских услова, као и од других околности. То је за сваку земљу различито, па су и називи „гранични“ и „унутрашњи“ условни.

За вођење одбранбеног рата потребно је извршити опште уређење целе државне територије.

Уређење „граничне“ територије у смислу снабдевања треба да буде такво да омогући живот и борбу јединица које на њој дејствују у почетним операцијама, као и живот и рад јединица које ту остају ради дејства у непријатељевој позадини (ако се такво дејство предвиђа). На тој територији треба да буде опрема за оне јединице које се ту мобилишу, и муниција и гориво за онолики број дана колико се предвиђа да ће те јединице дејствовати на том простору. Остала материјална средства која се могу наћи на терену треба да јединице црпу са терена, па чак један део и да евакуишу у унутрашњост.

Уређење „унутрашње“ територије захтева веће материјалне припреме. Организација те територије зависи од концепције вођења рата и она се може уредити на више начина од којих ће се овде третирали три типична.

Код првог начина се у центру земље уређује извесна просторија на којој се припрема складишни простор свих служби и грана. На осталом делу „унутрашње“ територије изграђују се мања складишта која одговарају појединим линијама на којима се предвиђа задржавање непријатеља и давање дужег отпора. Снабдевање струји од центра ка појединим линијама, а евакуација у обратном правцу. Овај начин уређења више одговара вођењу фронталног рата и то са тежњом ка непрекидним фронтovima.

Код другог начина се такође предвиђа уређење зоне са складишним простором у центру земље, но складишта на осталом делу „унутрашње“ територије се не уређују по појединим положајима или предвиђеним линијама отпора, већ према појединим правцима на којима се предвиђа да ће непријатељ вршити продор, а сопствене јединице изводиће одбранбена дејства. Тај начин одговара оним концепцијама вођења рата где се територија дели на зону задржавајуће одбране и национални редут и где је задржавајућа одбрана предвиђена по појединим правцима.

По трећем начину на целој „унутрашњој“ територији, тј. на великом простору, распоређују се складишта разних служби и грана. Складишта се постављају у оквиру сваког војно-територијалног органа на теже приступачном земљишту. Она се не распоређују подједнако густо ни у оквиру једног војно-територијалног органа ни у оквиру целине. Њихова густина зависи од степена изграђености складишног простора, од процене важности појединих рејона за вођење операција, од могућности дотура са „граничне“ територије и могућности попуње за време рата. Снабдевање би се вршило на тај начин што се јединице попуњавају материјалним резервама из најближег складишта, а кад се помере, наилазе на друга складишта. Материјалне резерве се такође померају из једног складишта у друго зависно од ситуације на фронту. Овај начин уређења одговара оним земљама чија читава државна територија може бити угрожена.

Ако упоредимо сва три начина видимо да прва два имају, уствари, једно тежиште чијим падом може да буде паралисано снабдевање, али у оба случаја има више реда у снабдевању и лакше је управљање. Трећим системом онемогућује се непријатељ да паралише снабдевање, јер би за то морао да у потпуности овлада територијом (и пролазном и слабо пролазном), али су припреме за његову реализацију доста сложене, а управљање је теже.

С обзиром на своје концепције за вођење рата, свака земља прави комбинацију из поменутога три начина уређења, а једном од њих даје предност.

Обезбеђење складишног простора за снабдевање по територијалном начину снабдевања није нимало лако. Познато је колико је скупа изградња складишта и кад се она граде на комуникацијама или у њиховој близини, где је релативно лако дотурити материјал. Познато је такође колико има тешкоћа око манипулације материјалом и опремом и онда када су складишта концентрисана. Јасно је да је код система изградње деконцентрисаних складишта на теже приступачном земљишту и изградња скупља и манипулација материјалом сложенија. Због тога ниједна земља не може у потпуности и одједном сав свој материјал пребацити у нова складишта.

На основу студије територије, при решавању проблема складишног простора решавају се, углавном, два основна питања: шта се све може користити као складиште и на коме месту и који се материјал и када може и мора сместити у та складишта.

Притом треба имати у виду следеће:

да се нова складишта граде првенствено на „унутрашњој“ територији, али она могу бити веома различита као: стална укопана, стална делимично укопана и стална маскирана, лака монтажна, тајна складишта — бункери. Која ће се складишта и где градити зависи од тога који материјал треба да се чува у коме складишту и колико времена;

да се за укопана складишта користе све пећине које су на погодном месту и имају услова да се користе без већих адаптација. Све пећине се проучавају да би се дошло до закључка да ли се у њима може чувати материјал и који. Да ли само за време рата и за краће време или и за време мира — за дуже време? Посао око проучавања пећина за одбрану сваке земље веома је важан јер се искоришћавањем пећина могу избећи трошкови око изградње укопаних склоништа магацина и радионица;

да се од вештачких објеката могу адаптирати за складишта извесни тунели и рудници.

Тунели су се користили за складишта и склоништа још у Првом светском рату када су се налазили у близини фронта где је железнички саобраћај био обустављен. Они се могу уредити као складишта и кад саобраћај кроз њих функционише. Тада се у бочним зидовима тунела уграђују мање или веће нише у које се смешта материјал кад ситуација постане затегнута. Ако се предвиђа да саобраћај тунелом неће функционисати (зато што је вероватно да ће непријатељ разрушити пругу), његов улаз и излаз се уређују тако да је унутрашњост обезбеђена од дејства атомске експлозије.

На „унутрашњој“ територији сваке земље постоји већи или мањи број рудника са окнима у којима се ради, а и онима у којима се не ради. У случају рата извесни рудници ће обуставити производњу било услед тога што неће бити потребе за рудом, било зато што неће бити саобраћајних могућности за транспортовање руде или из других разлога. Неки од тих рудника су веома дубоки и опремљени уређајима за вентилацију и одводњавање те претстављају веома добра склоништа и складишта. Окна која се не експлоатишу, а конструкција им је очувана, могу се адаптирати за смештај опреме још за време мира. Извесни рудници користеће се као складишта само за време рата било у целини или делимично.

Као складишта могу се користити и поједина мања планинска насеља и објекти. У планинским крајевима постоје понегде планинска добра, планинске куће и лечилишта као и мања насеља у која се још за време мира или у случају затегнуте ситуације могу сместити извесне количине материјалних средстава. Поступак не захтева веће трошкове, али је потребна претходна евиденција свих таквих објеката и њиховог складишног простора.

Веома је важно питање која се опрема и када има пребацивати из мирнодопских магацина у ратне. Приликом студије територије и регистровања, уређења, адаптације и изградње магацина по територијалном систему, долази се до закључка да се нека складишта мо-

рају изградити тако да се опрема у њима чува непрекидно. Друга ће бити погодна да се у њима опрема чува дуже те ће бити могућно да се она попуне у случају затегнуте ситуације. Трећа ће се моћи користити само у случају рата и она се попуњавају тек кад рат почне или кад је његово избијање извесно. Материјал који се смешта у ове две последње врсте складишта чува се за време мира у складиштима која по локацији не одговарају територијалном систему. У њима ће се сместити и она материјална средства која су предвиђена за евакуацију са „граничне“ територије.

Још приликом мирнодопске изградње свака земља тежи да своју базичну индустрију, а нарочито војну, смести што дубље у унутрашњост територије. Но, ова индустрија може да буде већим делом паралисана дејством савремених борбених средстава. Зато се за продужење ратне производње врши специјално уређење територије за производњу: изграђују се мање фабрике — радионице на тешко приступачном терену, у пећинама, рудницима и сл.; у близини већ постојећих фабрика раде се укопана склоништа за погоне; поједине фабрике — радионице граде се под земљом, у камену и сл. Такве фабрике — радионице снабдевају се потребном количином сировина и погонским материјалом и отпочињу рад тек кад почне рат. Дотле се њихово постојање држи у тајности. У њима се производи, углавном, муниција за пешадиско и лако наоружање, а могу бити оспособљене и за друге задатке — израду резервних делова и сл.

Уређење територије за дотур и евакуацију врши се на тај начин што се, поред транспортних јединица које се налазе у саставу борбених, формирају и транспортне јединице на територијалној основи. Ове последње могу се делити на формациске и оне које се по потреби ангажују из месних средстава. Формациске територијалне транспортне јединице делом би се распоређивале на појединим путевима, а остатак би се налазио код установа ВТО.

Транспортне јединице намењене за дејство на појединим путевима морале би бити прилагођене категорији пута и имати склоништа, гориво, односно фураж, у близини тих путева. Оне извршавају задатке за рачун ВТО и борбених јединица када дејствују на том терену.

Транспортне јединице код појединих установа војно-територијалних органа употребљавале би се за дотур из тих установа, за пребацивање тих установа и евакуацију из борбених јединица.

Снабдевање у одбранбеном рату не решава се самим увођењем територијалног система снабдевања. Тај систем има много добрих страна, али може да доведе и до негативних последица ако се не поштује изванредан ред и надлежност. Иако је, на пример, предвиђено да се свака јединица снабдева материјалним средствима из најближег складишта, то се не може дозволити за сав материјал и у свим приликама. Над извесним материјалом: одређеном количином муниције, горива, експлозива имаће ингеренцију само више оперативне јединице, а над извесним чак и врховна команда. Иначе би се могло десити да та материјално-техничка средства утроше јединице које имају

мање важан задатак и да га нестане баш кад се укаже потреба за снабдевањем јединица које имају важнији задатак.

Због тога територијални систем снабдевања треба добро проучити, утврдити његове добре и слабе стране и знати шта се може од њега очекивати.

Материјални органи морају имати много бољу евиденцију и детаљније планирати него код оперативног система код којег свака јединица, без обзира на величину, има своје материјалне резерве код себе и на властитом располагању.

Старешине борбених јединица морају бити начисто с тим да ће понекад морати да прођу поред неког складишта, а да се снабдевају на други начин.

У овом чланку третирана су само нека питања о снабдевању у савременом рату али је и то довољно да се сагледа да су проблеми многобројни и да су исто тако многобројни и начини за њихово решавање.

Потпуковник **ФРАНЦ ЈЕРНЕЈЦ**

О НЕКИМ ДЕЈСТВИМА ПАРТИЗАНСКЕ БРИГАДЕ У ПОЗАДИНИ НЕПРИЈАТЕЉА

Тешко пролазни предели успоравају и у великој мери отежавају дејства поготово ако су она базирана на снази мотора. Безводни терени могу не само да отежају операције, већ и да их за дуже или краће време парализују.

Јединице евентуалног непријатеља засићене техником тежиће да овладају комуникацијама и комуникациским чворовима при чему ипак остају велики комплекси браниочевог земљишта неконтролисани. Према томе, браниочеве снаге које су остале ван дела оног земљишта са развијеном комуникациском мрежом нису уништене, већ претстављају потенцијалну опасност по нападача и његове су снаге увек у опасности да буду отсечене од позадине и претрпе знатне губитке.

Позадинско-снабдевачке јединице су стално угрожене и лако могу бити уништени било људство, било материјална средства. Нападач, удаљујући се у својим наступањима од сопствених база, неће увек бити у стању да на време обезбеди своје борбене ешелоне. На брзину и уредност снабдевања у првом реду утиче комуникативност земљишта, а чак и тамо где постоје модерне комуникације, оне се могу онеспособити. Сем тога, у равничастим крајевима, у кишно време, земљиште постаје расквашено и саобраћај је могућан углавном путевима са тврдом подлогом. У таквим условима употреба технике је ограничена, а сваки поремећај планираног саобраћаја уноси пометњу, што се увек одражава и на ситуацију на фронту. У том случају борбене јединице нападача могу се снабдевати из месних средстава, која само донекле могу задовољити потребе. Нападач је принуђен да пљачка и тиме још више навлачи на себе мржњу становништва. Остала средства мора да дотура из удаљених база, преко угроженог земљишта.

Да би непријатељ обезбедио непрекидно снабдевање и потхрањивање својих снага на фронту, приморан је да у својој позадини на окупираној територији оставља јаче снаге, бар у захвату комуникација којима се користи, како би обезбедио непрекидност снабдевања и потхрањивања снага на фронту, па, према томе, и темпо напада.

За обезбеђење позадине и држање окупираних територија непријатељ мора ангажовати јаке снаге. Али с обзиром на велике могућности дејстава партизана у позадини, непријатељ ће бити присиљен да своје снаге распоређује на најкритичнијим местима — рејонима — и то тако да по потреби са више праваца може концентричним дејством интервенисати према угроженом рејону. Партизанске јединице, према томе, биће у извесним случајевима у ситуацији да воде борбу у окружењу и врше пробој из окружења.

Ово не треба схватити тако да ће се при борбеним дејствима у непријатељевој позадини намерно остављати партизанске јединице у окружењу. До окружења партизанских јединица најчешће ће доћи стицајем околности, дужим боравком на једном месту у вођењу борби на комуникативним теренима, где непријатељ може употребом моторизованих снага брзо затварати правце извлачења и повлачења. Да би избегле окружење, партизанске јединице морају своја дејства срачунати на то да у погодном моменту своје делове извуку из борбе и повуку ван рејона који непријатељ може да окружи. Партизанске јединице, иако би држале извесну територију, не смеју се базирали на једном — уском простору, управо због тога што постоји могућност да их непријатељ открије и окружи. Избегавање окружења постиже се, поред осталог, честим покретима, чиме се уноси забуна у апарат окупатора који није у стању да открије базирање, јачину и намере партизана. У таквом случају могућно је непријатељу наносити губитке и материјалну штету тамо где их он најмање очекује, било ударом на његове снаге, било на складишта или органе власти.

КАРАКТЕРИСТИКА „А“ ЦИЉА — РЕНТАБИЛНОСТ ЦИЉЕВА У НЕПРИЈАТЕЉЕВОЈ ПОЗАДИНИ

Рентабилност „А“ циља не мери се устаљеном нормом, већ се она мења, што зависи, поред осталог, од производње, квалитета и квантитета „А“ средстава. Што су средства мање снаге, то ће рентабилност циљева варирати наниже. Ако је за пројектиле од 20 КТ рентабилан батаљон и јединице њему равне по ватреној снази, то ће за пројектил од 10 КТ бити рентабилна мања јединица, итд. С друге стране, број произведених пројектила утиче на рентабилност циљева, тако да се она убудуће неће мерити величином јединице већ степеном одбране, без обзира на то која се јединица брани. Ако је за нападача од нарочите важности да заузме неки објект, он ће употребити „А“ пројектил не осврћући се на механичку, шаблонску процену рентабилности.

Посебно је питање употребе „А“ средстава и рентабилности циљева за нападача на снаге браниоца које се налазе у његовој позадини. Највероватније, бар у почетним дејствима, употреба „А“ пројектила на партизанске снаге није „целисходна“, јер ће циљ непријатеља бити да што пре сломи снаге на фронту и окупира земљу, али, није ни искључена — зависи од њихове активности. Најчешће би се то могло догодити у периоду кад партизанске јединице садеј-

ствују јединицама на фронту, односно кад дејствују на одређеним правцима и истовремено ометају дотур важног материјала од чега зависи ситуација на фронту (на пример, кад партизанске снаге затварају неки теснац који је од битне важности за нападача).

У каснијим дејствима, кад снаге у позадини нападача дејствују, такорећи, пуним темпом, а непријатељ уочи њихову важност путем сопствених губитака у људству и материјалу, рентабилност циљева у позадини може се изравнати са рентабилношћу циљева на фронту, или чак повећати. То све зависи од активности дејства браниоцевих снага и величине просторије коју оне контролишу у непријатељевој позадини.

Нападач неће имати никада довољно снага да њима покрије читаву територију, већ ће прикупљањем јединица са разних праваца покушати да „очисти“ поједине рејоне или зоне, окружујући партизанске снаге са циљем уништења. Може се слободно предвидети да ће и после извесног неуспеха прибећи и употреби „А“ пројектила, навлачећи партизанске снаге на узак простор како би их што лакше уништио.

Према томе, може се закључити да и партизанске снаге, зависно од своје активности и постојања других услова, подлежу употреби непријатељевог наоружања за масовно уништење.

СПЕЦИФИЧНОСТИ БОРБЕ У ОКРУЖЕЊУ

С обзиром на место, улогу и карактеристике дејства, партизанска бригада се налази, уствари, на територији коју је непријатељ окупирао, бар привидно овладао њом, а линија фронта се налази ближе или даље од рејона њеног дејства. Термин „оперативно окружење“ није адекватан стању у коме се налази партизанска бригада. Јер, у овом случају оба противника могу бити у равноправном положају. Нападач — агресор располаже јачом техником, држи главне комуникације, његове јединице се размештају у насељеним местима, али су, с друге стране, његови покрети увек угрожени и лишени подршке народа, а снабдевачке базе су далеко. Партизани уживају пуну подршку народа који их снабдева свим потребним средствима. Добијају обавештења о покретима непријатеља и јединице су им стално у порасту. Према томе, недостаци у техници надокнађују се брзим покретима, тактиком дејства, подршком народа и високим борбеним моралом. Узимајући и то у обзир, агресор је у слабијем положају. Према томе, не може се тврдити да су партизани увек у оперативном окружењу, јер се сматра да је окружен слабији по броју, а нападач се третира као јачи — супериорнији. У случају да непријатељ не предузима акције према појединим јединицама, обе супротне стране су у истом положају. Тек кад једна страна добије премоћ, долази до окружења. Партизанске снаге су, као што је већ речено, у сталном порасту. А непријатељу су снаге потребне на фронту и он их извлачи са окупиране територије те његов притисак у позадини

слаби. Ако хоће да на извесном месту постигне надмоћност, непријатељ ће са разних страна у позадини довести снаге у зону намераваног дејства, али ће их ту моћи задржати само кратко време, пошто ће бити принуђен да их упућује на друго место где су му још потребније. Довлачење снага непријатељ начелно врши плански, стварајући обруч око територије коју намерава „очистити“, а партизанске снаге на тој територији (просторији) прелазе из нормалног стања у оперативно окружење. Непријатељ ће тежити да затвори правце којима би се могле партизанске снаге извући из окружења, а потом стеже обруч убацивањем нових снага или покретом оних које су извршиле оперативно окружење. Јединице, које су се ту затекле а нису благовремено изишле из те зоне, прелазе у тактичко окружење, које настаје кад непријатељ заузме полазне положаје за напад, а може бити у додиру или ван борбеног додира са окруженим партизанским снагама. У најужем смислу, тактичко окружење настаје када је непријатељ непосредно пред нападом, или већ врши напад на окружене снаге, а просторију прострељује артиљериском или пешадиском ватром (стрељачком).

Оперативно окружење, а и тактичко, непријатељ увек жели да спроведе тајно, брзо, са свим изгледима на успех. Изводи га довољно брзо — покретним јединицама, спуштањем падобранских или хеликоптерских јединица, као и убацивањем специјалних група намењених за дејство против партизанских снага.

Да би осујетила ове мере, бригада плански избегава окружење — нарочито тактичко, а суштина је у томе да се постигне, прво, да непријатељ, доводећи снаге, удари у празно и, друго, да бригада њега нападне тамо где је слаб. Окружење се најефикасније спречава планским нападним дејствима.

Да би избегла тактичко окружење и непотребне губитке партизанска бригада мора да предузима све мере борбеног обезбеђења, да организује добру обавештајну службу и непрекидно маневрује. Тиме не само што се избегава непријатељев удар, већ се редовно постижу већи или мањи успеси. Партизанска бригада имаће посебан успех ако открије намеру непријатеља да је окружи и правовремено отпочне са извлачењем. Ако га изведе тајно, неприметно, бригада може ван обруча сачекати да непријатељ предузме напад и изненадним дејством у леђа нанети му велике губитке, растројити га и створити панику у његовим редовима. Или, уколико је непријатељ за офанзиву извукао све расположиве снаге и гарнизоне оставио без довољног обезбеђења, изненадни напад на један тако ослабљени гарнизон, иако на брзину планиран, мора да уроди плодом. Таквим нападом постиже се велики материјалан и још већи моралан ефекат, а успех је двојак: непријатељ је организовањем и извођењем припрема за напад и ударом у „празно“ изгубио драгоцену време, с једне, и претрпео губитке у људству и материјалу, с друге стране.

НЕКА ОКРУЖЕЊА И ПРОБОЈИ ИЗ ОКРУЖЕЊА У НОВ

Непосредно после формирања, Седма Словеначка народноослободилачка ударна бригада добила је задатак да се пребаци преко италијанско-немачке границе и Доломита на Нотрањско, на ослободјену територију, с циљем да се консолидује, стекне потребна искуства и да се касније врати на Горењско. Одмах после формирања бригада је извршила неколико мањих акција на непријатеља. Тада су били примећени покрети немачких снага и за два дана бригада је, ненавикнута и без искуства, водила тешке борбе. Бројно стање се смањило за 30%. Тадашњи командант зоне отпочео је преговарање са непријатељем. Плод ових преговарања је био привремено обустављање борбе и Немци су се, тобоже, повукли у гарнизон Шкофја Лока. Бригада се прикупила и припремила за извршење претстојећег марша. Поново су били вођени преговори уочи дана кад је бригада требало да се прикупи уз границу и да је наредне ноћи пређе. Преговори су вођени првих часова ноћу, а за то време Немци су запосели границу, друмове Жири — Горења Вас и Горења Вас — с. Лучне, остављајући празан коридор кроз који бригада треба да се пребаци на Жировски Врх. После њезиног преласка друма затворен је и тај простор. Извиђачка делатност обавештајних органа бригаде потпуно је изостала. Тек ујутру патроле су откриле да је граница поседнута и да се бригада нашла у окружењу захваљујући крајњој небудности. Опкољавање је извршило око 5.000 војника, а мање оклопне јединице су са спољне стране обруча вршиле патролирање. Непријатељске снаге биле су најјаче груписане дуж границе и друма с. Лучне — Горења Вас, где су били познати прелази партизанских јединица. Врло слабо је био поседнут друм Жири — Горења Вас на делу с. Жири — к 637. Тај део је дању контролисан патролама извиђачких аутомобила, а ноћу су постављане заседе опремљене рефлекторима. Бригада је посела положаје тако да је држала главни гребен и све прилазне путеве. После извршеног распореда, формирана је група јачине око једног батаљона која је извршила јуриш преко Облаковог Врха, дуж друма. Јуриш је уз веће губитке одбијен. После подне напад је поновљен преко Бребровнице ка с. Тодражу, са циљем да се изврши пробијање према Црном Врху код Шкофје Локе. Ту је погинуо командант бригаде. Поновном нападу није претходило прикупљање потребних података о јачини непријатељских снага. Група која је вршила пробој скоро је читаво уништена. После неуспелих пробоја, остатак бораца прикупљен је на положају 2 батаљона, где се формирала јача група. Командант батаљона је читаво време прикупљао податке о распореду непријатеља. Остаци 1 и 3 батаљона, који су били око подне разбијени на положајима, маневровали су по падинама Жировског Врха и пред мрак се спојили са 2 батаљоном. У међувремену је непријатељ избио са севера и југа на гребен и од Голог Врха отпочео чистиње терена. Његово наступање је било сувише споро, тако да је до мрака избио до Јаворча, где се преко ноћи зауставио. Други батаљон се са остацима 1 и 3 батаљона, укупно око 300 људи, прикупио у шуми Ковшаков

Грич и још за дана пребацио испод Јаворника, а падом мрака до Забрешника. На један час пре зоре, група од 25 бораца са командантом батаљона на челу, привукла се изнад самог друма код с. Добрачева и из непосредне близине изненадним јуришем напала немачку заседу која се толико збунила да уопште није отворила ватру. Одмах потом истурени су на бокове заслони све док бригада није избила на друм и стрељачким стројем прешла око два километра широку долину да би у свануће избила на леву обалу Соче и попела се на брдо Корита.

Треба напоменути да је са бригадом у окружењу био одред који је показао врло слабу борбену готовост и вредност. Он се врло брзо распао и групе бораца су се криле по густом шипражју, у крошњама дрвећа, по сеоским кућама и стајама, док их непријатељ није открио и поубијао.

Овај пробој је карактеристичан по томе што се на више праваца покушавало пробити, али сувише слабир снагама.

Да је борбени поредак организован са свим потребним елементима за извршење пробоја, да је брзим и силним налетом непријатељ разбијен на уском фронту, и да су се туда све снаге извукле из окружења, с циљем да се у Долomite пробију другим правцем, непријатељ не би био у стању да тај маневар спречи јер је његов обруч био исувише велик, па не би стигао да прегрупише снаге и пребаци их на угрожени правац.

Посебно се може извући поука да је у таквим случајевима потпуно некорисно билокакво преговарање са непријатељем, јер нас он није признавао као регуларну војску. Много више користи доноси непоштедна борба против њега.

Упркос обећањима Немаца да ће дозволити бригади напуштање територије Горењске, требало је предузети све друге уобичајене мере безбедности, као извиђање, прикупљање података од месног становништва, сазнати о распореду заседа на друмовима и сл.

Под команду бригаде требало је ставити и Шкофјелочки одред, а не дозволити да се он распадне и деморализаторски утиче на читаву бригаду.

Рад команданта 2 батаљона је био правилан када је после прикупљања података о непријатељу одлучио да изврши пробој на најслабије поседнутом рејону и то свим расположивим снагама које су до мрака и у току ноћи прикупљене. Правилан је био избор времена, пред саму зору, када је непријатељ био испрпен и будност му релативно слаба. Постигнуто је потпуно изненађење и пробој је извршен без иједне жртве.

Бригада је била без ратног искуства. Неправилно је било преко 15 дана задржавати се готово на истом, добро комуникативном земљишту и пружити непријатељу могућност да прикупи довољно јаке снаге за извршење окружења.

Када већ није успео први покушај пробоја, требало је у току дана обезбедити држање положаја, а не дозволити разбијање двају

батаљона, углавном, под утицајем деморализаторског духа борачког и руководећег кадра одреда.

Следећи је пример 17 бригаде, у априлу 1945. Она је била окружена под врло тешким околностима, и то због непознавања територије и ситуације у којој се нашла.

Крајем марта непријатељ је вршио врло јак саобраћај свим комуникацијама између северне Италије и Словеније. Да би обезбедио своје транспорте, предузимао је најпре појачана обезбеђења док нису биле прикупљене довољно јаке снаге за оперативно окружење IX корпуса. Када је створено оперативно окружење, расецана је окружена територија на мање делове, што је претстављало тактичко окружење сваке јединице понаособ. Углавном, окружење је обухватило Словеначко Приморје до укључно бивше југословенско-италијанске границе.

На северу су биле поседнуте долина Селшке Соре — Задње Соре и долина Баче. Избијањем непријатељских снага долином р. Идријце преко с. Церкна и Букова, у окружењу на простору северно од Идрије нашла се 17 бригада. Она је добила задатак да најповољнијим правцем предузме пробој у правцу Горењске, пошто поседањем северне долине Идријце од стране непријатеља није више била у стању да се повуче у састав своје 30 дивизије, која се налазила на простору Трновског Гозда и пробијала се на југ.

У време добијања наређења за пробој бригада се налазила на положајима у рејону с. Нове Оселице — Ермановец, затварајући правац од с. Жири, одакле су наступале обједињене снаге белогардиста и Немаца. По добијеном наређењу бригада је одмах предузела покрет ка северу, преко Робитнице на Чрни Врх. На Чрном Врху се налазила команда Горењског војног подручја са малим бројем бораца, али великим збегом. Ту се нашла и италијанска бригада „Гарибалди“, која се касније одвојила и предузела марш у правцу Шкофје Локе с циљем да се преко Мартин-Врха пробије за Горењску. 17 бригада и команда подручја остале су читав дан и читаву ноћ до пред зору на Чрном Врху ослањајући се у прикупљању података углавном на месно становништво, које је под утицајем страха од репресалија од стране окупатора давало увеличане или чак лажне податке о непријатељу, како би одвратило партизане са своје територије. У то време долина реке Соре још није била затворена, али се осећао јачи саобраћај друмом Шкофја Лока — Подбрдо. Непријатељ је довлачио снаге у већ постојеће гарнизоне, у циљу затварања поменуто долине. Ситуација је претресана на заједничком састанку команде подручја и команде 17 и италијанске бригаде. На том састанку је било колебања о правцу и времену извлачења. Свако је имао свој став, али не на основу расположивих података, већ на основу познавања земљишта. На крају је команда италијанске бригаде напустила састанак и предузела своје мере. Команда 17 бригаде и команда подручја су се сложиле о правцу пробоја. Одлучено је да се у току ноћи предузме покрет у правцу планине Ратитовец и даље преко Јеловице ка долини р. Саве, где ће се склонити збег, а бригада ће дејствовати према ситуацији. За-

кључак је био правилан, али се читав дан осећала колебаљивост у припремама за његово спровођење. Покрет је предузет око поноћи, и до зоре је био направљен пролаз ширине од око 2 км, са обезбеђењем према с. Жељезници и с. Подбрду, а 1/17 бригаде је прешао у долину Соре и избио на јужне падине планине Латњик. Непријатељ није интервенисао, тако да је марш био неометан. У том моменту командант ГВП наређује повлачење, претпостављајући да је обруч, у који је обухваћена и планина Ратитовец, већи и да ће се вршити пробој у том рејону. Одређен је други правац повлачења, према западу, преко р. Баче на с. Немшки Рут и даље испод Јулиских Алпа, јер се претпостављало да на том правцу нема непријатеља. На тај начин је изгубљен још један дан који су јединице провеле у Чрном Врху. Пред мрак је отпочео марш преко Давче на планину Порезен где би јединице преданиле, по мраку се пребациле у с. Немшки Рут, а даље према ситуацији. Према касније добијеним подацима, у рејону засеока Цимпровка налазила се прикривена једна немачка јединица. Она је пропустила читаву нашу колону, а кренула је иза наших заштитних делова на таквом отстојању да није била примећена. Пред зору, када је наша колона избијала на планину Порезен, наступила је густа магла. Заседа на путу, којим је колона дошла, није због умора довољно пазила и непријатељ ју је успео обићи. Када је био примећен већ је избио на к 1622. Јачина непријатеља је била око 100 војника. Све наше људство већ је било скоро размештено и одмарало се у љившим италијанским утврђењима на јужној страни к 1622. Остатак људства, који је још било вани, одмах је предузео јуриш на непријатеља који није успео. Када су у полусну борци у бункерима чули борбу, настала је паника, а командовање је било онемогућено. Појединци, или мање групе, бежали су сваки у свом правцу и у подножју планине Порезен многи пали у руке непријатеља који их је касније одводио у села и стрељао да би тиме, поред осталог, застрашио народ. Поједине групе су се пробијале преко Јулиских Алпа на Горењску и прикупиле се у току од 5 дана код Јесеничко-бохињског одреда у близини Бохињског Језера.

И у овом је случају служба извиђања, осматрања и обавештавања била потпуно запостављена. Подаци месног становништва, давани под утицајем страха пред офанзивом и непријатељевом одмаздом, примани су као сигурни и тачни и нису проверавани, мада су многи били неистинити.

Карактеристично је било колебање команди због тога што нису одмах предузете мере да се командовање обједини и предузму јединствене мере. Зато је уследило одвајање једне бригаде, извођење марша најпре у једном а потом у другом правцу, губљење драгоценог времена, а то је све користило непријатељу.

Треба указати и на неопрезност у току марша: пролази се поред непријатеља, а он остаје неоткривен. Небудност заседе, која није контролисала предтерен и правце лево и десно од свог положаја, умногоне је допринела да непријатељ непримећен избије на врх планине

Порезен. Имајући у виду густу маглу, обезбеђење уопште није било довољно за преданак јединице.

Кад је већ примећено присуство непријатеља, није се довољно енергично приступило његовом збацивању, што је имало за последицу панику и разбијање читаве групе која се по свом броју могла успешно супротставити непријатељу, а поготово ослонцем на утврђења, довољно јака да би одолела и артиљериској ватри. У току ноћи могао се предузети напад на уском фронту, пробити непријатељски обруч, и то на тежем терену где су биле груписане слабе непријатељске снаге. Тако би се задржала иницијатива у својим рукама.

КАКО ПОСТУПИТИ У ОКРУЖЕЊУ

Каквим се принципима треба руководити у борби у окружењу и пробоју из окружења у евентуалном будућем рату?

Ратна искуства нас упућују на то да се борба у окружењу мора одвијати на што већој површини, како би бранилац избегао ситуацију у којој нападач може артиљеријом тући целу окружену просторију и тиме угрозити борбени поредак браниоцев. На тај начин се отежава нападачу да разбије одбрану на једном или више отсека, а окружену јединицу на делове, и да је потом почесно уништава. Или, у другом случају, да доведе браниоца на уску просторију и извлачењем властитих јединица створи уносан „А“ циљ и употребом „А“ средстава уништи браниоца или већи део његових снага.

Када се партизанска бригада већ нађе у окружењу, треба будно пратити све поступке непријатеља и не одвајати се од њега. Када се приметити да одвлачи снаге, ваља одмах предузети мере да се јединице прилепе уз њега и тако спрече стварање зоне сигурности. Сви елементи борбеног поретка, који би иначе у класичним условима били распоређени по дубини окружене просторије, распоређују се ближе борбеној линији, како би се избегло нагомилавање у центру окружења. Из тога произилази да ће борбени поредак бити линиски, са плићим распоредом. Ово не значи да не треба имати резерве. Резерва мора постојати, али тако распоређена да је непријатељ не може открити нити уништити „А“ средствима мање снаге.

Кружна одбрана, са плитким распоредом снага у линији, повлачи за собом и смањење времена за одвијање одбране у окружењу. Време мора бити што краће, како би се избегло довлачење нових нападачевих снага у циљу разбијања кружне одбране и расецања борбеног поретка на делове. Окружена јединица треба да предузима све мере да се што пре извуче из окружења док непријатељ још довлачи снаге, а најбоље се то изводи у условима слабе видљивости (ноћ, магла, киша итд.). Ако се јединица нађе у окружењу у време када ће за њу брзо наступити повољни услови за пробој и извлачење, треба врстом одбраном издржати до наступања те повољне ситуације, а потом извршити пробој у изабраном правцу. Ако, пак, ситуација буде другачија и запрети опасност да у дужој борби у окружењу јединица

буде разбијена или уништена, треба предузети пробој и под неповољним условима — околностима, уколико има изгледа да се извуче бар гро јединице.

Приликом постројавања борбеног поретка за вођење борбе у окружењу, треба строго водити рачуна о међупросторима. Тежњом да се брани што шира просторија неминовно ће настати међупростори између водова, чета, а поготово између батаљона. Сваки па и најмањи међупростор треба контролисати патролама, заседама, извиђањем или осматрањем, тако да ниједног тренутка не остану неконтролисани, јер би инфилтрација ма и мале групе унела пометњу и несигурност у одбрану, па чак може да то буде и узрок пробијања одбране. Непријатељ ће свакако настојати да нађе међупросторе за убацивање мањих делова, због чега су они врло осетљиви део у борбеном поретку браниоца. Треба узети у обзир да одбрана, условљена изненађењем и на брзину организована, неће моћи да одговори свим принципима. Таква одбрана најчешће обухвата затварање праваца који од периферије воде ка центру, тј. поседање положаја, користећи искључиво природне заклоне. Немогућно је у таквим случајевима примењивати фортификациске радове, сем најминималнијих (укопавања за лежећи став). Из тога произилази да запречавање неће узети ону ширину коју би у нормалним условима одбране узело, или га уопште неће бити. Сам карактер борбе партизанских јединица условљава такав начин вођења борбе у окружењу.

Може се десити да до окружења дође у рејонима базирања партизанске бригаде. У том случају бригада предузима све потребне мере предострожности, од обавештавања о покретима непријатеља до непосредног борбеног осигурања. Организоваће се и положаји за кружну одбрану, са применом заклона и ровова за запречавање. Међупростори се могу запречити минско-експлозивним средствима, засекама или комбинацијом једних и других. Због широког фронта, а са друге стране због малих јединица које затварају приступ од периферије, постоји опасност да се недовољно пажње поклони контроли међупростора. А баш њих треба контролисати ма и минималним снагама како би се на време откриле непријатељске групе које имају намеру да се убаце.

С обзиром на констатацију да непријатељ може и на окружене партизанске снаге да баца „А“ пројектил, место резерве мора бити ближе периферији окружене просторије. Резерве треба да су способне да у најкраћем времену могу интервенисати с друге стране борбеног распореда, ако се за то укаже потреба. Принцип да се никада не остане без резерве, не може увек бити заступљен. Често ће бити случајева, зависно од ситуације, када ће се читава јединица наћи у борбеном поретку на периферији окружења. У таквим случајевима интервенције на угроженим правцима вршиће јединица извучена са мање угроженог места — правца, рејона. Да би се то постигло, еластичност одбране мора бити максимално заступљена.

Значајан елемент борбе у окружењу претстављају активна дејства. Из искуства НОБ знамо да она, у свим видовима борбе, имају

најширу примену, па и у борби у окружењу. Окружена јединица може на све могуће начине да испољи активна дејства. Најчешће постављањем заседа. Из заседа се може дејствовати на нападача који у колонама наступа ка окруженој јединици. Могу се вршити препади на мање групе непријатеља које се, користећи међупросторе, покушавају убацити у брањену просторију. За широку примену активног дејства погодни су ноћни напади на истурене делове непријатеља, убацивање мањих група у његов распоред и др. Вођење борбе у окружењу захтева велику активност и упорност јединице. Пасивна одбрана слаби морал окружених јединица и ствара нападачу повољне услове за предузимање ефикасних мера у циљу уништења или заробљавања окружених снага. Активним дејствима непријатељ се замара и држи у сталној психичкој напрегнутости.

Задаци елемената борбеног поретка у окружењу партизанске бригаде: пешадиски батаљони, чим се примети окружење — а извлачење није могуће — поседају најповољније рејоне за одбрану, затварајући све правце које непријатељ може да користи; постављају заседе на правцима који изводе на периферију одбранбеног рејона, наносећи непријатељу губитке; растројавају његове јединице и спречавају да пре времена открије положаје.

Партизанске јединице су ослобођене принципа вођења борби какви вреде за „фронтовске операције“, али су још обавезније да се придржавају својих, партизанских принципа. У тактици њихових поступака долази до пуног изражаја самоиницијатива старешина и бораца. Партизанским јединицама се не постављају задаци да држе објекте, линије и сл. временски, као што се то даје јединицама на фронту. Може бити случајева кад две и више партизанских јединица дејствују на разне објекте и кад ће дејство једне јединице зависити од успешног дејства друге, али то не треба уопштавати. Баш због тога што партизанска бригада дејствује самостално — самоиницијативно или по плану више команде, а не круто везана за објект или време, може успешније да избегава противударе непријатеља него јединице на фронту. Кад се осети или се добију подаци да непријатељ угрожава бригаду окружењем — и баш зато да би избегла непотребне губитке и што успешније тукла непријатеља — она одмах предузима извлачење из борбе и повлачење на просторију која је ван удара непријатеља, те ту брзо предузима офанзивна дејства на најпогодније објекте непријатеља или елементе његовог борбеног поретка.

Из свега произилази да је за партизанску бригаду у непријатељевој позадини нецелисходно примати борбу у окружењу, јер тада непријатељ има иницијативу и надмоћност у својим рукама, већ треба, ако је икако могуће, осујетити његове намере благовременим нападним дејствима или извлачењем бригаде не из борбе, већ са угроженог терена на други, како би изненадним нападним дејством нанела непријатељу што веће губитке и сламала његов морал.

ПРОВОЈ ИЗ ОКРУЖЕЊА

Биће случајева кад се јединица неће моћи извући из борбе пре окружења или у току припрема непријатеља да је окружи. Биће случајева кад ће непријатељ успевати да јединицу окружи, да јој бар привремено наметне одбрану у окружењу. Тада је најважније не губити главу, већ наћи најпогоднији начин да се што пре пробије са окружене просторије.

Под „пробојом из окружења“ подразумева се борбена радња којом се јединица, која је већ са свих страна окружена — у борбеном додиру или ван њега — борбом или без ње изводи са окружене територије. Према томе, пробој из окружења начелно се састоји из: напада на један или више отсека, разбијајући на уском фронту непријатеља и стварајући простор и услове за извршење маневра; извлачења из борбе и повлачења на најпогодније рејоне, одакле ће се одмах предузимати офанзивна дејства. Непријатељ мора да при окруживању бригаде обезбеди велику надмоћ, али је бригада исто тако у стању да створи потребну надмоћ на уском простору (отсеку) — месту пробоја.

Праksom наших јединица у НОБ доказано је да се пробој може изводити:

— нападом на једном уском отсеку кружног фронта, пробијајући га, а потом обезбеђујући бокове извући јединицу из окружења;

— нападом на два или више отсека фронта и извлачењем јединица на пробијеним отсецима, а потом прикупити се у предвиђеним рејонима и даље дејствовати на унапред одређен начин;

— кад је однос снага у корист непријатеља толико неповољан за бригаду, а земљиште и време утичу у толикој мери да је на било ком делу периферије окружене просторије пробој под борбом немогућан, она се по деловима (батаљонима, четама или водовима) провлачи кроз борбени поредак непријатеља. У том случају треба одредити зборне рејоне куда се извучене јединице или групе одмах упућују. Због сигурности може се одредити више зборних рејона. Овај начин је спорији и бригада је дуже време неспособна за офанзивна дејства, тј. све док се не прикупи, или бар док не стигне гро јединица. Врло лако може се десити да непријатељ почесно уништи поједине групе или мање изоловане делове, или да сазна за рејоне прикупљања и предузме мере како би осујетио бригаду да се прикупи и оспособи за борбу. У овом последњем случају организује се прихват пристиглих делова и они се одмах упућују у други рејон, који би требало, начелно, одредити после извлачења из окружења. Њега одређује први од чланова команде који стигне у одређени рејон. Такав начин пробијања из окружења примењује се само онда кад ништа друго није могуће нити изводљиво.

Избор начина пробијања из окружења зависи од непријатеља, његове јачине, система окружења, наоружања, дубине борбеног поретка (броја положаја и њихове дубине), земљишта и времена. Земљиште утиче на избор начина пробијања конфигурацијом, покривеношћу, комуникативношћу и насељеношћу. Важан чинилац је и време.

Њиме је условљено маскирање земљишта, видљивост у шумама, и друго. Време као атмосферска појава и као доба дана има битног утицаја на поступке.

Ратно лукавство у пробоју треба примењивати у сваком случају, јер се њиме олакшава дејство јединица. Какво ће оно бити зависи од сваке конкретне ситуације, па треба да се заснива на вештом коришћењу грешки — слабости непријатеља, ослобађајући притом своје поступке свих шаблона. Врло често биће примена ратног лукавства основ за успешно извршење задатка.

Успех пробоја обезбеђује се:

— благовременим доношењем одлука и издавањем наређења за извлачење из окружења;

— извршењем пробоја пре но што непријатељ успе да образује чврст обруч;

— правилним избором места — отсека пробоја (на најслабијем делу непријатељевог распореда, или тамо где се он најмање нада);

— груписањем најјачих снага на изабраном правцу — отсеку пробоја;

— изненађењем непријатеља у погледу места и времена пробоја;

— одређивањем довољно јаких снага (заштитних јединица) за обезбеђење прикупљања трупа за пробој и заштиту извршења пробоја;

— израдом простог плана за пробој и извлачење из окружења;

— одлучним, а у исто време и довољно гипким спровођењем одређеног плана.

Припрема за пробој обухвата:

— одређивање места — отсека, правца, времена, снага и средстава за пробој и његову заштиту;

— предузимање мера за постизање изненађења;

— предузимање мера запречавања кад је то могућно;

— организацију командовања и везе.

Место — отсек за пробој треба да буде на најслабијем делу непријатељевог распореда, или тамо где он не може брзо концентрисати довољно снага којима би угрозио бокове бригаде. Изабрани отсек пробоја треба да пружи скривен прилаз, а да на правцу пробоја нема природних препрека које би отежале извршење пробоја и извлачење из окружења. Биће, међутим, случајева када ће се изабрати баш теже савладиво земљиште, ако се тиме постиже одлучујуће изненађење. Отсек пробоја по могућности бирати на таквом месту где непријатељ не може ефикасном ватром да туче јединице које се извлаче.

Правца пробоја начелно треба да изводи на такво земљиште где непријатељ не може употребом брзих јединица поново довести бригаду у окружење. Важно је што пре изићи из окружења, а другостепену улогу има правац, због чега приоритет треба дати избору места за пробој. Најбоље је повлачити се у неколико правца, а потом се концентрисати у ширем рејону. Посебну пажњу треба поклањати брзини извршења пробоја и не стварати рентабилан „А“ циљ,

због чега је најкорисније после успешног извршења пробоја на уском фронту што пре заузети потребну ширину, чиме се скраћује дубина, а добија се у времену — брзини повлачења.

Најпогодније време за извршење пробоја је у почетку окружења. Што бригада дуже остаје у кружној одбрани, услови за пробој постају тежи. За извршење пробоја најпогоднија је ноћ или слаба видљивост (магла, киша, мећава), пошто се тада најлакше постиже изненађење. Међутим, ако то ситуација буде захтевала, пробој се врши и дању, нарочито на покривеном земљишту. Нарочиту пажњу у избору времена треба посветити непријатељу. Из наше праксе је познато да будност и пажња код непријатеља варирају и да је пред зору био најмање опрезан.

Борбени поредак и груписање снага за пробој морају одговарати постављеном циљу: што пре изићи из окружења не стварајући „А“ циљ, одлепити се од непријатеља и предузети повлачење у неколико праваца ка истом рејону прикупљања. Он садржи: снаге за пробој; бочна осигурања — заслоне; позадинске јединице; снаге за заштиту пробоја и извлачења; евентуално резерву.

У групу која непосредно пробија непријатељски обруч треба одредити довољно јаке снаге да у изненадном и силном налету униште непријатеља на отсеку пробоја и тиме створе довољно велику брешу да јединице које се налазе у обручу могу у што краћем времену неометано избити ван обруча. Та група, пробијајући први обруч, не задржава се, већ одлучно наступа даље, уништавајући и друге непријатељеве снаге на које наиђе.

Пробоју непосредно не мора да претстоји артиљериска припрема али се мора одредити довољно бомбаша који се привлаче непријатељу на блиско отстојање, ручним бомбама стварају панику и брзим, снажним налетом уништавају непријатеља. Преостали део групе за пробој у стопу прати (следи) бомбаше и снажном ватром уништава непријатеља: уноси забуну у његове редове, појачава силину продора и обезбеђује њено нарастање, што је често пресудно за успех.

На блиском отстојању иза групе за пробој крећу се снаге за бочна осигурања — бочне заслоне. У ову групу одређују се, поред стрелаца, и РБ или БТ за борбу против непријатељевих оклопних средстава. Поред тога, додељује се и потребан број инжињераца који запречавају прилазе заслону, комуникације или тенкопролазно земљиште. Група одређена за овај задатак, одмах после извршеног пробоја, шири отсек пробоја, наступајући лево и десно, и заузима погодне положаје за одбрану одакле може добро осматрати и своју ватру максимално користити, како непријатељ не би ометао извлачење бригаде. У наступању до положаја за обезбеђење бокова отсека пробоја, група уништава мање непријатељеве делове, а веће држи под ватром све док се бригада извлачи и док не добије наређење да се и сама повуче. Група не израђује заклоне већ користи за заштиту природне и месне објекте, дрвеће, зграде, а простор испред себе запречава рушењем камења, дрвећа као и минско-експлозивним средствима расејаним по земљи.

Заслони на боковима могу се обезбеђивати двојачко:

— поседањем одређених положаја и њиховим држањем док се снаге извлаче из обруча; ово захтева релативно слабије снаге, а примењује се кад је непријатељ јак на боковима бригаде и када постоје погодне тачке или линије од чијег држања зависи успех пробоја;

— активним дејствима која се примењују кад је непријатељ слаб на боковима и истрошен претходним борбама; тада је рентабилније извршити удар, нанети непријатељу што веће губитке, а јединици обезбедити извлачење.

Удар у бок треба да уследи истовремено са ударом група за пробој. Овим се постиже заваривање непријатеља о стварном правцу пробоја, олакшава се снагама брзо извлачење, проширује се отсек (место) пробоја, а добија се и у времену одбацивањем непријатеља који није у стању да брзо поврати изгубљене положаје.

У главници се обично крећу рањеници (и збег, ако га има), позадинске јединице и артиљерија. Покрет позадинских снага и рањеника се регулише на тај начин што се она извлачи на довољно отстојање иза бочних осигурања, а отпочиње с извлачењем чим бочна осигурања крену ка својим положајима за одбрану. Зависно од ширине пролаза, главнина се креће у једној, две или више колона. Без обзира на број колона, покрет се мора вршити без заустављања, по плану који је раније направљен.

Лакши рањеници иду сами, а за теже треба обезбедити довољно носила и носилаца и носити их кроз опасну зону, а кад је пређу, могу се транспортовати коњима или колима. Позадинске јединице носе најнужније потребе које не претстављају баласт за извршење покрета и неће сметати у току извлачења. Непотребна средства обезбедити од квара и закопати како их непријатељ не би могао открити све док их бригада касније не покупи.

Артиљерија се креће са главнином, тако да може према потреби да дејствује, ако већ раније није била одређена у групу за пробој или обезбеђење бокова. Уколико се не предвиђа њена употреба, носи се на товарној стоци, јер је тако много покретљивија.

У групу за заштиту пробоја — заправо извлачења, одређује се већи део инжењерије и мањи део снага, а ипак довољно јак да може обезбедити несметано груписање главних снага за пробој. Група за заштиту најчешће неће бити хомогена формациска јединица, већ свака јединица (батаљон или чета) одваја део снага и оставља га на положају кад се гро јединица извуче. Снаге за заштиту остају на својим положајима док не приме наређење о повлачењу, а о свакој промени код непријатеља обавештавају најкраћим путем старешину. У току припрема за пробој и груписање снага па до повлачења не смеју дозволити да непријатељ сузи обруч или да исече окружену просторију на делове. Јединице које напуштају положаје, остављајући снаге за заштиту, извлаче се у највећој тајности. То исто чине и јединице остављене после добивеног наређења за повлачење, уколико оно уследи пре почетка пробоја. Почетком пробоја све остављене снаге

се повлаче истим правцем, одбијајући непријатеља који би покушао да их следи и образују јединствену групу за заштиту.

Резерва се формира ако има довољно снаге и у њу се одређује највећи број аутоматског оружја. Распоређује се према конкретној ситуацији са задатком да у случају потребе подржи дејство групе за пробој, заслона и крила, или да заштити рањенике. У случају потребе, кад су заузета бочна осигурања, а због дубине непријатељевог борбеног поретка (два или више обруча), улогу заслона може да добије резерва.

Један од битних услова за извршење пробоја и извлачење бригаде из окружења је изненађење. Из искуства НОБ-а знамо да изненађење у борби игра велику улогу и често се њиме постизало преимућство над бројно надмоћним непријатељем. Оно се при пробоју може постићи на више начина који се не могу унапред предвидети, већ то зависи од умешности и сналажљивости старешина и бораца, али видну улогу има брзо, тајно извршење свих припрема, брз и смео пробој на месту где непријатељ није очекивао и временски кад се најмање надао. Пробоју може претходити дуже изнуравање непријатеља, како би се психички истрошио, могу се организовати лажни покрети и груписања итд.

Врло ефикасна мера за обману непријатеља су демонстративна дејства — демонстративни (лажни) напади који се предузимају у циљу да се непријатељ обмане о стварном месту — отсеку пробоја и наведе да тамо привуче своје резерве. Због тога лажни напад треба да претходи стварном и да буде изведен на месту довољно удаљеном од стварног места — отсека пробоја, како се непријатељеве резерве упућене ка лажном месту прелаза не могу на време вратити и ангажовати на стварном месту — отсеку пробоја. Артиљерија, иако малобројна, може да одигра велику улогу у стварању забуне код непријатеља отварањем ватре по месту лажног пробоја, водећи рачуна о томе да ватра буде прецизна и да наноси непријатељу што веће губитке, а на стварном месту не би требало уопште отворати артиљеријску ватру.

Најефикасније маскирање постиже се извршењем припрема за пробој и извођењем пробоја по мраку, невремену, магли, киши или мећави.

Један од пресудних елемената за успех је висок морал јединица. У току НОБ нема примера да се нека наша јединица у окружењу предала непријатељу. Морал наших старешина и бораца био је на таквој висини да на предају нико није ни помишљао. Има случајева погибије већег дела, па чак и читаве јединице, али не због слабог морала. Висок борбени морал је нагонио наше борце, кад већ није било другог излаза да, жртвујући себе, теже да та жртва буде што скупље наплаћена непријатељевом крвљу. Карактеристичан је пример Похорског батаљона који је сав изгинуо окружен и у неправдоправној борби, али се ипак није предао ни један борац, иако је ситуација била потпуно безизлазна. Парола „што скупље продати своје животе“ носила је окружене борце до последњег даха. Има и много

примера где је у наизглед безизлазној ситуацији ипак нађено решење за пробој, и то у приликама у којима су превазиђене све норме проверене и испитане у ратовима. Често је непријатељ био десет па и више пута надмоћан, модерно опремљен, снабдевен свим што је војнику потребно — па ипак је морао да поклекне пред исцрпеном, гладном и слабо наоружаном војском партизана. Бројна надмоћност и техника нису биле одлучујући фактор, већ су то били дух, висок морал и жеља за победом. И убудуће ће морални фактори играти пресудну улогу у пробоју из окружења.

Команда партизанске бригаде, кад је окружена и врши пробој, одређује посебне команде за поједине делове борбеног поретка. Група за пробој биће састављена од више јединица пешадије и родова, а над свим не може командовати командант бригаде. За команданта групе за пробој треба одређивати смелог и непоколебљивог старешину. Међутим, због важности пробоја није искључено да и командант бригаде преузме команду на одлучујућем отсеку.

Такође треба одредити команданта бочног осигурања и то за сваки заслон посебно, и једног старешину да обједињује рад и руководи свим јединицама које обезбеђују бокове.

Одважном и самоиницијативном старешини треба поверити рањенике, збег и позадинске јединице. У тој групи је најтеже одржати ред и дисциплину, а брзина извођења маневра и озбиљност ситуације захтевају старешину који је дорастао том задатку.

Групи за заштиту (заштитница) треба одредити старешину који ће обједињавати дејство свих делова у току концентрације за пробој. Кад мање јединице остају на положајима, он руководи њиховим извлачењем из борбе, обједињује у једну групу и даље у току извлачења и повлачења води борбу са непријатељем, не дозвољавајући му да гони отступајућу бригаду. Овај задатак је деликатан због тога што су групе из разних јединица и што се сви поступци одвијају под борбом, а то захтева старешину високих квалитета.

Резерва ће бити најчешће формациска јединица (чета), а командир чете ће бити и командир резерве. Уколико резерва буде састављена из више јединица, одређује се један старешина који одговара за њено дејство.

Главни терет пробоја лежи на пешадији. Од ње се образују сви елементи борбеног поретка. У групи за пробој се формира подгрупа бомбаша који са блиског отстојања изненадним дејством неутралишу непријатеља и брзим продором, са целом групом за пробој, продужују наступање смело и непоколебљиво.

У заслоне се одређује, поред стрелаца и аутоматичара, и потребан број противоклопних средстава.

При ноћном пробоју, због своје малобројности и могућности откривања, артиљерија ће ређе подржавати групу за пробој. Ефикаснија употреба артиљерије је у маскирању пробоја — демонстративним дејствима. По плану команданта артиљерија дејствује по лажном месту пробоја, подржава јединице које врше демонстративна дејства и на тај начин ствара код непријатеља утисак стварне припреме за

пробој. Није искључена ни њена употреба у бочном осигурању, али тек после извршеног пробоја и заузимања положаја у заседи од стране снага одређених у заслоне. Биће случајева кад артиљерија, због тешког земљишта, не може да се извуче. Тада се оруђа закопавају у земљу, како би се касније опет прикупила и оспособила за употребу.

Поред пешадије, велики терет у пробоју сноси инжињерија. Главни део инжињерије се даје у бочна осигурања, а мањи делови у групу за пробој и заштитницу. У бочним осигурањима инжињерске јединице врше запречавање минско-експлозивним средствима, разбацујући мине по тенкопролазном земљишту, руше камење, дрвеће и друго и на тај начин обезбеђују пролаз од изненадног напада моторизованих и оклопних снага непријатеља.

Пионири придати деловима заштите запречавају правце којима би непријатељ могао да наступа. Са запречавањем се почиње на рејонима одбране одакле се јединице повлаче, а рејони концентрације запречавају се све док цела јединица, укључујући и заштитне делове, не изиђе из окружења.

Поред тога, ако се пробој врши под неповољним условима за бригаду, инжињерске јединице могу да врше задимљавање у току и непосредно после пробоја, са циљем маскирања пробоја и извлачења.

Вод за везу, пре пробоја, укида жичну везу и прикупља средства, а организује релејне везе куририма између појединих елемената борбеног поретка за пробој. На командном месту бригаде организује курирску станицу која обезбеђује брзо преношење свих наређења команданта бригаде потчињеним командантима и извештаје потчињених команданту.

У току припрема и извођења пробоја, као и непосредно после извршеног пробоја, радиовеза се своди на најнужнију меру, предајући кратка обавештења радио-сигналимa. По извршењу пробоја извесно време радиосредства се не користе да се не би открио правац повлачења.

Сигнална средства су у пробоју најважније средство везе. Сигнале издаје командант бригаде непосредно пре почетка пробоја, а треба да их знају све старешине и војници.

Пробој из окружења претставља најсложенију борбену радњу, због чега механизам рада у току пробоја мора да функционише беспрекорно од почетка до краја. Тачно треба регулисати рад и поступке свих јединица, група — елемената борбеног поретка и синхронизовати их по времену и месту. Демонстративна дејства и стваран пробој морају бити временски у таквом односу да бригада може искористити резултате лажног пробоја.

Рад групе за пробој и рад заслона утаначује се тако да група за пробој наступа својим правцем одмах по извршеном пробоју првог обруча, истовремено кад и заслони наступају ка својим рејонима одређеним за заседу. У целини се прецизира и рад пионира.

Садејство ешелонираних јединица (група за пробој са заслоницама, резерва и заштитница) мора бити тако организовано да се при пробоју и после њега не набијају, да је отстојање зачеља прве и чело

друге — следеће групе толико да обезбеђује брз прелазак угрожене просторије. Најважније је постићи брзину и ред пролажења кроз створену брешу.

Садејство са јединицама споља ређе ће се организовати, јер ће бригада већином дејствовати самостално. Уколико, пак, дејствује у саставу групе бригада, садејство организује командант групе бригаде. Јединице које су ван обруча могу да организују напад непосредно на непријатеља који је извршио окружење, нападајући обруч на једном или више места и стварајући дезорганизацију у његовим редовима. Окружена партизанска бригада врши пробој на за њу најпогоднијем правцу, а у условима „А“ рата још је боље не вршити пробој ка сопственим јединицама, јер може лако доћи до нагомиланавања снага и стварања масовног „А“ циља. У случају да је бригада окружена близу или непосредно иза линије фронта, са јединицама на фронту биће организовано садејство ако су наше снаге у офанзиви. Тада садејство организује командант на фронту, а бригада може добити задатак да се бори у окружењу према плану општевојног команданта здружене јединице на фронту.

Са авијацијом се садејство организује кад она учествује у извлачењу рањеника, снабдевању окружене јединице и сл. Тада ће окружене јединице имати задатак да обележе места спуштања материјалних средстава и оспособе земљиште за атерирање хеликоптера.

Организација садејства мора бити много детаљнија у условима борбе у окружењу и пробоју, него у нормалним условима.

Када јединица изиђе непосредно из обруча, продужује покрет повлачећи се у одређеном правцу, а дејствује према ситуацији. Повлачење организовати тако да што пре изиђе из зоне осматрања непријатеља и дејства његовог наоружања. Марш се организује у две или више колона, јер се на тај начин постиже потребна брзина. Бригада се прикупља у рејону концентрације са циљем да непосредно потом или што је могућно пре предузме офанзивна дејства.

Потпуковник **ЉУБОМИР КЉАЈИЋ**

О БОРБЕНОЈ ПРИМЕНИ РБХ СРЕДСТАВА

РАДИОЛОШКА БОРБЕНА СРЕДСТВА (РБС)

С обзиром на место извора зрачења, РБС могу да испоље дејство на два начина: као спољни извори зрачења, у основи преко гама зрака или непосредном контаминацијом живе силе алфа и бета емитерима, и као унутрашњи извори, у случају кад емитери зрачења на неки начин продру у људски организам. Ефект дејства у оба случаја зависи од интензитета зрачења, времена изложености (експозиције) и од тога колике су површине људског организма биле изложене зрачењу.

Као борбено средство, БРМ (борбене радиоактивне материје) могу се појављивати у разним облицима, разликујући се међусобно по трајању активности, интензитету зрачења и ефикасности. Различити облици БРМ условљаваће на изванредан начин њихову борбену примену.

Једна од карактеристика РБС је и та да се њима ретко могу изазвати брзи смртни губици. Помоћу њих се, на специфичан начин, уништава људски ратни потенцијал: човек се приближава смрти сваком примљеном дозом зрачења, сразмерно њиховом броју и величини.

Применом РБС постићи ће се исто толико изненађење као и код осталог оружја ако је могућна детекција, односно откривање употребљеног материјала. Ако, пак, то откривање није могуће, изненађење ће бити много веће.

РБС, слично ДБОт, не изражавају дејство само у моменту употребе (избацивања на циљ). Њихово дејство може потрајати и врло дуго независно од воље било које стране.

Слично БОт, борбена примена РБС прилично је зависна од метеуслова. То је момент са којим се мора посебно рачунати. Неумешна примена може да донесе више штете него користи.

За пренос РБС и њихово избацивање на циљ могу служити авиони веће носивости. Пренос се може вршити на два начина: да авион преноси бомбе пуњене радиоактивним материјалом, што је више вероватно, или да буде адаптиран (уграђена комора са зидовима који пружају ефикасну заштиту од зрачења) за пренос БРМ које би се из авиона расипале над циљем.

Ракете одговарајуће величине су, по свему судећи, најподесније за пренос БРМ. Расипање материјала по циљу вршило би се или експлозијом пројектила у ваздуху или по његовом паду на земљу.

Као могућно средство за лансирање БРМ (првенствено алфа и бета емитера) долазе у обзир и артиљериска зрна, нарочито већих калибара.

Употреба РБС диверзантским путем није искључена, али ће се за гама емитере вероватно мање практиковати због тога што је пренос таквих материјала отежан услед потребе да амбалажа пружа заштиту од зрачења, што је чини гломазном и тешком.

Помоћу РБС не могу се наносити смртни губици, сем ако се нападнути не присили да прими смртну дозу зрачења. Следећи чиниоци који утичу на борбену примену ових средстава јесу: релативно трајно, а могућно и повратно дејство, различит интензитет зрачења, одређен век активности и постојаност на терену.

Основне особине БРМ наводе на закључак да су та средства најподеснија за запречавање, изнуравање и неутралисање. Употребљавана у те сврхе, она би посредно испољавала и уништавајуће дејство.

Интензитет и време трајања активности су чиниоци који би предодређивали да ли ће односни материјал бити употребљен на бојишту или у дубини ратишта. Материјал са већим интензитетом и краћим временом трајања зрачења долази у обзир за употребу на бојишту, а онај са дужим временом активности, без обзира на интензитет, за употребу на циљеве у великој дубини ратишта.

Данас се сматра да ће РБС бити употребљавана првенствено са циљем да се испољи њихово спољње дејство, а са унутрашњим дејством ће се рачунати само као са извесном могућношћу која произилази из чињенице да радиоактивни материјал постоји на терену. Ова поставка заснива се на чињеници да гасмаска ефикасно штити од радиоактивне прашине и да је лако открити присуство радиоактивног материјала на месту пребивања, у храни и води. То, наравно, не значи да треба потценити алфа и бета емитере, који се одликују великом јонизационом моћи, а не чине никакве техничке тешкоће код борбене примене, што им је велика предност над гама емитерима.

Сврха употребе РБС на бојишту може бити вишеструка. Као објекти напада долазе у обзир јединице, базе за снабдевање, уређени положаји, тактички важни објекти и линије, комуникације и земљишне просторије подесне и неопходне за размештај трупа.

Разматрање питања примене РБС на бојишту које следи, вршиће се под претпоставком да се располаже и радиоактивним материјалом кратког периода активности.

Једнострано расуђивање на основу чињенице да је тешко на терену обезбедити висок интензитет зрачења навело би на закључак да РБС нису подесна за запречавање на бојишту у циљу спречавања покрета људства. До таквог закључка је могућно доћи ако се једнострано узму у обзир подаци о опасности од зрачења. На пример, ако се узме да је интензитет зрачења на контаминираном рејону 15 p/x

(рендгена на час), а дужина пута којим треба прећи 4 км, људство које би ишло пешице примило би свега 15 р. Толика доза је увек безопасна. Судаћи само по томе, претпоставком дати рејон не би претстављао нарочиту препреку. Међутим, то је погрешна рачуница. Они који буду одлучивали о покретима у евентуалном рату итекако ће водити рачуна о рендгенима. Јер, питање је колико ће још пута моћи савлађивати такве рејоне пре пријема крајње дозвољене дозе. Зато ће се у радиолошким условима водити рачуна и о деловима рендгена. Преко контаминираних рејона прелазиће се само тада кад се мора. Иде се и преко минских поља. Међутим, радиолошке препреке ће имати веће психолошко дејство од минско-експлозивних, јер приликом преласка преко радиоконтаминираних просторије нема никакве вероватноће да ће неко прећи неозлеђен (неозрачен).

Начелно, РБС се могу користити:

— за запречавање;

— за стварање несносних услова на бојишту и присиљавање непријатеља да напусти поседнуте положаје;

— за привремено изоловање појединих рејона ради истовременог олакшања дејстава на тежишним правцима; и

— у циљу моралног дејства.

Запречавање са РБС вршиће се претежно на комуникацијама и правцима на којима претстоје покрети великог броја људства.

Запречавања у циљу спречавања покрета на бојишту ван путева, вероватно ће бити мање ефикасна због тога што се препреке могу обилазити. Но ипак, у случајевима ограничене проходности земљишта запречавање може бити ефикасно и ван путева.

С обзиром на релативну дужину трајања активности материјала, бранилац ће имати већу слободу примене РБС за запречавања на комуникацијама у ближој дубини него нападач. Нападач ће морати примењивати РБС у ближој дубини само на комуникацијама које не буде намеравао користити, али у томе лежи незгода због тога што то запречавање може открити намере нападача у погледу праваца дејства. Но исти разлози могу понекад навести нападача да се послужи употребом РБС у циљу обмане браниоца у погледу праваца дејства.

У случајевима дужег застоја операција обе стране ће имати пуну слободу примене РБС у циљу запречавања на комуникацијама ако ова буду имала тактичког оправдања, с обзиром на то да је у тим околностима саобраћај људства на путевима релативно мали.

За избор места где ће се стварати радиолошке препреке важиће углавном позната начела. Препреке са РБС биће најнефикасније на местима где се оне не могу обићи на већој дубини, као што су уске и дуге долине, теснаци или путеви кроз мочварне, крашке и пошумљене пределе. На прелазима преко река, на пример, оне не би биле ефикасне јер се ту тешко може постићи већа дубина КонЗ-а.

Препреке помоћу РБС у циљу отежавања покрета постављаће се начелно тако, да прелаз контаминираног земљишта мора трајати што дуже или да се врше обиласци преко тешко проходног терена,

чиме ће се губити много времена. При томе имамо у виду да ће се на планинском и уопште испресецаном земљишту обиласци моћи вршити само пешке.

У циљу бржег прелажења радиоактаминиране зоне (а то је услов да се скрати време изложености зрачењу) вероватно ће се прибогавати коришћењу моторних возила за превоз људства. Такви поштуци се могу очекивати и биће оправдани. Само, и онај ко је поставио радиолошку препреку имаће то у виду, те је могућно да, на пример, поруши комуникацију. Рушења предузета у моменту кад колона уђе у контаминирану зону, где нема могућности за обилазак, имаће за последицу то да људство остане дуже време изложено зрачењу и другим незгодама које из тога могу произићи.

Поред запречавања у циљу ометања покрета, РБС су прикладна и за запречавања у циљу ометања непријатеља да поседне и дуже време брани извесне важне тачке, или онемогућавања непријатељу да извесне повољне рејоне користи за одмор или распоред јединица, база и слично.

Примена РБС у наведене сврхе имаће нарочитог значаја на испресецаном, а у извесном смислу и на равном, откривеном земљишту. У наведеним условима и браниоцу и нападачу ће се нудити повољне могућности за примену РБС.

На планинском земљишту нападач би вероватно употребљавао РБС за контаминацију како важних тачака које леже бочно од правца напада тако и извесних тачака на природним линијама одбране. Сврха овакве примене РБС у првом случају била би да се нападае колоне ослободе бочних притисака за време наступања у дубину, а затим, да се бранилац присили да остави непоседнуте или напусти најважније тачке у свом одбранбеном систему (чиме се слаби одбрана у целини), или да их брани по цену излагања људства дуговременом зрачењу.

Примена РБС у циљу спречавања противника да користи повољне земљишне рејоне за размештај снага и средстава долази у обзир и на планинском и на равном, откривеном земљишту.

На планинском земљишту бранилац би имао већу слободу примене РБС него нападач, кад је у питању запречавање рејона неопходних за размештај снага и средстава. Ова поставка се заснива на томе да нападач има веће потребе за простором и да би му контаминација рејона погодних за размештај снага стварала велике тешкоће. Контаминација таквих рејона има оправдање и зато што у планини и иначе постоје велике тешкоће у проналажењу земљишта повољног за размештај моторизованих јединица и делова.

На равном, откривеном земљишту, РБС би се употребљавала за контаминацију рејона погодних за прикривен размештај снага и средстава у циљу присиљавања противника да изиђе на отворен простор где ће се изложити дејству других оруђа.

На крају треба напоменути да ће приликом примене РБС без обзира на сврху напада, на дотичном терену остати радиоактивни материјал као препрека. Ово ће се узимати у обзир приликом планирања употребе РБС имајући у виду да се због тога понекад неће смети

предузимати напади РБС у циљу изнуравања или неутралисања непријатеља, а с друге стране, да ће се тежити нападу РБС на непријатељску живу силу и материјал у рејонима где је корисно извршити запречавање.

Напад РБС у циљу неутралисања, зависно од вида дејства и времена активности РБС, предузимаће се на живу силу и средства у рејонима где радиоактивни материјал неће сметати касније, односно у рејонима где се жели запречавање.

Неутралисање услед дејства РБС неће се испољавати у тренутном и привременом прекиду ватре или рада нападнутог, него ће се испољавати на ширем плану, ако се то тако може рећи. Јединице нападнуте РБС мораће у одређеном року напустити место распореда и удаљити се из зоне зрачења или ће остати у контаминираном рејону излажући се опасности зрачења.

Напади на пешадију долазиће у обзир само кад је она на положају. У другим околностима напад неће бити рентабилан због тога што се она може брзо удаљити са нападнутог рејона, изузев ако би се налазила у рејону који се жели запречити.

Последице напада, ако је реч о пешадији на положају, биће губљење уређеног положаја, контаминација људства, излагање људства временским непогодама (у зимским условима), напорима око уређивања новог положаја и дејству ватре на откривеном земљишту. Ако после повлачења пешадије са уређеног положаја уследи и напад са земље, њено неутралисање ће бити изражено и у томе што на неуређеном положају неће моћи пружити онакав отпор какав би пружила са фортификациски развијених положаја.

Напад РБС на артиљерију на ватреним положајима имаће за последицу: напуштање најповољнијих и уређених положаја, контаминацију људства и излагање дејству у време премештања на нове, неуређене ватрене положаје. На земљишту где су ограничене могућности пласирања, премештање артиљерије ће наметати и померање других делова борбеног поретка.

Напади РБС на артиљерију изводиће се са таквим прорачуном да до прекида њеног дејства дође у најкритичније време, односно да да тај момент присили непријатеља на дејство уз дуже излагање зрачењу.

Напади РБС на тенковске јединице изводили би се док су ове у очекујућим или рејонима за одмор. Напади у наведеним рејонима имали би обично двострук циљ: контаминацију рејона и присиљавање непријатеља да се изложи радовима на деконтаминацији возила, премештању у неповољније рејоне и у вези с тим дејству других оружја, трошењу материјала, а често и премештању других делова.

Напади РБС на базе за снабдевање имаће за циљ: контаминацију материјала, премештање и са тим у вези прекид у снабдевању јединица и запречавање рејона.

Контаминација важнијих рејона и дејство у циљу неутралисања имаће скоро редовно за последицу и изнуравање људства и увећано трошење материјала и средстава, нарочито возила.

Вероватно ће понекад напади РБС имати, првенствено, за циљ изнуравање противника. То ће бити у случајевима кад ће се РБС употребити против људства на положајима који се не могу напустити, као што су важне тачке одбране, положаји пав јединица које бране извесне објекте, јединице у одбрани положаја који штите отступницу и сл.

Брзо уништење живе силе искључиво РБС, као што је већ речено, изгледа да неће бити могућно. Једина могућност за то постоји у случајевима кад је непријатељ окружен на мањем простору, а блокада јака. Највероватније је да би окружене снаге на контаминираним рејону редовно предузимале пробој. Ма колико да је тај маневар тежак, ипак пружа веће изгледе него остајање у рејону у којем је смрт неизбежна услед зрачења.

Рентабилни циљеви напада РБС у дубини ратишта биће они објекти чије коришћење захтева да се људство дуго задржава на њима. Ово произилази из познате чињенице да радиоактивни материјал не може оштећивати објекте, него искључиво живу силу. Изузетак чине објекти као што су стоваришта хране и резервоари воде, али у овоме случају се ради о томе да се материјал учини неупотребљивим због присуства радиоактивних честица, а не да се уништи.

Вероватни циљеви на које ће се избацити радиоактивни материјали биће: насеља, индустриски објекти, поморске базе, аеродроми, важни комуникациски чворови, резервоари воде, велика складишта хране и сл.

Циљ контаминације насеља биће да се непријатељу наметну трошкови евакуације и подизања нових пребивалишта, да се радна снага удаљи од радних места, да се повећају напори снабдевања и остало.

Од индустријских објеката подвргавање се дејству првенствено они које неће бити могућно разорити или које ће бити целисходније контаминирати него разарати. Ближи циљ радиоконтаминације биће прекид или смањење производње.

Контаминација база или аеродрома изводиће се у намери да се отежа или онемогући њихово коришћење за одређен период, а да се објекти не разоре. У сваком случају на овим објектима ће се тежити постизању великог интензитета и што дужег зрачења.

Контаминација саобраћајних чворова има оправдање у томе што се постиже озрачивање великог броја људи. Управо, дејство зрачења ће се испољити на све оне који преко тог чвора морају прећи.

БИОЛОШКА БОРБЕНА СРЕДСТВА (БВС)

Употреба биолошког оружја у рату је веома сложен проблем. Избор агенса, времена, места и средства употребе сложена су питања која ће се тешко решавати на свим командним и управним инстанцијама.

Вредност појединих биолошких агенаса ће првенствено зависити од тога у којој ће мери бити очувано у тајности њихово постојање. Због тога ће особине биолошких средстава припремљених за употребу бити најбоље чуване тајне. Овај момент, као и принцип примене, условиће да ће ова ратна средства бити чешће третирана као специјална, односно као оружја стратегиског значаја. С тим у вези треба очекивати да ће и планирање њихове употребе спадати у задатке високих команди. Из свега поменутог произилази и закључак колико ће бити тешка организација одбране од овог оружја.

Нападе ББС могућно је изводити тајно. Под претпоставком да се располаже агенсима непознатих особина, који могу изазвати епидемије тешких болести, овим оружјем ће бити могућно постизати и резултате стратегиског значаја.

За разлику од ватреног, биолошко оружје не испољава дејство у моменту примене, него накнадно, а резултати дејства се, као што је познато, тешко могу унапред знати. Ово последње ће стварати тешкоће обема зараћеним странама.

С обзиром на опасност од ретроактивног дејства, употреба ББС у тактичке сврхе биће често врло ризична.

Уопштено говорећи, сврха напада ББС биће да се руши, слаби одбранбена снага друге ратујуће стране. То је сврха напада и осталим оружјима, али је од значаја да се уочи пут, начин којим се постиже жељени учинак употребом ББС. То ће се најлакше сагледати разматрањем питања објеката напада биолошким оружјем. Напади ББС изводиће се на људе, живу силу непосредно, и посредно нападом на домаће животиње и корисне биљке. А напад на људе значи, истовремено, и слабење производње, без дејства у циљу разарања индустријских и других производних објеката.

Под претпоставком да једна од зараћених страна успе применити ББС изненадно и масовно, она могу изазвати тешке „експлозивне“ епидемије. При томе треба обезбедити још два услова: први, да су сопствене снаге имуне према тој болести и други, да друга страна не буде у стању да брзо спречи и локализује епидемију. Нападач ће, уколико до тога дође, највероватније употребити ББС у почетној фази рата, а бранилац у моменту који би изабрао за почетак стратегиске противофанзиве. Сврха употребе би била та да се оружане снаге противника на широком плану онеспособе за борбена дејства и тиме створе повољни услови за његово уништење. Потенцијална могућност појаве нових биолошких агенаса и изложеног начина примене постоји.

Особине неких биолошких агенаса допуштају могућност да се изврши прикривен напад пре легализовања ратног стања. Зависно од сврхе и објеката напада, одређивало би се време. Ширење заразних обољења корисних биљака и животиња имало би за циљ подривање економске моћи, а могло би се систематски изводити пре почетка рата, рачунајући време у годинама. Напад са сврхом изазивања обољења код људи не би било целисходно изводити много раније него што отпочну дејства и другим оружјем. Изузетак чини случај кад извесна

сила води рат против више држава и ако биолошким оружјем тајно нападне свог потенцијалног непријатеља са циљем да одгоди његово ступање у рат.

Због специфичности организације, бољег материјалног обезбеђења, а и зато што су мање погодан циљ за напад ББС, није искључено да ће трупе на фронту бити мање осетљиве на дејство биолошког оружја него грађанско становништво. Ако је то тачно, онда би се могло очекивати да ће грађанско становништво бити првенствени објект напада биолошким оружјем.

Напад биолошким оружјем на корисне биљке и сточни фонд не би вероватно дошао у обзир ако страна од које то зависи рачуна са резервама хране које ће наћи на територији коју намерава освојити, под условом да су друга ратна средства довољна за постизање циља — освајање дате територије. Више је вероватно да ће напад у циљу уништавања биљака бити предузет хемиским материјама него микробима и то из два разлога. Прво, што ће агресор рачунати са освајањем територије и друго, што је тешко обезбедити да се зараза не пренесе и на територију онога ко то оружје примењује.

По свему судећи, биолошки напад би се најтеже одразио ако би био извршен тако да обољења букну непосредно пред почетак и у току извођења мобилизације. Он би морао бити усмерен првенствено на административне и индустријске рејоне. Разлог за то је чињеница да се у тим рејонима налази резервни кадар оружаних снага, целокупан кадар цивилног сектора и производне снаге.

Овако изведен напад ББС имао би двоструке последице — ометање мобилизације и застој у производњи, односно губљење у времену код преласка на ратну производњу.

У почетној фази рата главни напори нападача били би усмерени на то да се заразе рејони преко којих трупе морају прелазити да би изишле на фронт. Чак и кад су трупе браниоца успеле раније изићи на фронт, контаминација позадњих рејона имаће успеха јер ће се преко њих одвијати саобраћај са јединицама на фронту.

Нападнутој страни нуди се могућност, ако располаже одговарајућим биолошким агенсима, да помоћу њих заустави или успори офанзиву нападача. Разуме се да би требало располагати биолошким агенсима способним да изазову експлозивну епидемију тешке болести. Поступак би се састојао у томе да се контаминирају ваздухопловне базе и основни правци на које је нападач упутио своје снаге. Таквим поступком би се паралисао транспорт, резерве и снаге првих ешелона нападача.

У току ратних дејстава биолошки напади били би усмерени на производне снаге, стоку и биљке, као и на трупе на фронту и у позадини.

Напади на индустријске центре имали би за последицу и слабење противничке ПВО и цивилне заштите.

Дејства против тако великих циљева као што су ваздухопловне базе, вероватно би се изводила, сигурности ради, и помоћу оружја великог домета и преко нарочито обучених диверзаната.

Дејства против трупа на фронту су најлакше изводљива са становишта техничких могућности, али је отворено питање обезбеђења од ретроактивног дејства сопственог ББС. Страна која не би успела да прибави биолошка оружја подесна за употребу против циљева који се налазе непосредно на супротној страни фронта мораће се задовољити тиме да дејствује искључиво на циљеве у дубокој позадини.

Изложени проблем је донекле апсурд модерног времена, јер изгледа да ће бити лакше произвести средства за уништавање далеких циљева него за тучење блиских. Наравно, реч је о ББС.

Страна која буде могла примењивати биолошко оружје на блиске циљеве, наравно уз услов претходне имунизације сопствених трупа, имаће у рукама једно од најефикаснијих и најмоћнијих средстава за избацивање непријатељске живе силе из строја.

Принципи примене ББС у оквирима тактичко-оперативних дејстава били би исти као када су у питању друга оружја. Специфично је то што би се фактор — време друкчије постављао. Наиме, ББС би се употребило са таквим прорачуном да се обољења испоље у време када је то потребно с обзиром на план дејства. У склопу офанзивних планова тежило би се, зависно од обољења која се могу изазвати, да највећи број оболелих буде баш у дане извођења дејстава. У склопу дефанзивних планова вероватно ће се тежити да се нападач присили да одгоди своја офанзивна дејства или да у напад крене ослабљен. Наравно, ако то буде могућно, увек ће се пре тежити да се нападач за дуже време онеспособи за офанзивна дејства.

Неутралисање противничких снага, у уобичајеном смислу те речи, неће се моћи вршити. Дејства ББС, срачуната на онеспособљавање за борбу, могла би се узети као неутралисање, али то се изражава сасвим другим поступцима него што је то, рецимо, случај код неутралисања живе силе противника артиљериском ватром. Али, ако изазвана обољења код којих неће бити смртних случајева можемо назвати постигнутим неутралисањем непријатеља, онда треба напоменути да се оно неће одразити само на тренутно извођену радњу, него ће једном добијен резултат трајати данима, а можда и недељама.

Изнуравање противника дејством ББС је могућно. Управо, изгледа да ће изнуравање бити најчешћа последица дејства овог борбеног средства. Јер, ни једно друго оружје не пружа толико могућности у томе погледу. Изазвана обољења, нарочито нова, маколико била наивна, уносиће више немира и за дуже време него дејство маког познатог оружја. Карантински режими ће више изнуравати него повремено дејство артиљерије неколико ноћи.

Запречавање помоћу ББС не може се вршити у уобичајеном смислу. Наиме, биолошким средствима је немогућно створити препреку која би физички спречила извештан покрет. Контаминација извесних рејона имаће за циљ да се заразе непријатељске трупе које ће њима пролазити. Међутим, ти рејони, у случајевима кад противник сазна да су контаминирани, претстављаће за њега препреке, јер неће смети да преко њих упути трупе или ће их упућивати уз извесне заштитне поступке, у ком случају ће се агенси испољити као пре-

преке због тога што ће изнудити посебне мере и одузети време. Из тих разлога можда ће се понекад моћи обмањивати непријатељ и онда кад не буде извршена контаминација извесног рејона.

Рејони на којима ће код становништва бити изазване заразне болести претстављаће озбиљне препреке самим тим што ће изазвати разна ограничења и тешкоће, не само у односу на кретање јединица, већ и у другим погледима.

ХЕМИСКА БОРБЕНА СРЕДСТВА (ХВС)

За разлику од радиолошких и биолошких борбених средстава хемиско оружје, зависно од врсте, делује на живу силу знатно брже. С друге стране, и његово дејство траје извесно време, а дужина трајања зависи од врсте БОт и околности под којима се употребљава.

Лечење повреда нанетих хемиским оружјем је теже и спорије него повреда нанетих ватреним оружјем.

Последице напада савременим хемиским оружјем не огледају се само у уништавању или повредама људи и животиња, већ су далеко компликованије. Хемиски удари по живој сили често су праћени контаминацијом оружја и опреме. Код напада ватреним оружјем незгоде трају само у време дејства, а по престанку ватре нападнута јединица не подлеже никаквом притиску неживог фактора и може слободно да дела.

Извесне хемиске материје имају и особину која допушта да се једним ударом постигне двострук циљ: напад на живу силу у циљу nanoшења губитака и истовремено успостављање препреке у датом рејону.

Познато је да су БОт употребљавани из уређаја за пуштање таласа, артиљерских граната и поливањем из авиона. Данас се рачуна са артиљерским гранатама, авиобомбама, уређајима за поливање из авиона, минама и фугасама, ручним бомбама (ДБОт) и возилима за поливање земљишта. Поред ових средстава треба очекивати да ће се за избацивање хемиских материја на циљ користити и разне врсте ракета.

Запречавање помоћу БОт изводи се контаминацијом објеката и земљишних просторија. Хемиске препреке се могу појавити било што ће се контаминација извршити у циљу запречавања или као последица напада ДБОт на живу силу. Запречавања помоћу БОт, зависно од расположивих количина и потреба, могу се изводити у неограниченим размерама и у свим условима тактичко-оперативних дејстава, примењујући материје са одговарајућим временом дејства. Овде је можда потребно напоменути само то да ниска температура, снег и кише могу умањити или потпуно неутралисати дејство извесних хемиских материја.

ДБОт пружају могућност да се жељене тачке запрече иако их непријатељ држи. Зависно од средстава из којих ће се избацивати на циљ, БОт омогућују стварање препрека и на великој удаљености

од места распореда сопствених трупа. Друге врсте препрека (изузев примене радиоактивних средстава, биолошких агенаса и, понекад, за-пречавања рушењем) морају се стварати пре него што непријатељ наиђе. При избору места препрека руководи се рачуном вероватноће у погледу поступака непријатеља. А хемиске препреке, ако се распо-лаже сигурним оруђима за ту сврху, могу се стварати у време када се укаже потреба за њима и на месту где су најпотребније, јер се постављају тек кад непријатељ јасно испољи своје намере.

Специфична особина хемиских препрека је у томе (тако је и код Р и Б средстава) што испољавају самоактивност која је услов-љена природом материје и не зависи од воље ниједне стране. То није случај код осталих врста препрека, које су или потпуно пасивне или дејствују само тренутно. Поменута специфичност чини хемиске пре-преке активним и кад нису брањене. С друге стране, та активност претставља у неку руку њихову слабу страну јер се убојна снага троши без обзира на то да ли је непријатељ изложен томе дејству или не.

Небрањене хемиске препреке не могу спречити покрет неприја-теља на датом правцу, мада му и у том случају могу нанети оште-ћења. Оне пружају идеалне могућности за спречавање непријатеља да користи земљиште за одмор, заклоне и дуже дејство, а нарочито кад су брањене.

Велика предност хемиских препрека је и та што се не могу открити пре него што се дође у рејон њиховог дејства. Њихово от-кривање осматрањем са земље и из ваздуха је искључено. То пружа могућност постизања изненађења и не изискује напоре за маскирање.

Запречавање у одбрани изводи се са циљем: да се успори до-вођење нападачевих снага на положаје за напад; да се нападачу отежа или спречи поседање најповољнијих полазних положаја; да се ослоном на препреке олакша одбијање нападачевог јуриша; да се успоре нападачеви маневри на бокове и у позадину одбране и створи време за предузимање потребних мера; да се омете и отежа увођење нападачевих резерви у борбу; да се олакша извлачење браниоца из борбе и повлачење на нове положаје; да се изолују поједини непри-јатељски делови или земљишни отсеци ради олакшања дејстава на тежишним правцима итд.

У наведеним запречавањима примена БОт има значајну улогу било да се примењују као самосталне хемиске препреке или да се комбинују са разним фортификациским препрекама.

Да би се успорило избијање нападача на полазне положаје за напад, често ће се на местима где су извршена рушења у циљу запречавања подизати и хемиске препреке са намером да се отежа и успори рад на оспособљавању комуникација. При томе ће се тежити да се БОт избаце у моменту када на месту рушења започну радови. Смисао оваквог поступка је тај да се избади из строја људство намењено за рад, а контаминирају радна техника и земљиште. Могућне последице оваквог поступка биле би: неопходност да се изврши деконтаминација

и да се доведе ново људство за рад. Обе ове мере траже време и трошење снага.

Контаминација трупа на комуникацијама може се ставити у категорију напада, али је то и запречавање. Контаминација моторизоване јединице на путу са којег је возилима тешко сићи има за последицу губитке у живој сили, губљење времена чак и за оне јединице које се крећу позади нападнуте колоне и улагање напора за пролаз затрованом атмосфером после извршене деконтаминације пута. Слични резултати се постижу и нападима на пешадиске маршевске колоне и транспорте.

Нападом на трупе у рејонима концентрације и контаминацијом одговарајућих рејона нападач се лишава повољних просторија и присиљава на премештање, нагомилавање и мењање планова размештаја и покрета. Дејство на трупе које су се разместили за одмор, поред осталог, изазива замор, што негативно утиче на извршење задатака који их очекују. Крајњи резултат оваквог дејства су губици на страни нападнутог у људству, материјалу и времену. А то и јесте циљ запречавања.

Запречавања помоћу БОт у рејонима полазних положаја за напад имају задатак да нападачу онемогуће коришћење повољних земљишних линија, тачака и рејона и да га присиле да бар на најважнијим правцима пређе у напад са удаљенијих положаја, чиме се излаже већим губицима у периоду наступања.

Постављање хемиских препрека испред предњег краја одбране је прилично компликовано и условљено правцем ветра и временом као простором. За запречавање испред предњег краја најповољнији су, са становишта сигурности браниоца, БОт мале испарљивости. Зато би избацавање материја у циљу запречавања испред предњег краја требало вршити у последњем моменту. Али у томе лежи и опасност да неки правац остане незапречен. Тај проблем ће се решавати зависно од сигурности расположивих средстава за избацавање БОт.

Избацавање БОт испред предњег краја имало би за циљ, ако не да заустави напад пешадије, а оно да је присили да се исправно креће. Ово се поклапа са захтевом да се за запречавање пред предњим крајем употребе БОт мале испарљивости и они краћег трајања ако су у течном стању.

Избацавање БОт само да се спречи залагање нападачеве пешадије није неосновано и некорисно, али је можда скуп потхват с обзиром на резултат који се постиже. Из тога произилази друга могућност — да се БОт избацују на пешадију која наступа. Оваквим поступком вероватно се не би сваки пут зауставио напад пешадије прве линије, али употребом течних БОт који имају особину да брзо продиру кроз одећу и велику отровну моћ, нападнута пешадија би била жртвована ако би се напад продужио без предузимања деконтаминације.

БОт пружају велике могућности за ојачавање минско-експлозивних препрека. Контаминацијом рејона минских поља јако се отежава отварање пролаза у минским пољима. Због тога ће најчешће

долазити у обзир дојачавање оних минско-експлозивних препрека које је тешко бранити ватром пешадије.

На необраслом земљишту БОт имају много слабије дејство против пешадије него на обраслом. Због тога ће се тежити да се помоћу њих запрече правци на којима је шипражје, висока трава и усеви.

Пошто је реч о запречавању у ватреној зони пешадије, овим би се ублажавале тешкоће ватреног запречавања на правцима који су покривени растињем.

Запречавање на правцима наступања нападачевих снага које угрожавају бок или позадину браниоца имало би за циљ да се створи време одбрани, било да се извуче испод претећег удара или да истури снаге на дати правац.

Запречавање у циљу заштите извлачења из борбе и повлачења вршило би се у духу плана одбранбеног маневра што се тиче избора места и времена постављања препрека. У таквом случају постоје реалне могућности да се запречавање врши и помоћу простих, јефтиних средстава.

У току извођења одбране видну улогу може одиграти хемиско запречавање у рејонима база и на комуникацијама, чиме се нападачу отежава снабдевање.

Запречавања у току нападахних дејстава изводила би се у циљу: ометања покрета браниоцевих резерви; спречавања браниоца да искористи раније уређене, односно да поседне и организује за одбрану тактички повољне положаје; изолације појединих одбранбених рејона ради олакшања дејстава на основним правцима; ометања браниоца да се брзо извуче на изабраним правцима; спречавања браниоца да постави артиљерију у погодне рејоне; ометања снабдевања браниоца.

Запречавање ће нападач тежити да изведе тако да му контактирани рејони касније, у току напада, не могу постати сметња. При томе ће важити принцип да се на ближој дубини употребе БОт краћег дејства или да се изводи контаминација на тачкама где препреке неће реметити план нападачевог наступања.

За ометање покрета браниоцевих резерви нападачу се нуде две могућности примене БОт: удар по живој сили, с тежњом да је присили на губљење времена, или дејство на правцу покрета резерве. Први начин биће користан ако је могућно нанети губитке или контактирати знатан део јединица у резерви (II ешелону). Други начин више зависи од воље нападача и једино у условима особите пролазности земљишта нападачу се не би исплатило употребљавати БОт. Али зато ће у ситуацији када је земљиште добро проходно нападач вршити запречавања на линијама на којима би резерва требало да се развије било да прелази у противнапад, било у одбрану.

Кад је земљиште мање пролазно нападач ће применити БОт у циљу запречавања путева и проходних праваца.

Хемиска запречавања увек ће се изводити у склопу осталих напора срачунатих на то да се парализује употреба браниоцевих резерви. Када је реч о позадини браниоца, подеснијих средстава од БОт за ометање покрета резерви нема. Мада ће њихова употреба у извесној

мери ометати и нападачево наступање, они ће ипак бити примењивани у ту сврху, јер ће правилним избором материје по трајању дејства бити мање сметњи од њих него од рушења, које је још једино могућно изводити у циљу запречавања у дубини.

Кад нападачу претстоји форсирање водених препрека, треба очекивати да ће применити БОт са циљем да онемогући браниоцу да припреми најповољније положаје за одбрану те препреке.

Контаминацијом раније уређених положаја бранилац ће бити лишен предности које би му такав положај могао пружити. Ако је део раније уређеног положаја контаминиран, бранилац га најчешће неће поседати. Али, ако је на то присиљен потребом да се очува тактичка целина линије, одбрана ће на томе отсеку (рејону) бити знатно ослабљена.

Особит значај имаће контаминација тактички важних тачака и линија у периоду борбе у дубини, кад време и претходно израђен план дејства за браниоца имају посебну важност.

Тешкоће у извођењу планираног поседања природно јаким линија и губљење времена у тим моментима, знатно ће слабити одбрану. Притом је за нападача важно да запречавање не изврши прерано. Грешке у томе давале би браниоцу времена да измени свој план и предузме остале мере условљене том изменом.

Кад је у питању запречавање важних тачака и линија у току борбе у дубини, нападач ће посебну пажњу посвећивати погодним положајима бочно од правца наступања. Спречавањем браниоца да овакве положаје поседне, нападач се ослобађа евентуалног бочног притиска. Овакво запречавање имаће велики значај у најављеној тактици бреша и брзих продора у циљу уклињавања.

Када дође до сламања одбране на извесној линији, природна тежња браниоца је да извуче преостале снаге на наредне положаје у циљу избегавања окружења и успостављања отпора. У тим ситуацијама често пресудну улогу игра време. Због тога је нормално очекивати да нападач изврши запречавања у дубини, на правцима извлачења браниочевих снага, са намером да их задржи и на тај начин омете извлачење и поседање новог положаја. Задржавање пред препреком у таквим ситуацијама је за браниоца увек ризичније него њено савлађивање (прелажење) — ако је не може обићи. Резултат преласка преко препрека редовно ће бити контаминираност људства. За нападача ће и то бити довољно, јер ће борбена способност јединице која пређе хемиску препреку бити смањена.

Запречавање рејона погодних за ватрене положаје артиљерије имало би за циљ да се отежа премештање артиљерије и успостава њене ватре у критичним моментима одбранбених дејстава.

У склопу осталих дејстава срачунатих на ометање снабдевања браниоца, вршили би се и напади БОт на складишта и транспортне колоне, чиме се истовремено стварају и хемиске препреке.

БОт пружају нове могућности за дејство у циљу изнуравања и важе као најплодесније средство. Њихова разноврсност у погледу учинка, од скоро наивних до смртоносних, чињеница да људство не

може стално бити под заштитном опремом, као и то што се никада не зна каквом количином и којом ће врстом БОт удар бити извршен, чине да је хемиско оружје најподесније средство за изнуравање противника.

Дејство БОт по живој сили, ма у ком циљу се вршило, има за последицу и изнуравање. То је, уосталом, случај и код других оружја у мањој или већој мери. Али је ефект БОт у том погледу већи. Дејством БОт у циљу изнуравања постиже се велик учинак уз знатно мање напоре него класичним средствима, а онај ко их примењује не излаже се губицима у људству.

Дејство артиљеријом у циљу изнуравања било је скоро увек оправдано и много се примењивало у ратовима. Оно се вршило ноћу у намери да се код непријатеља изазове узбуна, стања приправности и слично, како би се створила психоза ишчекивања и спречило одмарање људства. Међутим, по интензитету ватре увек се може одредити намера. И још нешто. За војника који спава у заклону, појаве експлозија нису баш тако јако узнемиравајуће јер, ако граната не удари у његов заклон, тешко да му се нешто може догодити. Али ће сваки удар хемиском муницијом присиљавати да се стави заштитна опрема. У том случају спавања нема све док се она не скине. Међутим, после извесног времена уследиће и други хемиски удар. Стављање заштитне опреме изазиваће и обичне димне гранате јер напад и врло убитачним хемиским оружјем може тим гранатама бити маскиран. Ако узнемиравани не би поштовао правило предострожности, могао би бити изненађен јаким ударом и претрпети озбиљне губитке. На тој опасности од изненађења и почива вредност БОт за дејства у циљу изнуравања. Она су могућна у свако доба дана. То произилази из природе БОт: њима не треба да следи никакав други акт да би се код нападнутог изазвала узбуна.

Изнуравање противника би имало за циљ, начелно, да га онеспособи за претстојећа дејства. Изводило би се на трупе у рејонима одмора, преданишта (преноћишта) са тежњом да се онеспособе за наредне маршеве.

Дејства у циљу изнуравања браниоца имала би, поред општег циља, и тај да се припреме услови за изненадне нападе ноћу. Зависно од циља и расположивих средстава, могла би се изводити и више дана и ноћи узастопно. Улазила би у план претходних припрема напада. Могла би корисно послужити и у циљу обмане браниоца у погледу правца главног удара и маскирања почетка општег напада. У принципу, тежило би се томе да се што већи број јединица, првенствено оних у првој линији подвргне изнуравању. Поред снага у првој борбеној линији, објекти напада били би и командна места, а артиљерија, оклопне јединице и ваздухопловне базе само у извесним случајевима.

Дејства у циљу изнуравања нападача сводила би се на објекте као кад је у питању бранилац. Нарочито би било ефикасно дејство против јединица у првој борбеној линији од момента њихове појаве на полазном положају.

Највећи резултати могу се очекивати од овог облика дејства у време привремених прекида дејства без обзира на то зашто је до њих дошло. У условима великог борбеног напрезања, какве је оправдано очекивати у модерном рату, дејства у наведено време, ако би се изводила смишљено, знатно би умањивала борбену способност јединица не допуштајући им да се одморе.

Дејство за неутралисање своди се на спречавање осматрања, привремен прекид дејства и избацавање из строја дела живе силе и оружја.

Сва три ова циља могу се, у већој или мањој мери, постићи дејством било ког оружја. За ватрено оружје карактеристично је то да последице трају релативно кратко. У случају БОт ствар стоји друкчије. Њиховим избацавањем на циљ који се жели неутралисати активност циља биће ометана (ако не и потпуно паралисана) све док траје активност избаченог БОт, односно док циљ не изиђе из контаминиране зоне.

Неутралисање применом БОт је ефикасније него било којим другим средствима или, боље речено, кад је циљ дејства неутралисање непријатељских ватрених средстава, најрентабилније је употребити БОт.

Врло ефикасна је примена БОт у циљу неутралисања артиљерије на заклоњеним ватреним положајима било код браниоца или нападача. Контрабатирање експлозивним гранатама редовно би било корисније заменити хемиским.

За примену БОт у циљу неутралисања долазе у обзир сва средства која дозвољавају да се они избаце на потребну даљину.

Неутралисање се може вршити и КБОт, али је дејство ДБОт у течном стању ефикасније. При гађању тежиће се томе да се контаминирају и непријатељева оруђа. Ако се на ватреним положајима створи висока густина затрованости, његова артиљерија мораће да се премешта.

Неутралисање циљева као што су тенкови, бункери и слично, није тако успешно, зато што је немогућна контаминација посада (живе силе). Ако је тенк херметички затворен није уопште осетљив на дејство БОт. У покривеним борбеним заклонима људству је довољно да стави гасмаске па да продужи дејство.

Неутралисање пешадиске ватре могућно је задимљавањем и дејством БОт по борбеном распореду пешадије.

Примена БОт у циљу неутралисања, слабљења ватре пешадије примењиваће се нарочито против браниоца. Хемиско дејство против пешадије у нападу има више за циљ да растроји нападни поредак, ослаби удар, него да неутралише ватру пешадије.

Можда је корисно потсетити се на то да БОт, кад се не располаже ватреним средствима за уништавање непријатељевих ватрених тачака, могу много олакшати дејство пешадије која је присиљена да лаким стрељачким наоружањем уништава утврђене ватрене изворе и оклопљена оружја непријатеља.

Могућност уништавања живе силе помоћу БОт зависи од више фактора и то: од ефикасности самих БОт; постигнутог изненађења при примени; ефикасности заштитних средстава нападнутог; убојне моћи примењеног ХБС; концентрације БОт на циљу и од могућности да се циљ уклони из нападнутог рејона.

За уништавање живе силе која не располаже заштитним средствима постоје скоро неограничене могућности. Њу је лакше уништавати ХБС него ма којом другом врстом оружја због тога што заклони, који су ефикасни против свих оружја укључујући и нуклеарна, пружају малу заштиту од БОт.

Савремени БОт, нарочито нервни, омогућују уништавање живе силе кад она располаже иначе сигурним заштитним средствима, али за то већ треба да постоје одговарајући услови.

Под претпоставком да нападнути располаже сигурном заштитном опремом и да има слободу маневра, немогућно га је уништити само дејством БОт.

Уништавање противника који располаже заштитном опремом постиже се само у том случају ако дејство отрова траје тако дуго да употребљена заштитна опрема попусти (на пример, пробој цедила гасмаске) и да нападнути нема могућности да је замени, односно ако је постигнуто изненађење, па заштитна средства нису благовремено употребљена.

Нарочито повољна могућност уништавања непријатељске живе силе помоћу БОт је тада кад се изненада и у великим размерама примени нови БОт према коме су постојећа заштитна средства немоћна.

Употреба БОт није никада сама себи циљ, него она претходи или следи дејству других оружја и њој следују одговарајући тактички поступци. У том светлу и треба гледати вредност примене БОт за уништавање непријатеља.

Генерал-мајор **ЈЕВРЕМ ПОПОВИЋ**

ИЗ УСТАНИЧКИХ ДАНА 1941 У СРБИЈИ

Догађаји из 1941 године, који су претходили нападу фашистичких земаља на Југославију, очито су показали да је и српски народ не само осуђивао политику ненародних влада и није желео савез са фашистичком Немачком и Италијом, већ да је био спреман да се и с оружјем у руци бори против агресора. Један од најзначајнијих догађаја пред напад на Југославију су, бесумње, демонстрације које су избиле 27 марта. Тада, два дана после приступања владе Цветковић — Мачек Тројном пакту, настало је врење у целој земљи. Народ је изишао на улице тражећи поништење савеза са фашистичким земљама. За време масовних демонстрација у Београду, Партија је била потпун господар ситуације. Парола „Боље рат него пакт“ била је једнодушно прихваћена од маса. Народ је изразио спремност да подржи настојања комуниста за свргавањем издајничке владе и отпором нападачима. Влада је била оборена. Дошла је друга која је дала извесне слободе и обећања, али није задовољила основне захтеве народа који су били изражени за време мартовских догађаја.

За комунисте су мартовске демонстрације и обарање владе још једном потврдили да се народ може успешно мобилисати ако се правилно одабере моменат за акцију и у први план истакне најважнији проблем, који је заједнички свим народима Југославије. Српски народ се уверио да се само сједињен са осталим народима Југославије може успешно борити против угњетача и фашистичке опасности и да је КПЈ правилно већ годинама указивала на издајничку улогу свих влада монархије.

Убрзо после свеопштег народног револта уследио је напад фашистичких земаља на Југославију. Шестог априла 1941 године немачке и италијанске трупе почеле су надирати на територију наше земље. Партија је већ раније била позвала комунисте да се добровољно јављају у војску и бране земљу и да раде на томе и код свих других људи којима слобода лежи на срцу. Али, највећем броју њих није било омогућено да се укључе у јединице, а онима који су ту били није давано оружје. Комунисти су давали отпор где год им је то пошло за руком. Познати су случајеви да су сачекивали агресоре у заседама и отварали ватру, да су рушили комуникације и слично. У Ужицу је, на пример, народ, предвођен комунистима, осам сати пружао отпор.

жао отпор немачким моторизованим јединицама, које су надирале из правца Ваљева. Ипак, слом је био неизбежан. Југословенска војска и држава капитулирале су после неколико дана слабог отпора. Издаја је била таква да комунисти и други родољуби који су били спремни да се боре, нису могли предузети нешто значајније, да би спречили расуло и капитулацију.

Југославија је подељена између Немачке, Италије, Мађарске, Бугарске и Албаније, а од већег дела Хрватске и делова БиХ и Србије образложена је тзв. „Независна Држава Хрватска“. Немачка је анектирала северни део Словеније, Мађарска Прекомурје, Барању и Бачку, Бугари већи део Македоније, део Космета, Врањски и Пиротски округ; Италија је такозваној „Великој Албанији“ прикључила део Метохије и Косова и нека места Црне Горе и Санџака и организовала проглашење „Суверене и независне Црне Горе“, затим је себи прикључила Љубљанску провинцију и формирала „Гувернаторат Далмације“ итд. Срем је предат „Независној Држави Хрватској“, а Банат је добио посебан статус под управом фолксдојчерских јединица. Као ратно подручје, Србија је имала цивилну и војну власт под руководством команданта за Југоисток — генералфелдмаршала Листа, команданта немачке 12 армије. Тиме што је раскомадао земљу, непријатељ је још више продубио јаз који су ненародни режими стварали међу југословенским народима. Парчање југословенске територије погодновало је окупаторима, јер су хтели да сузбију чак и сваку помисао на отпор окупацији.

Немци су намеравали да избегну непосредан обрачун са народом „увећ бунтовног подручја“, Србије. Зато су профашистичким снагама из старог државног апарата препустили да врше ликвидацију комуниста и да се обрачунавају са свим оним који би покушали било шта да ураде за своје ослобођење. Окупатору је погодновао квислиншки апарат, јер је он био рутиниран и познат по „погодним методама за сузбијање комунистичке делатности“. Формирана је квислиншка полиција, разне врсте стража, Љотић је имао своје оружане формације, Пећанац такође, а касније је Немцима нарочито добродошла четничка организација Драже Михаиловића.

После окупације наше земље Немци су почели постепено повлачење својих оперативних трупа, које су слали на западне границе СССР-а у циљу припреме за напад. Уместо повучених јединица доведене су три немачке посадне дивизије које су размештене на територију Србије.¹⁾

У циљу што потпунијег и успешнијег деловања окупационог режима Србија је била подељена на такозване фелдкомандантуре, а

¹⁾ Распоред непријатељских јединица грубо узет био је: 704-та у западној Србији (са штабом у Ваљеву), 714 у источној Србији (са штабом у Пожаревцу) и 717-та у јужној Србији (са штабом дивизије у Нишу), док је 718-та немачка посадна дивизија размештена у источној Босни, према граници Србије. Врањски и Пиротски округ и један део Зајечарског окупирале су 4-та и 6-та бугарска пешадиска дивизија; Косово и Метохију — италијанске и албанске јединице, а Санџак италијанске трупе.

ове на крајскомандантуре (окружне команде). У већим местима успостављене су команде места, а у пределима које је јаче захватио устанак образоване су посебне команде, којима су биле потчињене све немачке јединице на догичном подручју.

Осим посадних дивизија, на територији Србије се налазила и пољска жандармерија која је контролисала окупационе трупе и обезбеђивала саобраћај, а у извесним случајевима и интервенисала за рачун полиције. Немачка полиција је радила у сарадњи са бројном квислиншком полицијом. Немци су на територији Србије формирали и своју обавештајну команду, затим Гестапо, радну службу и разне друге органе и установе. На сличан начин организовали су окупаторски систем и Мађари, Бугари и Италијани. Читава организација окупационог система била је постављена тако да се онемогући сваки покушај отпора народа.

Већ првих дана окупатор је запретио да ће сваки покушај отпора немачким трупама и њиховим помагачима кажњавати смрћу, а у првом реду оне који се затекну под оружјем.²⁾

Још првих дана окупације у целој Србији почела је пљачка праћена нечувеним терором. Немци и квислинзи односили су жито и стоку, демонтирали и одвлачили фабричка постројења, пљачкали домаћинства, уништавали шуму итд. Из откинутих делова Србије, а и из осталих покрајина које су држале усташе, у Србију су бежале десетине хиљада људи, жена и деце да би се спасли од усташких покоља. У Србију су се склониле многе породице које су живееле на Космету. Поред тога, у Србију су Немци пребацили изванредан број словеначких породица, из оних предела који су прикључени Трећем Рајху. Сва та маса људи, жена, деце, без својих домова и услова за живот, заједно са српским народом била је подвргнута терору окупатора и његових слугу: полиције, недићеваца, четника и љотићеваца.

Терор и пљачка изазвали су огорчење народа. У таквој ситуацији партиске организације и руководства морала су примењивати и нове форме рада — на оружану борбу и то не само против окупатора, већ и квислиншких формација.

Пред комунисте Србије, као и пред остале комунисте Југославије, постављала су се три основна и непосредна задатка: 1) политичка припрема у циљу стварања јединства свих патриотских снага; 2) организационо припремање и стварање мреже војних комитета и група који би прикупљали оружје и припремали кадрове за оружану борбу; 3) руковођење оружаном и политичком борбом у условима устанка и окупације земље.

Да би се могли извршити тако крупни задаци требало је, пре свега, политички и организационо учврстити партиске организације и руководства, ставити у први план њиховог рада политичку активност

²⁾ У корпусној заповести од 27 априла 1941 године између осталог се каже: „... Очекујем да сваки отпор буде сломљен са безобзирном оштрином. Без оклевања треба стрелјати сваког оног који се затекне под оружјем, било да даје отпор или бежи, а оне који се предају изручити ратним или преким судовима ради хитне пресуде...“

и повезивање са народом и кроз то придобијање и покретање свих родољуба за борбу против окупатора. Било је јасно да је један од битних услова за успех јединство народа.

Као што је познато, ЦК КПЈ је још на седници од 10 априла 1941 године у Загребу донео одлуку да се Војна комисија (образована у току 1940 године) реорганизује у Војни комитет, на чијем ће челу бити друг Тито. Комитет ће имати задатак да организује оружану борбу и руководи њоме. Одлучено је да се и при осталим партиским руководствомима организују војни комитети. На Земаљском саветовању КПЈ, одржаном почетком маја 1941 године у Загребу, извршена је анализа политичке ситуације, постављени су нови задаци и одређен начин рада Партије у новим условима за сваки крај Југославије. Пре свега, постављено је да партиске организације темељито и критички претресу рад Партије у последњим догађајима, да се извуку потребни закључци, да у пропаганди и агитацији примењују нове, одговарајуће методе, да обрате нарочиту пажњу на конспиративност у циљу очувања драгоцених кадрова, да се прошири мрежа партиских организација у градовима и селима, да се образују курсеви ради васпитавања кадра у духу марксизма-лењинизма, да се води најодлучнија борба против расприравања националне мржње итд. У односу на задатке партиске организације у Србији, на овом саветовању је закључено између осталог и ово:

„... Водећи борбу против окупатора, српски ће народ морати да води исто тако одлучну борбу против издајца српског народа, који су помоћу окупатора и против воље народа заузели разне положаје на власти и сада се спремају да народу наметну вољу немачких освајача, а по налогу освајача прогањају најбоље синове српског народа и до кости огуле српски народ.

Комунисти Србије имају пред собом велику и неодољну задаћу: да окупљају српски народ за борбу против империјалистичких освајача, да се ставе на чело ослободилачке националне борбе српског народа, да даду народу јасну перспективу његове борбе, да раскривају пред народом сву ту владајућу капиталистичку клику која је крива за ову трагедију српског народа“.)

Јасно постављени задаци и предан рад комуниста допринели су брзом консолидовању Партије у новим условима. Она је преко војних комитета и посебног апарата за рад по војној линији у свим партиским руководствомима организовала припреме за оружану борбу. Партијски руководства у Србији су покушала да се повежу са свим оним људима који су били спремни да се боре против окупатора. Комунисти су организовали прикупљање оружја, санитетског материјала, муниције, одеће и обуће и других потреба неопходних за вођење акција. У томе се нарочито истицала омладина. Она је нарочито брижљиво прикупљала оружје које је бивша југословенска војска после капитулације остављала по шумама и другде, а организовала је и сакупљање оружја које се налазило код појединаца — сељака, радника и других грађана. Посебан вид снабдевања оружјем прет-

*) Зборник, том II, књига 2, стр. 16.

стављало је извлачење лаког наоружања из немачких магацина. Наиме, вешти омладинци запошљавали су се код Немаца као физичка радна снага и, користећи погодне моменте, износили су из магацина не само револвере, пушке, бомбе и мине, него је било случајева да по неколико омладинаца расклопе пушкомитраљез, изнесу га у деловима и предаду на одређено место. На тај начин је прикупљена прилична количина оружја и муниције. У већим и мањим градовима и селима формиране су војне ударне десетине, са којима је извођена, често у врло тешким условима, обука у руковању оружјем. На тај начин су у доброј мери биле извршене најнужније припреме за борбу и чекао се само погодан моменат.

На дан напада хитлеровске Немачке на СССР, 22 јуна 1941 године, ЦК КПЈ је одржао састанак на коме је одлучено да се изда проглас народу Југославије и да се позове на устанак, сматрајући да је напад на СССР најпогоднији моменат да се ступи у акцију. ПК КПЈ за Србију је одржао састанак 23 јуна и одлучио да се одмах приступи спровођењу у живот одлуке ЦК КПЈ о организовању устанка. Том приликом је одлучено који ће чланови ПК кренути на терен да би помогли непосредно партиским руководствомима у организовању устанка. Исто тако је одлучено да компромитовани другови београдске организације пођу у унутрашњост. Издао је проглас српском народу у коме се између осталог каже:

„Српски народе!... Сви као један у борбу против окупатора. Свим силама, свим средствима слабите његову снагу ради наше будућности, наше слободе. Издајца је сваки онај ко ма чиме — радом, материјалом, храном, новцем, порезом, куповањем „Новог времена“, слушањем лажи преко радија итд. — помаже окупаторе и његове најамнике. Не дозволите да преко наше земље оде ма каква помоћ фашистичким руљама а против СССР-а, против самих нас...“

Српска омладино!

Увек си са својим народом, ти ћеш и овог пута бити у првим борбеним редовима...“⁴⁾

Ускоро после тога, 4 јула, формиран је Главни штаб за Србију, који је по одлуци ЦК КПЈ и ПК КПЈ за Србију одмах напустио Београд и кренуо у западну Србију, где је требало да приступи организовању одреда и отпочињању акција.

Окупатору и домаћим издајницима је било сасвим јасно да им највећа опасност прети од делатности Комунистичке партије Југославије. Зато су на сам дан напада на Совјетски Савез, 22 јуна, почели рацију на комунисте, да би на тај начин не само онемогућили њихове евентуалне акције, него и обезглавили партиске органе и тако се обезбедили од активности КПЈ. Тако су, на пример, између 22 и 23 јуна 1941 године у Ужицу покушали да похалсе око 40 комуниста, колико су их имали на списку. Међутим, ужички комунисти су били обавештени о овом плану Немаца, тако да су на време избегли сигурну смрт. Ни у другим крајевима Србије окупатори нису имали већег успеха, захваљујући патриотском држању становништва и добро

⁴⁾ Зборник, том I, књига 1, стр. 30.

организованој служби обавештавања и будности комуниста. Ипак, многи комунисти и родољуби су похватани. Бањица је постала симбол страдања, људи су мучени, прогањани и стрељани. Док су наши људи на једној страни издасили у главњачама и на стрелиштима, на другој се све више ширио гнев против угњетача. Партија је знала и умела да каналише такво расположење маса. Указивала је на то ко је прави непријатељ и како га треба тући, а с друге стране, позивала је под свој барјак у борбу против окупатора и домаћих издајника све родољубе

Треба истаћи да су партиски кадрови имали велико револуционарно искуство стечено у борби против ненародних режима бивше Југославије и да им је то помогло у раду на организовању устанка и извођењу борбених акција. Међу организаторима устанка био је и извештан број учесника Шпанског грађанског рата, који су у борби стекли војна знања и ратно искуство. Уз то Покрајински комитет је увек био у непосредној вези са свим окружним комитетима и руководио њиховим радом, давао упутства за спровођење појединих задатака, критиковао грешке и слабости и настојао да се непријатељ дизањем устанка у свим деловима Србије доведе у што тежу ситуацију. ПК је у јулу, на пример, распустио један рејонски комитет у Београду, зато што није био извршен један задатак који му је постављен. У жеку формирања одреда августа 1941, ПК је упутио писмо ОК за Ужички округ и инструктору ПК у коме критикује спорост у извођењу акција. У писму се између осталог каже:

„Ви покушавате да своје заостајање у акцијама за другим крајевима Србије објасните организационим слабостима. Такво објашњење не само да нема места данас, него је то мудровање којим ви покушавате оправдати неизвршене одлуке. Наша Партија је и раније имала велики утицај на широке народне масе, а данас је он неупоредиво већи. И најзабаченије село, до којег наш партиски рад раније није допирао, сада зна да иза партизанског покрета стоји Комунистичка партија, да је једино она остала доследна и неустрашив борац за народне слободе. Основна ваша грешка јесте што нисте правилно и брзо преоријентисали рад основних организација...“)

Да су комунисти у Окружном комитету озбиљно схватили критику ПК, потврдио је њихов даљи рад. Наиме, Ужички партизански одред се после ове критике толико активирао, да је за кратко време успео да постигне врло велике успехе у борбама са непријатељем.

Покрајински комитет је исто тако редовно давао упутства окружним комитетима о организовању, припремама и руковођењу оружаним устанком и преносио искуства оних ОК који су успешно деловали. У једном упутству ПК поставља:

1. — „Неодложно стварати, проширивати и јачати партизанске одреде и истовремено развијати њихове делатности. Сваком одреду, свакој партиској организацији, сваком човеку посебно одређивати дневне задатке, развијати до максимума самоиницијативу.

2. — Одмах прићи стварању заједничких комитета, тј. одбора Народноослободилачког фронта, повезујући се са присталицама свих бивших

партија које се данас изјашњавају за борбу против окупатора и његових слугу...“⁴⁾

Организоване оружане акције су почеле да се изводе најпре у градовима. Оне су биле особито запажене у Београду. Београдски скојевци, симпатизери и антифашисти, предвођени комунистима, одазвали су се позиви Партије и укључили се у ударне десетине, које су смелим акцијама унеле забуну у редове непријатеља, без обзира на то што је он располагао јаким снагама и имао пуну подршку и помоћ домаћих издајника. Треба напоменути да је Београд „показао зубе“ немачкој војној сили још одмах после окупације.

У Крајскомандантуру су све чешће пристизале жалбе да цивилно становништво у односу са немачким официрима и војницима не показује „дужну пажњу и поштовање“. Нарочито се износи да се све више примећује да велики део становништва у пешачком саобраћају не показује нимало склоности да се уклони, него често на дрзак начин препречава пут.

Крајскомандантура је упозоравала становништво да ће се убудуће против истуца ове врсте поступати са свом строгишћу.

Београђани се нису дали заплашити. Однос према припадницима немачке оружане силе сваким даном је бивао све дрскији. Само за два месеца у Београду је изведено 48 разних партизанских акција. Извршено је 8 паљевина гаража (гаража у Гробљанској улици потпуно је изгорела. У њој се налазио велики број камиона); седам пута су пресечени телефонски стубови; запаљена су три немачка слагалишта бензина; запаљене су три немачке касарне и штале и две радионице; порушен је железнички мост у Белом Потоку итд. Паљена је окупаторска штампа наочиглед припадника оружане силе, убијани су познати издајници и немачки војници. Наши људи су саботирали послове на радним местима; многе машине су оштећене, инсталације порушене или оштећене итд. На дан 29 јула 1941 изведена је врло смела акција којом приликом је из руку непријатеља спасен друг Александар Ранковић. Окупатор се није осећао сигурним ни у касарнама, ни у локалима, ни на улици. Београд се није покорио иако су то окупатор и издајници желели.

Диверзије, саботаже и убиства су вршени и у другим градовима Србије. Немци и домаћи издајници су били веома забринуте догађајима у Нишу, Крагујевцу, Краљеву и другим градовима. Ове акције по градовима и први ситнији окршаји на терену били су весници будућих великих борбених подухвата. Упоредо са борбеним акцијама вршени су и други не мање важни подухвати, особито у Београду, као што су сакупљање добровољних прилога у новцу за помоћ устанку, прикупљање одеће, обуће, санитетског материјала и других потреба које су одређеним каналима слате борцима у унутрашњост.

Већ 2 јула 1941 формиран су Ваљевски и Космајски партизански одред, а затим је уследило формирање осталих одреда у Ср-

⁴⁾ Зборник, том I, књига 2, стр. 42.

бији. Принцип је био да се на подручју једног окружног комитета формира партизански одред, стим да се формира и други одред чим први довољно нарасте да може дати језгро за формирање новог одреда. Развој устанка у Србији је постао тако снажан да је у року од два месеца формирано 22 од укупно 24 партизанска одреда колико их је дејствовало 1941 године. Поред Ваљевског и Космајског, током неколико месеци формирани су Први и Други шумадски партизански одред, Бољевачки, Мачвански, Крагујевачки, Расински, Поморавски, Краљевачки, Ужички, Пожаревачки, Посавски, Крајински, Заглавски, Топлички, Копаонички, Озренски, Нишавски, Кукавички, Мајданпечки, Бабушки и Јабланички партизански одред. Својим дејством одреди су постали стварни господари ситуације на својим оперативним подручјима и из темеља су уздрмали „нови поредак“ у Србији, тако да се и сам Хитлер морао позабавити новоствореном ситуацијом.

Званични дан почетка оружане борбе српског народа јесте 7 јул 1941 године, дан кад је планула прва устаничка пушка у Белој Цркви. Тога дана је група бораца Рађевске партизанске чете, на чијем се челу налазио Жикица Јовановић-Шпанац, дошла у Белу Цркву где се одржавао сабор и позвала народ у борбу против окупатора. После збора наишли су жандарми. Тада су с партизанске стране опалени први хици.

Према директиви друга Тита општи задатак партизанских одреда на територији Србије састојао се у томе да се, као основа за ширење устанка и као најреалнија могућност, створи слободна територија у западној Србији, тј. у сливу Западне Мораве, односно у ширем рејону комуникације Ужице — Чачак — Краљево, са залеђем југозападне Србије до Дрине и Саве. Предвиђени план је у потпуности остварен и овај простор је за кратко време углавном очишћен од окупатора и домаћих издајника. Стварање слободне територије баш у овом делу Србије погодновало је из више разлога: тамо су били најјачи партизански одреди; Немци су имали веће гарнизоне само у неким градовима; на овај начин се осигуравала веза преко Санцака са Црном Гором и Босном, где се устанак такође све више ширио.

Све околности су биле врло погодне да се устанак у Србији развије потпуно организовано, равномерно и плански, што је имало великог утицаја на даље ширење устанка не само у Србији него и у осталим покрајинама Југославије. За партиска руководства и организације, као и за војна руководства и партизанске одреде било је од огромног значаја што су 1941 године, још од првих дана, на терену Србије били ЦК КПЈ и друг Тито, који су не само пружали помоћ, већ и непосредно руководили и у току припрема и у току извођења устанка. Другови Тито, Ранковић, Иван Милутиновић и Иво-Јола Рибар већ су 16 септембра дошли на слободну територију. Тога дана је у селу Дулинама код Крагујевца одржано саветовање Главног штаба партизанских одреда Србије са претставницима штабова одреда. Циљ овог саветовања био је да се измењају искуства из дотадашњих борби, размотри стање одреда и ускладе дејства. Неколико дана касније, 26 септембра, у Столицама код Крупња одржано је Прво војно

саветовање руководиоца и делегата из свих покрајина Југославије (саветовању није присуствовао једино делегат из Македоније).

Саветовање у Столицама имало је врло велики значај за даљи развој оружане борбе у Југославији. Искуства изнесена на том саветовању помогла су да се у Србији још интензивније ради на развијању оружане борбе, омасовљењу оружаних снага устанка — партизанских одреда — извођењу борбених дејстава итд. На овом саветовању је јасније одређена линија борбе за стварање органа нове народне власти, народноослободилачких одбора. Захваљујући томе што је саветовање одржано на терену Србије и што је ту присуствовао знатан број руководиоца који су на територији Србије радили, могло се одмах и конкретно прићи спровођењу одлука саветовања.

Да би се бар донекле могло видети како су се брзо развијали партизански одреди у Србији, а према томе и јачала ударна снага устанка, овде ћемо указати на развојни пут само неких одреда. Партизански одреди су формирани од водова, чета, а касније и батаљона. Чете су најпре бројале 30—40 бораца, а касније су развојем борбе биле знатно бројније. На пример, Ужички партизански одред је при формирању имао 6 чета, а свака чета око 40 људи. Међутим, почетком Прве непријатељске офанзиве одред је нарастао на око 6.000 бораца. Чачански одред је бројао око 3.000, Пожаревачки око 1.200, Крагујевачки око 1.500 бораца итд. Или, на пример, Ресавски народноослободилачки партизански одред је од 31 јула до 20 септембра 1941 брзо нарастао: његова Прва чета почетком августа бројала је свега 43 борца, а већ средином истог месеца 103. Батаљони су постојали у Посавском, Краљевачком, Првом шумадиском, Чачанском и Крагујевачком одреду. То значи да су наши партизански одреди доста рано већ били прерасли своју почетну организацију кад су чете биле њихове највеће јединице и кад су они морали бити мали, лако покретни и способни да дејствују и маневрују на ширем простору.

У одредима се не само развијао активан политички рад већ је извођена и војна обука. О томе се у једном извештају Штаба Космајског партизанског одреда од 28 августа 1941 каже:

„Партизани се свакодневно вежбају: егзерцир, борбена обука, ратна герилска вештина, заседе, руковање експлозивом и постављање мина. Ово све опште и у вези са планом једне крупне акције, која се припрема за 3 дана...“)

Још у почетку деловања партизанских одреда осетило се помањкање искуснијег војничког кадра. Из извештаја појединих штабова и ОК види се да је овај недостатак имао доста великог утицаја на извршење задатака. У извештају ОК КПЈ за Нишки округ од 16 августа 1941 каже се између осталог:

„... Највећи недостатак је стручно војничко знање. Имамо у одреду партијаца резервних официра, али то су државни чиновници, људи бирократизовани, готово без иницијативе, за све чекају директиве, тако да сам у највећој акцији морао руководити ја (Сретен Младеновић, секретар

ОК), а ја уопште нисам војник. Други недостатак је што већи део партизана није служио војску. За први недостатак помогните нам ви, пошаљите нам неколико иницијативних искусних партизана, бар на десет дана...“⁸⁾

Слично је стање било и у Посавском партизанском одреду, што се такође види из извештаја упућеног Покрајинском комитету 28 августа 1941:

„... у првом реду долази потреба за војнички искусним и способним руководиоцима... Већина садашњих војних кадрова већ нису дорасли новим задацима. Тим пре је то потребно што се упоредо са развијањем наших снага и сазревањем догађаја, водови све више осамостаљују...“⁹⁾

Недостатак војничког знања постепено је надокнађиван све већим искуством које се стицало кроз борбу. Омладинци који су сачињавали већину партизанских одреда и који пре ступања у партизане нису били вични руковању оружјем и борби, постајали су временом вешти и снажљиви борци. Многи од њих брзо су израстали у узорне руководиоце, командире, команданте, политичке комесаре.

Први борци партизанских одреда били су добровољци, комунисти, скојевци и родољуби који су хтели да се боре против окупатора и домаћих издајника. Касније, када су се развили одреди, стварана је народна власт на слободној територији, а у појединим местима вршена је и мобилизација. Тако су, на пример, наредбом команданта Ужичког народноослободилачког партизанског одреда од 30 септембра 1941 позвани сви мушкарци од 18 до 40 година старости да се јаве на мобилизацијска места. Истом наредбом мобилисана су сва моторна возила, бицикли и јахаћи коњи.

ПК КПЈ за Србију регулисао је разним упутствима однос окружних комитета према одредима и задатке комуниста у одредима. У писму Покрајинског комитета ОК Шабац од 20 августа 1941 године истиче се:

„ОК као целина мора увек бити на окупу заједно са инструктором у месту (које се може и мењати) из кога ће најлакше и најуспешније руководити читавим радом и обезбедити преглед и контролу рада парт. орг. ОК није нити може бити неко покретно тело које би ишло за партизанским одредом, па се чак потпуно уклопило у његов састав“.

Или у упутству ПК од 16 августа 1941 Окружном комитету Ваљево за војни и партиско-политички рад стоји:

„... Ми не смемо идентификовати партизанске одреде с нашим партиским организацијама... Партијци у одредима морају бити организационо повезани и морају редовно одржавати своје састанке, а својом активношћу и одлучношћу у акцијама бити пример свима партизанима... ОК обезбеђује контролу рада партијаца и читавог партизанског одреда преко партиског секретара који се налази у командном саставу одреда, али који своју функцију тамо мора легализовати... Партиски секретар у командном саставу одреда мора бити један од другова из ОК...“

Из овога се види да је партиска организација могла узети комунисте из одреда на одговорност због неуспеха у извршавању задатака, да је потстицала комунисте да се што боље заложу у акцијама

⁸⁾ Зборник, том I, књига 2, стр. 59.

⁹⁾ Зборник, том I, књига 2, стр. 96.

итд. Улога партиске организације и појединих комуниста била је сасвим јасна. Уколико се нису налазили на одговарајућем војничком положају у одреду, они нису могли командовати, већ предлагати, указивати итд.

Однос партизана према народу био је на висини народне револуционарне војске. Томе се поклањала посебна пажња. Јединице су организовале потере за пљачкашима које је непријатељ покушавао да убади на слободну територију и партизани су се са њима немилосрдно обрачунавали. Приликом напада на немачке транспорте с намирницама и од народа опљачканом имовином, плен се делио партизанима или враћао народу. Партиска руководства су особито указивала на потребу еластичности при спровођењу појединих мера, нарочито оних на које народ није навикао и што би га могло у одређеном моменту збунити. Тако, на пример, ПК је напомињао да није потребно журити са истицањем црвених застава уколико би то могло нанети штету мобилизацији свих слојева народа за ослободилачку борбу.

У циљу мобилизације свих снага за борбу против непријатеља, партиска руководства су настојала, а Покрајински комитет нарочито, да дође до сарадње са организацијама, партијама и вођама бивших опозиционих партија. Неки од њих, као, на пример, Драгољуб Јовановић, били су само на речима за сарадњу. Међутим, сва настојања наших руководства остала су, захваљујући држању руководства бивших партија, безуспешна. Само су појединци приступали ослободилачком покрету.

Дража Михаиловић не само што није желео да дође до споразума с партизанима, већ је подло, док су се ови борили на фронтovima с непријатељем, ударио у леђа с намером да уништи партизански покрет.

Упоредо с развојем НОБ и стварањем слободне територије, у Србији се ствара и нова народна власт, народноослободилачки одбори, који су још од првих дана устанка били главни ослонац партизанских одреда. Ови одбори су се образовали и изграђивали не само на ослобођеној него и на неослобођеној територији. Иако су у почетку имали главни задатак да збрињавају јединице, они су се касније све више афирмисали као права народна власт. То, поред осталог, потврђује и једна од одлука коју је 19 октобра 1941 донео Градски народноослободилачки одбор Ужица:

„Народноослободилачки одбор у Ужицу — каже се у тој одлуци — као слободно изабрани носилац власти слободног српског народа у нашем граду, био је увек руковођен бригом да, поред снабдевања наших јуначких партизанских одреда, у првом реду учини све што је у данашњим приликама могуће за обезбеђење незбринутог радног становништва нашег града. У том смислу обавештавамо раније, намештенике и чиновнике Ужица и Ужичког округа, да је Народноослободилачки одбор Ужица донео следеће одлуке:

1. — За све дугове радног становништва, тојест оних који живе само од свог рада, проглашује се мораторијум на неодређено време.

2. — Радници, намештеници и чиновници који су упослени у фабрикама, радионицама, саобраћају и установама које данас раде, примиће своје наднице и плате...⁽¹⁰⁾

Као што се види, НОО Ужица није бринуо само о снабдевању фронта. И остали НОО су организовали привредни, друштвени и културни живот на својим територијама, старали се за болеснике и рањенике, организовали контролу над кретањем непријатељских и сумњивих елемената. Народ је у већини прихватио нову народну власт, која неће имати ништа заједничко са старом компромитованом и омрзнутом влашћу. Пракса из првих дана устанка на слободној територији Србије пренела се касније и на остале крајеве не само Србије него и других покрајина: где год су дошле партизанске јединице, стварала се и нова устаничка власт, народноослободилачки одбори.

О томе како је непријатељ ценио насталу ситуацију у Југославији, посебно у Србији, постоје бројни документи. Из њих се види да је окупатор био врло озбиљно схватио устанак у Србији. Успеси Комунистичке партије у борби против Немаца и квислинга, помоћ коју је народ пружао устаничким снагама, задавали су бригу не само заповеднику Србије, него и заповеднику за Југоисток, па и немачкој Врховној команди. Већ концем лета Немци су оцењивали да „побуну коју предводе комунистички бандити“ не могу сузбити постојећим снагама. Зато је генералфелдмаршал Лист, заповедник Југоистока, наредио 4 септембра да очекује најстрожији поступак свим средствима, да би се устанички покрет у пределу Крупња и Ковиљаче уништио. Он захтева да се одмах употребе све иоле расположиве снаге (и артиљерија) под јединственим руководством.

А заповедник Србије, да би удовољио захтевима свог команданта, наредио је својим јединицама да крену из „мирних“ рејона према устаничким.

Командант Југоистока је сваким даном постајао све забринутiji због догађаја у Србији.

Он се свакодневно интересовао о стању у Србији, издавао наређења о непосредним „акцијама чишћења“ и давао поуке како треба ратовати с партизанима:

„Ситуација у Србији — објашњава он у једној наредби — не искључује даље ширење устаничког покрета. Повећани случајеви препада на војнике и војна постројења од стране јаких, добро наоружаних, наизглед организованих и спретно вођених банди, доказују да све до сада примењене мере нису довољне. Заповедник у Србији и виша команда предузеће све припреме да би дорасли сваком поштравању ситуације и умирили земљу још пре почетка зиме...“ Затим наводи како се непосредно треба борити против партизана, разрађује план кретања, напомиње да руковођење операцијама треба препустити старијим и искуснијим официрима и појачати пропаганду на српском језику. Такође захтева да се предузму „безобзирне хитне мере против устаника, њихових помагача и породица...“⁽¹¹⁾

¹⁰⁾ V Конгрес, ћирилица, стр. 61.

¹¹⁾ Зборник, том I, књига 1, стр. 390.

Ни квислинзи нису ћутали. Недић се свим силама упињао да мобилише што већи број људи, Љотић такође, а Дража Михаиловић, заједно с Немцима ударао је на наше снаге. То је био нов, веома значајан и непријатан моменат у организовању и развоју устанка. И ЦК КПЈ и остали партиски органи и организације позабавили су се оваквим стањем које је нарочито дошло до изражаја почетком Прве непријатељске офанзиве па надаље. Народноослободилачке снаге су морале рачунати не само са војском окупатора, него и са домаћим издајницима укључујући и четнике Драже Михаиловића. А домаћи издајници су могли да буду веома опасни, не само зато што су се грчевито борили за очување буржоаских тековина, него и зато што су имали пуну војничку, политичку и материјалну подршку окупатора. Због тога је било нужно да се, поред војних мера, предузму и друге у циљу њиховог раскринкавања, нарочито у погледу злоупотребе националних осећања српског народа.

Иако је у то време била на врхунцу своје моћи, Немачка расположивим снагама у Србији није могла угушити устанак. Зато је на тражење заповедника оружане силе за Југоисток немачка Врховна команда у Србији, за угушење устанка, упутила нове јаке снаге.¹²⁾

Настале су тешке борбе. Наше снаге су се грчевито бориле против далеко надмоћнијег непријатеља који је био опремљен савременом ратном техником. Комунисти су и у овим најтежким данима били пример храбрости. Где год је непријатељ дошао, остављао је за собом пустош: спаљена српска села, а стрељаних, обешених и мучених сваким даном је било све више. Хиљаде невиних је убијено у Крагујевцу, Краљеву и другим местима, народ је теран у логоре, српски домови су пљачкани. О томе како су сурово, нечовечно и противно свим обзирима међународног права поступали немачки војници говоре и многи непријатељски документи које су наше снаге тада и касније заплениле. Управо, немачки војници су чинили оно што се од њих тражило: да имају на уму крв својих предака која се потоцима лила у Србији и слично. Они су, на пример, крајем новембра 1941 на Златибору пострелиjali неколико стотина тешких рањеника и заробљеника, који су им пали у руке, јер нису могли да се пребаце преко беспутних крајева у Санџак. Очевици су причали да су немоћне рањенике бацали кроз прозоре, а касније убијали.

Како су се комунисти, скојевци, и други родољуби борили против непријатеља говоре многи примери. Један од најочитијих је и погибија Радничког батаљона на Кадињачи. Око 200 бораца-радника, напустило је радионице у којима су израђивали одећу, обућу, оружје и муницију за фронт и посело положај на Кадињачи. Било им је познато да непријатељ наступа јаким снагама из свих праваца, а да ће

¹²⁾ За борбу против наших снага у I непријатељској офанзиви у Србији су ангажоване ове снаге: 342 пеш. дивизија, 125 дивизија, 125 пеш. пук, 718 посадна дивизија (ојачана усташким трупaма дуж Дрине према граници Србије), 113 пеш. дивизија, 704, 714, 717 посадна дивизија. Ове снаге су биле ојачане тенковима, моторизованим и оклопним јединицама и јаком авијацијом. Заједно са њима нападали су недићевци, љотићевци и четници Драже Михаиловића.

најпре стићи са правца Бајине Баште, и на тај начин пресећи отступницу рањеницима и голоруком становништву, које се повлачило преко Златибора ка Санџаку. Зато је требало задржати непријатеља док се повуку изморене јединице и становништво. И заиста, борци Радничког батаљона су изгинули, али су омогућили да се и јединице и народ извуку испред непријатељског удара, с изузетком тешких рањеника које је непријатељ заробио на Златибору.

Тако је после три месеца тешких борби у Србији непријатељ успео да заузме велики део слободне територије. Но, није успео да уништи ослободилачки покрет у заузетим крајевима.

У току оружане борбе у Србији 1941 године постигнути су крупни резултати. У свакодневним борбама партизански одреди наносили су непријатељу тешке губитке и он је био присиљен да довлачи снаге са фронта где су оне итекако биле потребне. Наше јединице су кроз борбу стекле искуства, научиле ратовати. Нова народна власт се афирмисала као истински претставник народа који се уверио у праведност, потребу и могућност борбе против непријатеља. Партиске организације и руководства су се политички и организационо учврстили и стекли поверење народа тако да их никаква каснија настојања непријатеља нису могла уништити. Поред тога, из Србије су се повукле јаке партизанске снаге. Од њих су 4 батаљона ушла у састав I пролетерске бригаде, а од осталих снага формирана је II пролетерска бригада. Велики део бораца и комуниста остао је на терену и успео, и то у најтежим могућим условима, не само да се одржи већ да из дана у дан ојачава Партију и партизанске снаге.

На тај задатак посебно је указао ЦК КПЈ у писму које је 14 децембра 1941 упућено Покрајинском комитету КПЈ за Србију.

„... Повлачење партизанских јединица из Ужица и неких других места не претставља неки осетљивији војнички пораз. Партизанске јединице сачувале су своју живу снагу, док су истовремено задале јаке ударце непријатељу, — а то је главни циљ партизанског ратовања. Ни у политичком погледу повлачење не значи за нашу Партију пораз. Насупрот, масе знају ценити народну власт која је месецима постојала на ослобођеној територији. Насилничка власт Недићевих бандита само ће још више убедити српске масе у праведност борбе коју воде партизанске јединице. Према томе, повлачење из неких градова и рејона никако не значи да је непријатељу успело да угуши ослободилачки устанак српског народа, него је тај устанак прешао само на нови степен свога развоја...“¹⁸⁾

Ова оцена и задаци заснивали су се на реалној процени могућности партиских организација, руководства и јединица које су остале у Србији као и познавању српског народа, његове слободарске традиције и испољене решености да води борбу против окупатора и домаћих издајника. Ту решеност потврдио је касније развој борбе у Србији.

Устанак у Србији и његов развој 1941 године и огромни успеси постигнути у борби против непријатеља у стварању оружаних јединица, органа власти итд. имали су одраз и на развој оружане борбе у осталим крајевима наше земље.

¹⁸⁾ Зборник, том I, књига 2, стр. 251.

У свом говору на Другом конгресу Комунистичке партије Србије друг Кардељ је рекао:

„Наше партиске организације у Србији, наша Комунистичка партија Србије има за собом славне револуционарне традиције и часно место у нашој јединственој и заједничкој Комунистичкој партији Југославије. Ја бих хтео да само једну од њих потцртам. Мислим, наиме, на праву интернационалистичку традицију КП Србије, која се васпитавала у оквиру КП Југославије уопште. Историска је чињеница да је српски радни народ под руководством српских комуниста помагао угњетеним народима старе Југославије да се ослободе великосрпске хегемоније. Још више, не само да им је помогао, него је за време Народноослободилачког рата носио већи део терета рата и против фашистичких окупатора, и против снага великосрпске хегемонистичке реакције...“¹⁴)

¹⁴ Други конгрес КП Србије.

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Др **ЈОВИЦА ПАТРОГИЋ**
Др **БОШКО ЈАКОВЉЕВИЋ**

ДЕСЕТ ГОДИНА ЖЕНЕВСКИХ КОНВЕНЦИЈА ЗА ЗАШТИТУ ЖРТАВА РАТА

Ове године навршава се 10 година откако су усвојене нове Женевске конвенције за заштиту жртава рата. Априла 1949 почела је са радом у Женеви Дипломатска конференција којој је стављено у задатак да изврши ревизију Конвенција о поступању са ратним заробљеницима и о побољшању судбине рањеника и болесника у сувоzemном рату од 1929 године, као и да изради прву, посебну, конвенцију за заштиту грађанских лица за време рата. Исте године, 12 августа, Конференција је завршила рад закључењем и потписивањем од стране званичних претставника 64 земље-учеснице нових Женевских конвенција, и то: Конвенције за побољшање судбине рањеника и болесника у оружаним снагама у рату; Конвенције за побољшање судбине рањеника, болесника и бродоломника оружаних поморских снага; Конвенције о поступању са ратним заробљеницима и Конвенције о заштити грађанских лица за време рата.

Женевске конвенције од 1949 године претстављају веома значајну, обимну и далекосежну кодификацију читаве једне области Међународног ратног права (више од половине писаних ратних правила) која се бави проблемима заштите жртава рата и развоја хуманитарних правила. Четири конвенције, са 429 чланова, кондензују обимну материју која се односи на заштиту човека у низу ситуација које собом носи рат. Кодификације овакве врсте нису тако честа појава међународног права, па је и то један од значајних успеха који је постигнут на пољу прогресивног развоја хуманитарног права.

Због чега нове Женевске конвенције заузимају тако значајно место у систему савременог Међународног ратног права? Донесене у релативно кратком року по завршетку Другог светског рата, после непуне четири године, Конвенције су непосредан резултат најтежих збивања и искушења кроз које је икада прошло човечанство. Страхавита су била страдања људи: рањеници и болесници били су не само напуштани и остављани без неге, него су били и предмет непосредног напада, што је противно давно усвојеним основним начелима човечности и војничке части; ратни заробљеници дискриминираних нација третирали су као робови, са њима се поступало најнехуманије, они су

чак увлачени у ратну машину, што је значило да су били посредним путем принуђени да се борбе против сопствене земље; најзад, становништво је било излагано незапамћеним и невероватним страдањима: мучењу, убијању, изглађивању, понижавању, лишавању свих међународно признатих грађанских права, масовним депортацијама уз принудан рад у непријатељској земљи. Бројна стрељања од стране окупатора показала су пуну негацију ратних закона и обичаја и свих обзира војничке части. Концентрациони логори били су уствари фабрике смрти. Са партизанима, борцима за ослобођење свог народа, као што је то било код нас и у још неким земљама, поступано је најнехуманије. Они су лишавани основних права која су прописана правилима ратног права. На све то свет се згражао, подигао се општи талас осуде таквих дела. Многобројна суђења ратним злочинцима при крају и непосредно после завршетка рата доказ су опште осуде таквих дела. Нарочито су позната суђења главним ратним злочинцима Немачке од стране Међународног војног суда у Нирнбергу, и главним ратним злочинцима Јапана од стране Међународног суда за Далеки Исток, у Токију. Стога се може рећи да су правила Женевских конвенција реакција на страховита недела и масовно почињене ратне злочине од фашистичких освајача у Другом светском рату. Није било довољно осудити конкретне злочине и казнити њихове учиниоце, гушање света је било такво да је требало рећи, јасно и недвосмислено, да човечанство не одобрава злочиначка средства и начине ратовања, да се такви злочини не смеју поновити и да ће убудуће свако ко тако поступи бити кажњен. Требало је, дакле, прописати правило које ће важити убудуће као принцип, за свако дело такве врсте. Требало је правно формулисати оно што су народи осудили као недостојно човечанства. Тај задатак обавиле су Женевске конвенције. По њима изричито је забрањено вршење таквих недела према жртвама рата а државе се обавезују да пропишу кажњавање лица која таква дела учине, у било којој ситуацији, у било каквом оружаном сукобу у будућности.

Женевске конвенције су добро рашчлањен зборник правила, права и дужности страна у сукобу, који регулише различите и многобројне ситуације у којима се могу наћи жртве рата. Правила о томе постојала су и пре доношења ових Конвенција, али нису увек била јасна, детаљна и разрађена. Правила ратног права била су садржана нарочито у Хашким кодификацијама о законима и обичајима рата од 1907, у Женевском протоколу од 1925, у Женевским конвенцијама од 1929 и у низу обичајних правила међународног права. Међутим, сва су она регулисала само поједине уске области и доношена су у разним временским размацима те нису била повезана, а понекад су била чак и противречна. Осим тога, за нека правила, која су донешена раније, било је спорно да ли су још на снази, јер су се у међувремену битно измениле прилике. Нове Женевске конвенције су зато знатан део тих правила систематизовале, повезале у једну целину, а раније утврђена начела и правила оснажиле или измениле и прилагодиле новим ситуацијама. Зато ове Конвенције садрже, поред нових начела, нових

правила и нових решења, и бројна стара начела и правила, али само у новом облику.

Значајно је поменути неке новине које раније или нису биле регулисане или су биле регулисане сасвим недовољно, док је то сада прописано на потпунији начин. Тако, читав део ратног права који је обухваћен новим Конвенцијама примењује се на све врсте оружаног сукоба које имају међународни карактер. У многим ранијим сукобима, који су стварно били рат у техничком смислу речи, поједине зарађене стране изигравале су примену правила ратног права тврдећи да то није рат него „полициска акција“, „интервенција“ и сл. На основу одредаба нових Конвенција њихова правила морају се примењивати у сваком међународном сукобу где су противничке стране признале ове Конвенције.

Посебну новину у Конвенцијама претставља јасно признање партизана и других покрета отпора, као и могућност да и они уживају заштиту међународног права. До овога је у првом реду дошло заслугом партизана, припадника разних покрета отпора, међу којима се нарочито истиче херојска борба југословенских партизана кроз НОБ за време Другог светског рата. Иако то међународно признање није онако како га је стварност наметнула, јер је подвргнуто извесним условима помоћу којих може бити изиграно, ипак је значајна чињеница да су партизани у начелу признати као лица која, као и остали ратници, треба да уживају заштиту кад су заробљени, рањени итд.

Крупно достигнуће у развоју међународног права претставља одредба о примени основних принципа човечности у унутрашњим сукобима који немају међународни карактер (грађански рат, борба народа за ослобођење од колонијалног угњетавања и сл.). Та су права, додуше, минимална, али је значајно да су се државе обавезале, у начелу, да допусте да и у њихове унутрашње ствари интервенише међународно право уиме човечности и да тражи поштовање минимума хуманости у циљу заштите жртава таквих сукоба. Ово изразито хуманитарно правило Женевских конвенција необично је значајно и може знатно утицати у чувању права човека и његове личности од сваке врсте нехуманих и злочиначких дела било ког карактера.

Нове Конвенције нарочито су важне зато што знатно побољшавају заштиту цивилног становништва. По први пут је донесена Конвенција која је посвећена искључиво заштити становништва од различитих страдања. Између осталог, заштићени су цивилни рањеници и болесници који се налазе у грађанским болницама: забрањена су многа нечовечна дела као: тортура, вршење биолошких експеримената, узимање талаца и друге колективне казне као и мере репресалија, итд.; нарочито је појачана заштита становништва од самовоље и недеља окупатора; посебна пажња посвећена је регулисању положаја интернираца, слично ратним заробљеницима, да се не би поновиле фабрике смрти из прошлог рата.

Најзад, значајну новину претставља кривична одговорност лица која су починила најтеже повреде Конвенције, најнечовечнија дела,

позната под именом ратних злочина. То је свакако унесено пошто су послератна суђења ратним злочинцима прокрчила пут схватању о кривичној одговорности за најтеже ратне злочине.

При оцени места и улоге Женевских конвенција важно је уочити њихово место у оквиру ратног права, као и међународног права уопште. Конвенције садрже знатан део савременог ратног права, оне су управо обновили, освежиле и модернизовале ратно право у целини, иако је доста питања и области остало да буде регулисано другим конвенцијама. Међутим, оно што су обухватиле Конвенције то су питања од великог значаја од чијег поштовања зависе животи и судбина многобројних категорија жртава рата.

У Конвенцијама долазе до изражаја тенденције које се осећају у развоју савременог међународног права уопште. По карактеру оне се знатно разликују од досадашњих из те области. То нису више само уговори између држава који регулишу извесне односе њихових грађана, него су једна врста повеље значајних, основних права човека у рату. Конвенције непосредно постављају прописе о поступању са појединим категоријама жртава рата, а затим многе њихове одредбе иду за тим да осигурају стварно поштовање тих права. Тако, Конвенције углавном регулишу права заштићених лица, а мање њихове дужности. Оне не дозвољавају да државе својим споразумима умање она права која су заштићеним лицима прописана. Исто тако, не дозвољава се да се та лица одрекну својих права у случају притиска и злоупотребе. Претставници силе-заштитнице имају право посета заштићеним лицима, а ова јој се могу обраћати за интервенцију и помоћ. Многе друге одредбе обезбеђују право одбране кад су заштићена лица изведена пред суд од стране непријатеља. Најзад, прописана је и кривична одговорност починитеља ратних злочина. Све то показује нов карактер ових Конвенција, јер оне настоје да створе и изграде солидан правни систем заштите основних права човека који се за време рата нађе у рукама непријатеља, колико је то у ратним условима могућно. Основна идеја је да правила човечности треба да буду поштована чак и за време оружаног сукоба, иако он сам по себи претставља негацију права човека.

У таквој заштити права човека виде се заједнички елементи између ситуација регулисаних ратним правом и правом мира: у оквиру општег покрета за заштиту права човека, полази се од изградње правила за оне ситуације где је човек најугроженији, и то у првом реду ради заштите најосновнијих права (на живот, на здравље). Стога Конвенције и покушавају да реше баланс хуманитарних тежњи и стварности рата.

Међутим, то не значи да у Конвенцијама нема извесних конзервативних поставки и правила класичног Међународног ратног права, који нису у довољној мери измењени и прилагођени савременим условима и новим тенденцијама прогресивног развоја међународног права. Тако, Конвенције уопште не узимају у обзир забрану вођења рата и прибегавања оружаном сили, чињеницу да је онај ко нарушава мир агресор против кога треба да интервенише цела међу-

народна заједница, као и постојање колективне безбедности у оквиру ОУН. Исто тако, Конвенције не воде рачуна о модификацијама неутралности у данашњим условима, посебно према Повељи УН. Ова питања Конвенције обрађују на класичан начин па се поставља питање да ли ће у евентуалном сукобу моћи да буду, у довољној мери, примењиване кад нису, прилагођене савременим условима, односно новој техници и новим концепцијама вођења рата.

Поводом прве деценије поставља се питање шта су Конвенције у пракси показале, јер се вредност једног правног система може оценити тек кад се види како он на делу функционише.

У периоду 1949—1959 године било је доста оружаних сукоба у разним крајевима света. Задржаћемо се само на неким од њих.

За време оружаног сукоба у Кореји (1950—1953) Конвенције нису биле на снази међу зараћеним странама, тако да формално нису важиле, нити је постојала обавезност њихове примене. Међутим, као што смо видели, Конвенције садрже низ правила која су важила и пре њиховог закључења, мада су касније у Конвенцијама дата у новом облику. Зато се поставља питање да ли су начела на којима се заснивају Конвенције била поштована? На то није лако одговорити, јер материјал и подаци који о томе говоре нису доступни у довољној мери јавности. Међутим, сигурно је да је било бројних повреда правила из Конвенција. Било је и случајева поштовања, али о таквим се не говори и не чује, јер се то сматра нормалним. Треба истаћи да су се обе стране у сукобу, нарочито приликом преговора о заробљеницима, позивале не само на нове Женевске конвенције уопште, него и на њихове одређене чланове, што показује да су сматрале да Конвенције одражавају опште међународно право које је обавезно чак и за оне који Конвенције нису потписали. Треба истаћи и то да Конвенције нису регулисале поједина питања као, на пример, питање добровољности код репатријације ратних заробљеника.

Други оружани сукоб већег обима био је рат у Индокини. Према подацима које су обе стране дале може се рећи да су начела из Женевских конвенција о човечном поступку према рањеницима, болесницима и заробљеницима, макар и делом била поштована, нарочито у последњој фази рата.

У агресији на Египат, октобра-новембра 1956 године, мада је сукоб био краткотрајан дошло је по први пут до примене Женевских конвенција. У време сукоба Израел, Египат и Француска били су везани Женевским конвенцијама, док Велика Британија то још није била. То се може видети из расположивих података. Наиме, у току сукоба Међународни комитет Црвеног крста обављао је извесне хуманитарне функције силе-заштитнице. Даље, обављана је размена тешких рањеника, а доцније и заробљеника, вршена је преписка преко Централне агенције за обавештавање, евакуација цивила противничке националности, достављање и расподела помоћи рањеницима и становништву итд.

Охрабрујуће делује чињеница да су се најважнији органи Уједињених нација, Генерална скупштина и Савет безбедности, изја-

снили неколико пута у прилог поштовања и обезбеђења примене хуманитарних правила Женевских конвенција у свим врстама оружаног сукоба. Уједињене нације, и поред изричите забране рата прописане Повељом, и сталног надзора над очувањем мира и безбедности у свету, мора да воде рачуна и о прогресивном развоју правила ратног права, хуманитарног права уопште, која мора да иду укорак са развојем ратне технике и модерног начина ратовања. То је чињеница која у Уједињеним нацијама звучи парадоксално али реалност данашњих збивања указује да се о томе мора водити рачуна, све док постоје могућности избијања оружаног сукоба било ког карактера.

Из досадашње, иако малобројне, праксе може се јасно видети да нове Женевске конвенције имају низ недостатака, празнина или недовољно разрађених правила. Због тога се намеће потреба да се стално допуњују и побољшавају. У томе правцу улажу се стални напори на бројним међународним форумима, на којима се израђују нацрти, врше припреме, утире пут доношењу нових или допунских правила. Наша земља активно учествује у тим напорима како би се постигло ефикасно и солидно побољшање правне заштите жртава рата.

У оквиру Међународног црвеног крста улажу се напори за доношење основних правила за заштиту становништва од дејстава разних АВХ оружја, у првом реду оружја за масовно уништавање. Међународна организација војних санитета разматра велики број проблема, као што су обезбеђење рада силе-заштитнице у погледу санитарске заштите жртава рата, питање односа броја санитарског особља које може бити задржано у заробљеничким логорима и заробљеника, као и замене тог особља које је већ дуже време у логорима, обезбеђење основне санитарске помоћи у унутрашњим сукобима, дифузија Женевских конвенција и сл. Једна комисија правника и лекара (тзв. Лекарско-правничка комисија Монака) разматрала је, такође, разна питања у вези са применом Женевских конвенција. Међународна група за међународно медицинско право, састављена од претставника четири велике заинтересоване међународне организације, разматрала је на низу састанака разне проблеме међународног медицинског права које се односи на обезбеђење здравља и побољшање санитарске заштите у првом реду жртава рата, и које на тај начин претставља допуну и наставак Женевских конвенција.

Светско удружење за међународно право, на предлог југословенске националне групе, узело је да проучава питања санитарске заштите рата и међународног медицинског права уопште, и у ту сврху образовало је и посебан комитет. Институт за међународно право покренуо је питање ревизије Међународног ратног права у целини, у оквиру којег Женевске конвенције имају значајно место. Светска федерација бивших бораца на појединим састанцима усвајала је резолуције у којима подржава напоре за побољшање правне заштите жртава рата предвиђене Женевским конвенцијама. Поред набројаних било је и других званичних и незваничних акција као, например, акција на Светској здравственој организацији за стварање једног органа допуне сили-заштитници, предвиђеног Женевским конвенцијама, ак-

ција француске владе за стварање тзв. Међународног комитета за неутралност медицине, за функције санитетске заштите жртава рата итд.

Све наведене акције и иницијативе показују да, с једне стране, многи увиђаји непотпуност Женевских конвенција, а са друге, настоје да се утре пут за њихово побољшање и усавршавање, полазећи увек од усвојених принципа Конвенција као солидне основе. Мада до данас није дошло до ширих конкретних резултата, карактеристично је да су данашњи напори многобројни, да се јављају на најразличитијим организацијама и форумима и да у целини претстављају већ шири покрет у том правцу. Осим тога, треба истаћи да су Женевске конвенције, као савремени солидно разрађени правни систем, биле узор и модел по коме је рађена друга међународна конвенција из области ратног права — Хашка конвенција о заштити културних добара од 14 маја 1954 године, која данас претставља позитивно међународно право.

Чињеница је да Женевске конвенције од 12 августа 1949 године претстављају велики кодекс правила за заштиту жртава рата. Слободно се може рећи да је тај кодекс универзално усвојен. До 1 јануара 1959 године 75 држава је ратификовало или приступило овим конвенцијама. Међу њима налазе се све велике силе. И онај мали број држава које досада нису ратификовале ове Конвенције то ће сигурно ускоро учинити. То значи да су се скоро све државе света свечано обавезале да ће поштовати правила понашања прописана овим Конвенцијама јер их сматрају за нешто што је опште обавезно.

Толико велики број ратификација за тако сложену, деликатну и политички осетљиву материју од далекосежног значаја, која задире у војне ствари, у начине вођења рата, показује колики значај државе, политичари, парламенти, придају овим правилима. Основна идеја Женевских конвенција — човечно поступање чак и са непријатељем када се он не бори, добила је тиме јасну потврду и признање. У томе је велика морална вредност ових Конвенција, коју се нико не усуђује да негира. Конвенције су биле кршене, и биће вероватно кршене и у будућим евентуалним сукобима. Али, нико се није усудио да то јавно призна и покаже. Напротив, и у погледу старих Женевских конвенција, они који су их кршили, настојали су да то сакрију или прикажу друкчије. Нико се није усудио да овакве хуманитарне конвенције откаже, иако је често осећао да му сметају, јер су начела, која су у основи тих Конвенција, призната као тековина данашњег света. Конвенције ће зато претстављати и морално оружје у рату. Ако их једна страна буде примењивала, а противник их буде масовно кршио, то ће ономе ко их поштује дати моралну предност, основ за учвршћење уверења, код свог народа и светске јавности, у праведност и правилност његове борбе. Онај ко их не буде поштовао неће од тога имати велике војне користи, а биће само жигосан као злочинац, јер тешки ратни злочини — истребљења, мучења, изгладњавања, масовна хапшења становништва и друга слична дела — правно тумачени, нису ништа друго него тешке повреде Женевских конвенција. Зато ће онај ко их поштује имати моралну предност и основ за

кажњавање противника који су таква дела починили. Морална, пак, предност је чинилац о коме треба увек водити рачуна у рату, а нарочито то важи за страну у сукобу која води принципијелну и праведну борбу која, ако се бори, не бори се у циљу поробљавања других, па ће у складу са тим ставом, свакако, човечно и широкогрудно поступати са противником који није борац или је положио оружје.

Све нас ово наводи на закључак да Женевске конвенције, иако су биле кршене, иако не треба очекивати њихово апсолутно поштовање и примену, претстављају међународно достигнути кодекс основних права човека у рату за чије се поштовање треба борити без обзира на то да ли ће их противник у истој мери поштовати, јер оне одражавају човечан и принципијелан став савременог, напредног човека.

ИСПРАВКА

У чланку под насловом „Добра и корисна студија о партизанском рату“, објављеном у бр. 6 „Војног дела“ за месец јун ов.год., техничком омашком измењен је смисао једне реченице. Наиме, на стр. 347, четврти ред одозго треба да гласи „супротности у редовима непријатеља НОР-а“. — Редакција „Војног дела“.

PASIVNA CIVILNA ZAŠTITA U SAD¹⁾

U članku se, ustvari, analiziraju mere koje bi trebalo preduzeti u SAD u cilju stvaranja pasivne civilne zaštite i to baš s obzirom na postojeće mišljenje američkih stručnjaka da je ovu zaštitu veoma teško ostvariti za celokupno stanovništvo jedne tako velike zemlje.

Skloništa. — Privremena skloništa koja bi smanjila intenzitet zračenja radioaktivne prašine na 1/20 ili 1/30 njihove jačine, značajna su za zaštitu stanovništva van područja neposrednog dejstva eksplozije. Sloj zemlje od oko 30 sm već smanjuje ovo zračenje na 1/30 njihove jačine. Ona bi se, po mišljenju pisca, mogla masovno izgraditi za relativno kratko vreme u SAD. U istom cilju mogli bi se koristiti i veliki podrumi trgovina, škola i skladišta. Takve prostorije pružale bi još veću zaštitu; naprimer, u sredini podruma od cko 4.000 m², zračenje bi se otprilike smanjilo na oko 1/80. Čak i privremene građevine mogle bi da posluže za zaštitu od radioaktivne prašine ako se svi otvori, pukotine zaptu (hermetički zatvore). Stanovništvo koje bi koristilo takva privremena skloništa trebalo bi snabdeti detektorima i dozimetrima jonizujućeg zračenja, kako bi se moglo odrediti vreme odlaska u skloništa u momentima porasta radioaktivnosti, odnosno njihovog napuštanja. Smatra se da je jedan detektor dovoljan na 50 osoba, a dozimetar na 5. Detektori i dozimetri su neophodni i pri dekontaminaciji, a pogotovu po svršetku atomskog dejstva pri obnovi reiona koji su bili jače kontaminirani radioaktivnošću.

Posebna važnost pridaje se potkopima rudnika pogodnim za uređenje skloništa. Ti potkopi obično imaju ravno dno, a ako

su još i visoki 3,5—4 m, onda kod njih nisu potrebna nikakva posebna ojačanja; oni su obično suvi. Prema proračunu, jedan rudnik krečnjaka u Pensilvaniji mogao bi se za sedam dana preurediti za sklonište, tj. snabdeti rezervoarima za vodu, nužnicima, ekonomskim i klimatskim instalacijama — uz cenu 25—35 dolara po osobi. On bi bio opremljen vreaćama za spavanje, suvom hranom i lekovima.

Građevinski stručnjaci mogu izraditi čitavu seriju tipiziranih — armiranobetonskih skloništa, od profilisanih čeličnih limova, i to za spoljni pritisak od 3,5 do 14 atmosfera. Mada još nije nađeno najekonomičnije tehničko rešenje, izgleda da se tome zahtevu najviše približuje podzemno sklonište od profilisanog čeličnog lima. Isto tako još nije usvojena norma nužne površine skloništa. Prema privremenim uputstvima, ona se kreće od 0,5 do 2 m² za niže opisani tip skloništa Njujorka (*Manhattan*). Računa se da bi cena takvog skloništa — za predviđeni 90 dnevni boravak — iznosila 300—400 dolara po osobi. Ovakva bi se skloništa podzala u predgrađima velikih gradova a i u manjim, s obzirom da bi ti gradovi predstavljali manje značajne ciljeve.

Laka skloništa, naročito nasutog tipa, koštala bi verovatno oko 150 dolara po osobi. Sloj zemlje od 1 m mogao bi smanjiti radioaktivno zračenje već na 1/1000. Kod njih bi se morala ugraditi hermetička vrata koja bi bila u stanju da izdrže spoljni pritisak od 1,5 do 7 atmosfera.

Najsigurnija bi bila podzemna skloništa u čvrstoj steni, proračunata za spoljni pritisak od 35 do nekoliko stotina atmosfera. Ona bi se gradila u velikim gradovima — atomskim ciljevima, da se stanovništvo ne bi moralo evakuovati. Sistem takvih tunelskih skloništa tipa *Manhattan*, za oko 4 miliona osoba, koštao bi 500—700 dolara po osobi. Gradio bi se na dubini od oko 260 m i bio bi nezavisan

¹⁾ *Pass'ver Revölkerungsschutz, Wehrkunde*, Zap. Nemačka, mart 1959; original: *Report on a Study of Non-Military Defense*, izdanje *RAND Corporation*, Santa Monica 1958, Kalifornija — SAD.

od spoljne atmosfere — kao podmornica, dakle imao bi uređaje za regeneraciju vazduha, poseban vodovod i sopstvene rezervoare za vodu ako bi vodovod postao neupotrebljiv. Dizelgeneratori, koji bi koristili spoljni vazduh i bili izolovani od skloništa, snabdevali bi ga električnom energijom. Ishrana bi se sastojala od dva hladna i jednog toplog obroka. Instalirale bi se perionice, tuševi. Sklonište — ustvari podzemni velegrad — bi raspomagalo sa 91 ulazom, tako raspoređenim da bi se sa bilo koje tačke njujorškog rejona zvanog Menheten moglo do njega peške doći za 5—10 minuta. Kapacitet osobnih dizalica u Njujorku je prosečno toliki da svakih 5 minuta može napustiti jednu zgradu oko 1/4 njenih stanovnika, te bi se zgrade ispraznile za oko 20 minuta — znači toliko bi, prosečno, najmanje trajao i odlazak u sklonište. Ulazi bi bili pod nagibom, sa vratima na početku i kraju — proračunatim na spoljni pritisak od 35 atmosfere. Ukoliko bi spoljna vrata popustila, ulazni tunel bi se automatski rušio.

U pogledu skloništa postoji dakle realna mogućnost zaštite stanovništva.

Uzbuna i planovi kretanja. — Da bi stanovništvo blagovremeno stiglo u sklonište, treba organizovati sistem davanja uzbune i stvoriti odgovarajući plan kretanja. Zamišljena su uglavnom tri stepena uzbune:

— U slučaju lokalnog rata, odnosno napete međunarodne situacije, mogle bi se na *nekoliko dana* pre otpočinjanja atomskog rata preduzeti mere za strategijsku evakuaciju znatnog dela velegradskog stanovništva u unutrašnjost. Takav je bio slučaj sa Londonom i još nekim britanskim gradovima u Drugom svetskom ratu — do početka rata 1939 godine 25—35% stanovništva, prvenstveno majki sa decom, napustilo je gradove.

— Mogućnost davanja uzbune *nekoliko časova* pre atomskog napada zavisi od taktike neprijatelja. Pretpostavlja se da bi prvi talas atomskih projektila bio upućen najpre na postrojenja (uređaje) strategijske avijacije, koja je jedina u stanju da vrši odmazdu. Tada bi se u gradovima, naročito manjim, koji inače ne predstavljaju važne atomske ciljeve, dobilo do sledećeg napada nekoliko časova vremena za njihovo napuštanje. Prema proračunima, srednji i manji gradovi planski bi se mogli evakuisati za 3—6 časova u pojas udaljen 30—80 km. Svakako da bi atomski napad u toku evakuacije smanjio broj o-

nih koji bi se normalno mogli spasti da su već u skloništima. Najvažnije organizacione mere za takvu evakuaciju bio bi plan prevoženja — mobilizacija svih prevoznih sredstava, upoznavanje šofera i svakog pojedinca sa njime, mirnodopske vežbe — i blagovremena izrada odgovarajućih skloništa u rejonima evakuacije.

— Sklanjanje u roku od *nekoliko minuta* posle uzbune moralo bi se primeniti kod stanovništva gradova koji bi bili prvi ciljevi atomskih projektila ili interkontinentalnih raketa. No i tada je tehnički moguće, kao što pokazuje proračun za njujorški rejon Menheten, da se sve stanovništvo za 30—60 minuta, ili jedan njegov manji deo — pri kraćem vremenu, spase u sigurna skloništa. Znak za uzbunu mogao bi se dati nuklearnom eksplozijom male snage visoko iznad grada, što bi svakako ubrzalo kretanje stanovništva do skloništa. Mogućnost takvog brzog sklanjanja stanovništva umnogome bi zavisila i od protivvazdušne odbrane i ciljeva strategijske avijacije. Može se računati da će do gradova koji ne bi bili prvi atomski ciljevi, radioaktivna prašina dopreti u vremenu od jednog do 10 časova, te bi stanovništvo imalo vremena za zaštitne mere.

Radioaktivna kontaminacija, kao posledica taloženja produkata nastalih pri atomskim eksplozijama, pretstavlja dalji problem opstanka stanovništva. Sa medicinskog gledišta dosada su sigurnije ispitane posledice samo snažnih, relativno kratkotrajnih, zračenja. Tako je, naprimer, konstatovano da pri dozama od 600 i više rendgena nastupa 100% smrt, doza od 450 rendgena prouzrokuje oko 50% smrtnosti, a 200 rendgena pojedinačnu smrt ili teža oboljenja. Zato skloništa treba da pruže bar toliku zaštitu da granica moguće kontaminacije zaštićenog ljudstva bude ispod 200 rendgena.

Posledice hronične radioaktivne kontaminacije u toku dužeg vremenskog perioda, naprimer, u toku celog života, nisu još sigurno ispitane. Dosada prikupljeni podaci ukazuju na to da se životni vek skraćuje, što bi, u celini, bilo opasnije za čovečanstvo nego, naprimer, pojava leukemije — rezultat taloženja radioaktivnih elemenata u kostima — pre svega stroncijuma-90 i cezijuma-137. Prema optima na životinjama, svakih 1000 rendgena primljenih u toku dužeg perioda skratilo bi život dece za 7 godina, a odraslih manje. Ipak, u članku se optimistički izjav-

Ijuje da je u SAD od 1900 godine proizveden život prosečno za 10 godina, te permanentna radioaktivna kontaminacija ne bi dovela u pitanje opstanak ljudi. Opasnijim se smatraju nasledne posledice radioaktivne kontaminacije, mada su i one još nedovoljno ispitane. Smatra se da sva-kih 50 rendgena koje bi primio jedan roditelj, mogu kod potomstva izazvati 1-1000 štetnih mutacija. Recezivne mutacije pojavljuju se kod niza generacija. Kod pomenute doze računa se sa 4% mrtvorodne dece, 2% sa manama, a daljih 2% sa štetnim naslednim osobinama. Kada bi oba roditelja bila u dužem periodu kontaminirana sa oko 1000 rendgena, ukupne štetne posledice povećale bi se od 8% na 12%.

U članku se dalje razmatra trajanje naknadne kontaminacije i to pod pretpostavkom: da se neprijatelj u svojim atomskim napad ma ograniči na nekih 50 američkih gradova — u tom bi slučaju trebalo računati sa oslobođenjem oko 1.500 megatona fisionih produkata, i da neprijatelj bombarduje SAD površinski — kada bi se oslobodilo oko 20.000 megatona fisionih produkata. Pri proračunima koliko bi vremena trajala opasna naknadna radioaktivnost, uzeto je u obzir sledeće:

— Pri napadu na 50 gradova samo bi manji deo teritorije SAD bio opasno kontaminiran (sa dozom preko 200 r), dok bi se u manje kontaminiranim oblastima život i privreda mogli normalno nastaviti.

— Kod radioaktivne prašine relativno brzo opada snaga zračenja i posle nedelju dana iznosi 0,2%, posle 30 dana 0,01% od njene jačine prvog časa posle napada. Smatra se da zadržavanje u skloništima ne bi bilo duže od 90 dana, kao i da bi ukupna doza radioaktivne kontaminacije najvećeg dela stanovništva ostala ispod 200 rendgena.

— Dekontaminacija ljudstva i zemljišta nije komplikovana i mogla bi se efikasno izvesti pranjem, čišćenjem čvrstih površina, preoravanjem zemljišta, nasipanjem nekontaminiranog sloja zemlje preko čvrstih površina, naprimer, betona — čime bi se smanjilo zračenje na 1/5 do 1/100 od prethodne jačine. Dalje bi se moglo regulisati i vreme, tj. koliko dnevno treba raditi u srednje kontaminiranim područjima — bez štetnih posledica po stanovništvo.

— Postoje efikasne mere da se ulazak stroncijuma-90 u organizam smanji i to prvenstveno putem ishrane i vode, kao

naprimer, da se poljoprivreda preorijentiše na oblasti koje su manje kontaminirane; da se gaji najviše krompir i pšenica koji apsorbuju vrlo mali procent stroncijuma; da se kalcijum potreban organizmu uzima u pilulama, a da se voda po potrebi filtrira. To su samo neke mogućnosti da se smanji opasnost od stroncijuma-90, dok bi ostale, naprimer, bile: hemiska obrada zemljišta radi vezivanja stroncijuma-90, hemiska prerada produkata u cilju njegovog izdvajanja, lekovi koji sprečavaju njegovo taloženje u kostima.

Računa se da bi pri atomskim napadima na 50 američkih gradova, naravno ukoliko bi se preduzele sve protivradiološke mere, prosečna doza zračenja u toku 90 dana iznosila ispod 5 rendgena. Samo u pojedinim oblastima ona bi mogla dostići maksimalno 75 rendgena, te ne bi došlo do masovnih bioloških posledica, ni do osetnog skraćenja života. Ukupna doza unetog stroncijuma-90 bila bi ispod opasne granice.

U slučaju površinskog atomskog bombardovanja, prosečna doza apsorbovanog radioaktivnog zračenja iznosila bi oko 50, a najviše oko 300 rendgena. Verovatno bi nešto manje od polovine teritorije SAD bilo kontaminirano radioaktivnošću. Znači da bi i u tom slučaju prosečna doza bila ispod opasne granice sa biološkog i medicinskog aspekta. Štetniji bi bio stroncijum-90, čija se apsorpcija ceni u proseku na 26 mikrokirija²⁾ dakle u količini koja već izaziva rak — leukemiju. Protiv te opasnosti morale bi se preduzeti trajnije zaštitne mere. Ovo bi bilo olakšano utoliko što bi se tolika količina stroncijuma-90 postepeno taložila u organizmu u toku prosečnog života.

Mada još mnoga pitanja zaštite nisu rešena, iz iznetog bi se moglo zaključiti da radioaktivnost predstavlja manji problem nego zaštita stanovništva od neposredne opasnosti atomskih napada.

Obnova privrede je sledeći problem civilne zaštite. Čak i u slučaju da se veći deo stanovništva zaštiti od neposredne opasnosti atomskog napada i preživi naknadnu opasnost od radioaktivne prašine, potrebno je još pre napada preduzeti niz mera kako bi se preživelo stanovništvo moglo održati u životu i u toku jedne

²⁾ Mikrokiri, hiljaditi deo kirija — jedinice za merenje radioaktivnosti; kiri = $3,7 \times 10^{10}$ raspada u jednoj sekundi — prim. F. S.

generacije ponovo stvoriti sebi pristojan životni standard.

U prvoj fazi privredne delatnosti posle atomskih napada trebalo bi izvršiti reorganizaciju, tj. omogućiti korišćenje preostalih izvora. Neki problemi reorganizacije bili bi čisto tehničke prirode, kao obnova oštećenih preduzeća, njihova dekontaminacija, uklanjanje leševa itd. Drugi problemi bili bi administrativni, kao obnova državnog aparata, finansija, trgovine, tržišta potrošnih dobara i sirovina, aktiviranje radne snage itd. Da bi se to moglo sprovesti trebalo bi još pre napada prirediti dovoljan broj detektora jonizujućeg zračenja, literature za izvođenje dekontaminacije; možda bi za dekontaminaciju bili potrebni i detaljnije razrađeni planovi. Reorganizacija bi se mogla izvesti za otprilike 6 meseci. Smatra se da u tom periodu ne bi trebalo potceniti ni decentralizovanu privredu privatnika.

Za vreme reorganizacije morala bi se masa životnih potreba i ostalih potrošnih dobara uzimati iz ranije pripremljenih skladišta ili uvoziti. Prema proceni, posle atomskih napada ostalo bi samo toliko životnih namirnica koliko je potrebno za minimum ishrane. SAD bi bile u toliko povoljnijoj situaciji što imaju prilične stokove žitarica. Ti bi stokovi ostali delimično i posle atomskih napada nezagađeni. Sem toga, trebalo bi obezbediti i tromesečnu ishranu stanovništva neposredno posle napada, tj. za vreme dok bi se ono nalazilo u skloništima. Probleme smeštaja i čuvanja tih životnih namirnica trebalo bi još pri izgradnji skloništa posebno proučiti.

Obnova poljoprivrede predstavljala bi poseban problem. U slučaju atomskih napada na 50—150 gradova moglo bi se za proizvodnju namirnica, zbog kontaminacije, koristiti samo oko 20% sadašnjih poljoprivrednih površina, ali bi intenzivnijom agrikulturom i to moglo zadovoljiti potrebe ishrane. U slučaju površinskih atomskih napada na SAD, dakle, kada bi se stvorilo oko 20.000 megatona fisionih produkata, preko polovine celokupnog zemljišta SAD bilo bi kontaminirano količinom stroncijuma-90 opasnom po život. Za taj slučaj trebalo bi spremati rezervne stokove žitarica koje bi obezbedile ishranu još za dve godine.

Industrija bi još više nego stanovništvo bila pogođena atomskim napadima. U 50 gradova, gde živi oko 1/3 stanovništva SAD, koncentrisano je preko 50% kapaciteta industrije. Uništenjem te industrije stvorila bi se disproporcija produkcije u raznim njenim granama, što bi naročito otežalo njenu obnovu. Preostali kapaciteti, tj. razmešteni van tih 50 gradova, mogli bi dostići 30—60% dotadašnje produkcije. Socijalni produkt (prihodi stanovništva — prim. F. S.) dostigao bi 50—60% iznosa pre napada — pod pretpostavkom da preživi 85% stanovništva. Problem ishrane, smeštaja, odeće-obuće, ne bi izazivali naročitu teškoću, već bi usko grlo predstavljala proizvodnja metalne robe, sirovina i mašina.

Prilikom teških atomskih napada, tj. na 150 gradova, uništeno bi bilo — prema proceni — oko 70% industriskog kapaciteta SAD. Površinski atomskim napadima na 11 važnijih industriskih oblasti severistočnog dela SAD, kao i na gradove u ostalim oblastima, moglo bi biti razoreno 85% industriskog kapaciteta. Ti proračuni nameću potrebu zaštite dela industrije kako bi se ona posle napada mogla uopšte obnoviti. Za nju bi se izradila ista podzemna skloništa kao i za stanovništvo, mada bi takva skloništa nametala više tehničkih problema, kao što su, na primer, rashladni uređaji kod onih fabrika koje pri proizvodnji stvaraju velike količine toplotne energije itd. Mogla bi se usvojiti dva tipa skloništa: uobičajene izrade, ili teška, podzemna, izgrađena u prirodnoj steni.

Korišćenjem postojećih rudničkih potkopa troškovi bi se možda mogli smanjiti u odnosu na cenu pri nadzemnoj izgradnji. Rudnička okna i potkopi bi se najpre mogli urediti kao skloništa za stanovništvo, skladišta i fabrike. Oni dobijaju značaj i u vojnom pogledu za smeštaj štabova i centara veze za protivvazдушnu odbranu. Prema gruboj proceni, u SAD postoji oko 67,5 miliona m² rudničkih površina koje bi se mogle upotrebiti u gornje svrhe. To iznosi oko 10—15% svih površina industriskih zgrada u SAD. Mada se njihovim korišćenjem ne bi mogli rešiti osnovni problemi skloništa, ipak one predstavljaju značajan doprinos protivatomskoj zaštiti SAD.

Rihard Ernst:

TAKTIKA ZIMSKOG RATOVANJA I ZIMSKA OBUKA¹⁾

U uvodnom delu članka pisac objašnjava da pod pojmom zime treba shvatiti vremenske prilike koje u to doba vladaju u zemljama Srednje Evrope, a ne one u predelima Arktika ili Sibira. Pri razmatranju se uslovno mogu uzeti u obzir i prilike koje vladaju u predelu srednjih i južnih stepa u Rusiji, s obzirom da i na pojedinim delovima evropskog ratišta mogu nastupiti slični uslovi.

Ako se posmatra eventualno ratište na kome bi moglo doći do sukoba između zemalja Zapada i Istoka, onda se i na toj ograničenoj prostoriji lako mogu uočiti razlike koje vladaju na pojedinim delovima toga ratišta u pogledu zimskih uslova. Na njemu ima predela gde gotovo nikada nema snega i gde se dnevne temperature retko spuštaju na 0°. Zatim ima predela koji su gotovo bez snega ali sa dugotrajnim i vrlo niskim temperaturama, i na kraju predela — naročito alpskih, koji se odlikuju dugotrajnim, visokim snežnim pokrivačem.

Rezimirajući gornje, pod pojmom »zima« treba shvatiti godišnje doba u kome se naizmenično smenjuju temperature oko 0° i sa malo snega, sa niskim temperaturama i dugotrajnim, visokim snegom.

Pod pojmom »savremena armija« pisac podrazumeva bilo koju armiju koja bi se danas-sutra borila pod navedenim uslovima, sa svim prednostima i slabostima savremene motorizacije i mehanizacije.

Taktika zimskog ratovanja. — Da bi se postavili osnovni principi taktiki zimskog ratovanja, moraju se sagledati kako problemi izvođenja operacija zimi, tako i problemi pozadinske službe. Tri osnovna principa za vođenje rata zimi glase:

— zimske operacije nisu više izuzeci već pravilo;

— veće zimske kampanje obećavaju samo tada odlučujuće rezultate ako komandovanje i trupa poznaju uslove dejstava zimi i mogu da obezbede upotrebu tehničkih sredstava;

— onaj ko prvi uspe da iskoristi zimske uslove, ovlada rešavajućim taktičko-

topografskim objektima i predelima i na taj način iznenadi protivnika, taj i zimi brzo dolazi do slobode manevra.

Koršćenje iznetih iskustava iz Drugog svetskog rata može dovesti do različitih shvatanja, što sve zavisi od toga kako se čovek postavlja prema tom problemu. Uglavnom se pitanje ovako postavlja: da li zimi treba ratovati ili ne?

Jasno je samo po sebi da u savremenoj armiji zaključak mora biti pozitivan i da se ne može svesti na pojedine formulacije, kao naprimer: »to i to zimi nije moguće«, već stvar treba postaviti ovako: »da bi se ta stvar mogla zimi sprovesti, potrebno je da se tako i tako postupi«. Ovo se može objasniti na sledećem primeru.

Ranije se učilo da zimski uslovi u celini otežavaju pokret. Negativan zaključak iz takve postavke glasio bi: Pošto zimski uslovi otežavaju sve pokrete, to najčešće ne treba na njih ni računati. Nasuprot tome, pozitivan zaključak bi glasio: Da bi se pokreti omogućili uprkos otežanim zimskim uslovima, potrebno je za motorna vozila preduzeti sledeće mere:

— pokret manjih kolona pretpostaviti pokretu pojedinih vozila, kako bi se obezbedila međusobna pomoć;

— čelu i začetju kolone pridati po jedno vučno vozilo — traktor, pomoću koga bi se lakše mogle savladivati pojedine prepreke;

— obezbediti stalno održavanje dotura; posebno za to određeni štabovi-grupemoraju voditi računa o raskrčivanju puteva, pa ih u tu svrhu ojačavati specijalnim vozilima — čistačima snega;

— sve prilazne i ostale puteve dužne su jedinice da održavaju u ispravnom stanju, pa se u tu svrhu određuju posebne grupe za raščišćavanje;

— na mestima mogućnih snežnih nanosa staviti branike — ograde i pripremiti, tj. obeležiti obilazni put;

— preduzeti još niz mera za obezbeđenje pokreta peške, a za skijaše dobro obeležiti puteve.

Nabrajanje svih tih detalja stvar je pravila i propisa, no u vezi sa otežanim pokretom zimi potrebno je dati još neke napomene:

— jak mraz omogućuje vozilima prelaz preko inače neprolaznog mekog zemljišta;

¹⁾ Wintertaktik und Winterausbildung in einem modernen Heer, von Richard Ernst, Wehrkunde, Zap. Nemačka, januar 1959.

— mraz bez snega i glatkog leda olakšava korišćenje tenkova; s druge strane, mraz otežava ukopavanje i povećava efekat dejstva paračadi zrna;

— sneg određene debljine onemogućuje pokret motornim vozilima i tenkovima;

— čak i nizak sneg, koji na ravničastom zemljištu ne predstavlja prepreku, na strmom može onemogućiti upotrebu tenkova, s obzirom da se ispod klizajućih gusenica odmah stvara ledena kora;

— s druge strane, sneg omogućuje angažovanje vrlo brzih i po svakom zemljištu pokretnih skijaških jedinica;

— duboki sneg olakšava ukopavanje i smanjuje dejstvo paračadi zrna;

— blatnjav i raskvašen teren i mekani putevi mogu onemogućiti pokret motorizacije; sem toga, vlažno vreme je mnogo štetnije po zdravlje vojnika od mraza, pa je potrebno preduzeti posebne sanitetske mere.

Ovo nabranjanje zimskih uticaja još nije potpuno, ali i ono u dovoljnoj meri pokazuje o čemu sve taktičar mora da vodi računa pri planiranju i donošenju odluke u zimskim dejstvima.

Savremena taktička dejstva zavise i leti u velikoj meri od tehničkih sredstava, dok je zimi ta zavisnost još veća. Široko rasprostranjeno mišljenje da tehnička sredstva zimi imaju veoma ograničenu primenu, odnosno da su isključena iz upotrebe, sasvim je pogrešno. Zima samo zahteva angažovanje drugih tehničkih sredstava, tj. preduzimanje specijalnih mera. Tako, naprimer:

— Reka, zavisno od širine, dubine i brzine, predstavlja leti veću ili manju prepreku, a njen prelazak zahteva primenu specijalnih snaga i sredstava (desantnih). Ukoliko se prelazak vrši na očigled neprijatelja, to se moraju preduzeti i specijalni taktički postupci.

Zimi reka, ukoliko je pokrivena debelim ledom, gubi karakter prepreke. Pešadija je prelazi bez pomoći nekih tehničkih sredstava, a motorizacija pomoću jednostavnih patosnica, za čiju izradu nisu potrebni pioniri. Napad preko zaleđene reke ne razlikuje se ni u čemu od običnog napada.

— Protivoklopne mine su obično tako podešene da se aktiviraju na određeni pritisak. Za dejstvo na dubokom snegu mine treba da se preinače i opreme specijalnim upaljačem. Pri dugotrajnom snegu potrebno ih je povremeno vaditi i pri

ponovnom ukopavanju stavljati na određene podloge.

Oba navedena primera ukazuju da tehnika i leti i zimi ima svoju primenu, samo se menjaju sredstva, odnosno način njihove primene. Već pri konstrukciji i izradi tehničkih borbenih sredstava treba voditi računa o zahtevima koje pojedina godišnja doba postavljaju pred njih. Tako, naprimer, treba izrađivati motorna vozila koja podnose niske temperature (sredstva protiv smrzavanja vode i sl.), guseničare koji savladaju dubok sneg, radijsredstva koja funkcionišu i pri niskim temperaturama. Sve te mere obezbeđuju taktičaru slobodu dejstva i ne nateruju ga na razne improvizacije koje bi mogle dovesti u pitanje taktički uspeh.

Kako leti tako i zimi moguće je sprovesti svaki napad i odbranu uz primenu određenih mera i sredstava, različitih od onih leti. Često će leti snažna tenkovska podrška doprineti lakšem savladivanju nekog teškog ili opasnog zemljišta, što će zimi biti ređi slučaj. S druge strane, zimi je ovakvo zemljište lakše obići i pružaju se povoljniji uslovi za prelazak mesta koja su leti neprolazna.

Sovjeti su u prošlom ratu savladivali zone zaprečne vatre u brisanom prostoru Nemaca i izbegavali gubitke kopajući tunele duge nekoliko stotina metara kroz dubok sneg.

Zima ima veliki uticaj i na pravilan izbor početka napada. Vedre noći, sa mesečinom i zemljištem pokrivenim snegom, pružaju braniocu bolje uslove osmatranja nego primena raznih sredstava za osvetljavanje u toku letnjih noći; one isključuju mogućnost iznenađenja, obezbeđujući plansku primenu vatrenih sredstava. Tamne zimske noći na otkrivenom ali zamrznutom zemljištu otežavaju komandovanje i angažovanje većih jedinica, pa će se najčešće koristiti manje jedinice.

Zimske vejavice pogoduju iznenadnom napadu usled slabije mogućnosti osmatranja od strane branioca. Iznenadan napad za vreme snežne vejavice može, pod određenim uslovima, dati mnogo veće rezultate nego napad sa snažnom vatrenom podrškom pri normalnom vremenu i uslovima. Tamo gde leti masovni napad tenkova obezbeđuje najpotpuniji uspeh, zimi će ubacivanje manjih, pokretnih, jurišnih grupa doprineti slomu neprijateljske odbrane.

Ukoliko je zemljište van puteva, usled snega ili zaleđenosti, neprolazno za tenkove, tenkovski napad bi se izvodio duž

određenih puteva koji frontalno izvode na neprijateljsku odbranu. Pri savremenom napadu potrebno je preduzeti obilaskne manjima, za zimske uslove, pokretnim delovima, i udarom iz pozadine osloboditi puteve za prolaz tenkova.

Već u prošlom ratu Sovjeti su napade zimi izvodili na savremen način, koristeći postojeće međuprostore, i ukazali da nije dovoljno držati samo čvorišta i naseljena mesta u zahvatu komunikacija, već je nužno i ostali deo zemljišta čvrsto kontrolisati i obezbediti.

U borbi sa protivnikom koji nije u stanju da deluje van puteva, branilac se može ograničiti na zatvaranje komunikacija. No, sa protivnikom koji je obezbedio pokretljivost van puteva, stabilnost fronta rovovskog tipa zahteva više snaga no leti.

U okviru pojedinih uporišta, za vreme mraza, mora se vršiti češća smena stražara, a za vreme snežnih vejavica mora se povećati i broj stražarskih mesta. Za obezbeđenje i održavanje prepreka u ispravnom stanju potrebno je odrediti jače snage.

Pojedina uporišta se moraju međusobno povezati većim brojem saobraćajnica, a smenu celih jedinica vršiti češće no leti. Međuprostore između komunikacijskih pravaca treba kontrolisati pokretnim jedinicama. Baš zbog toga što zima i psihički negativno deluje na vojnika, to će onaj ko obezbedi bolju pokretljivost biti u mnogo povoljnijoj situaciji.

Već u prošlom ratu naišli su na veliku primenu lovački komandosi (*Jagdkommandos*), u jačini voda do ojačane čete skijaša, sa osnovnom namenom dejstva u neprijateljskoj pozadini ili kontrole većih međuprostora. Njihovo dejstvo, pri likvidaciji pojedinih objekata ili zauzimanju važnih taktičko-topografskih tačaka, imalo je često presudan uticaj. Pisac smatra da će u savremenom ratu, u kome će odbrana rovovskog tipa biti izuzetak, njihova primena, zbog povećane mogućnosti ubacivanja, biti još veća.

Leti tenkovi imaju veliku primenu u okviru izviđačkih grupa ili odreda, dok će tu funkciju zimi najčešće preuzeti skijaši.

Kada se došlo do zaključka da zima ne ometa pokret, već da samo zahteva specijalno opremljeno i osposobljeno ljudstvo, onda je jasno da se zimi mogu sprovesti i vrlo uspešna gonjenja.

Manje i van puteva pokretne jedinice, koje su u stanju da vrše obilaskne utvrđenih tačaka, imaće u gonjenju mnogo veći uspeh nego jake snage čiji je pokret ograničen na puteve i koje će morati neprekidno frontalno probijati pojedina uporišta koje je neprijatelj organizovao radi zatvaranja komunikacija.

U napadu, skijaške jedinice ne treba opteretiti mnogobrojnim vatrenim sredstvima, jer bi to zahtevalo veliki broj nosača municije. Kao princip za dejstvo skijaških jedinica treba usvojiti sledeće: »Bolje je uzeti malo oružja i mnogo municije, nego nositi mnogobrojno naoružanje za koje se ne može obezbediti dotur municije.«

Pri tenkovskom napadu treba imati u vidu da u početku napad često nije mogućan na širokom frontu i da će tada dobar deo tenkova ostati neangažovan.

Odrana zahteva isto tako angažovanje jačih snaga, češću smenu jedinica, povećan broj stražarskih odeljenja za vreme vejavice i magle. Izviđačka služba, kao i služba veze, mnogo je napornija zimi no leti. Jedinice su i za vreme odmora podvrgnute raznim radovima, zimskoj obuci i dr.

Pri zadržavajućoj odbrani zima ide na ruku braniocu samo ukoliko napadač ne raspolaže pokretnim jedinicama. Branilac mora pri izboru zemljišta i položaja mnogo voditi računa o međuprostoru svojih položaja koji se naslanjaju na vodene prepreke ili močvarno zemljište, koje zima može pretvoriti u prolazno. Kao zaključak treba prihvatiti da jačinu zadržavajuće odbrane ne treba tražiti u položajima za odbranu, već mnogo više u aktivnim radnjama branioca.

Pozadinskoj službi se povećava značaj i taktički planovi u većoj meri zavise od urednog dotura i snabdevanja. To je kod potpuno motorizovanih jedinica osetno teže sprovesti nego kod jedinica koje se mogu osloniti na konjski transport. Pri potpunoj motorizaciji zimska putna služba dobija mnogo veći značaj no što ga je imala ranije. S druge strane, ona je olakšana i raznim tehničkim sredstvima.

Na kraju ovog dela pisac izvodi ovakav zaključak: Ako se uzmu u obzir svi uslovi vremena i zemljišta, ako se formacija i oprema jedinica prilagode zimskim uslovima i ako se trupe planski i brižljivo obuču za zimska dejstva, danas je moguće i zimi, bez ikakvog ograničenja, izvoditi sve borbene radnje.

Zimska obuka

Odgovarajuća formacija za ratovanje zimi dosta je složen problem. Može se uzeti kao činjenica da savremena formacija, sa manjim jedinicama, u velikoj mери olakšava pokretljivost ali, s druge strane, otežava mogućnost dugotrajnijeg izvođenja samostalnih dejstava. Pitanje opreme i naoružanja odvelo bi u detalje. Sasvim je jasno da ne može postojati univerzalna oprema i naoružanje, ali treba voditi računa da naoružanje koje pogoduje svim godišnjim dobima zahteva posebne uslove za dejstvo zimi.

Zimska obuka se ranije izvodila po tačno utvrđenom planu i programu koji je kod svih armija predviđao prijem regruta u mesecu oktobru. Bez obzira na rok službe u stalnom kadru, zimi se izvodila jedinačna obuka. U starim vojskama ta obuka je obuhvatala isključivo strojevu obuku i gađanje. Kasnije je uz strojevu uvedena i borbena obuka. Ako je bila jaka zima, pešadiska strojeva obuka se izvodila u kasarnskim hodnicima, a za vreme velikog snega umesto obuke na terenu izvodila se teorna nastava.

Obuka oficira svodila se uglavnom na štabne ratne igre, pisanje tema iz oblasti zimskih dejstava, kao i jahanje u manježu.

U nemačkoj vojsci, neposredno posle Prvog svetskog rata, izvođena je obuka na skijama kod malog broja jedinica, i to na osnovu iskustava skijaških bataljona u tek završenom ratu. Međutim, borbena obuka ni izdaleka još nije bila planski organizovana.

Nije nikakvo čudo što je veći deo nemačke vojske u toku zime 1941/42 godine podbacio. Ne uzimajući u obzir nedostatak i manjkavost opreme u toku prve zime u Sovjetskom Savezu, već sam ulazak u tu zimu nije obećavao ništa dobro i trebalo je da prođu pune dve godine dok se shvatilo da uspešne zimske kampanje nisu nikakvi izuzeci, već normalna dejstva. U toku te dve godine nemačka armija je stekla dovoljno iskustva i napisana su i odgovarajuća pravila. No, nemačka armija je već bila u 1943/44 godini, a sledeće godine ona nije više imala snage i moći da nastavi rat.

Međutim, njena iskustva su bila korisna utoliko što su sve armije posle rata težile da ih detaljno prouče i tako je danas postavljen temelj za zimsku obuku savremenih armija zapadnih zemalja.

Kako sprovesti zimsku obuku u savremenoj armiji. — Bez obzira na čin i rod vojske, svako vojno lice dužno je da se navikne na život na terenu. Celokupna priprema vojnika mora biti podređena tom cilju. Prvi zadatak ovakve obuke jeste da se vojnik nauči zaštititi od mraza — da ga može podneti, tj. da postane imun na nabez. Zato se treba držati sledećeg pravila: »Napolje iz kasarni, dalje od parnog grejanja i toplih tuševa, povratak primitivnom, odnosno prirodnom načinu života.«

Međutim, bilo bi neozbiljno tražiti od vojnika da provede celu zimu u šatoru ili zemunici, ali dve do tri nedelje života u »zimskom logoru« neće mu škoditi. Tu će se on obučiti raznim praktičnim delatnostima, naprimer, da svoj šator oblaže snegom koji će ga zaštititi od zime, da gradi razne kolibe od snega i pruća, razne zemljane bunkere, da naloži vatru mokrim granjem kako bi sebi pripremio hranu itd.

Perući se u studenoj vodi potoka, on će se navići na hladnoću, a voda će mu se učiniti prijatnijom nego topli tuš kod kuće; on će naučiti da svoje telo pravilno neguje kako bi mu svi zglobovi i po zimi bili sposobni za rad. Ukratko, priviknuće se da ostane zdrav i pod uslovima kojima kao »gradski čovek« nije izložen.

Upoznavanje s time na koji se način čovek privikava prirodnom (primitivnom) životu predstavlja temelj za sprovođenje zimske obuke. No, samo to saznanje je nedovoljno, osnovno je privikavanje takvom životu.

Vojnik u zimskom logoru treba da nauči kako su se razne stvari koje je leti učio sada promenile — kako ocenjivanje ostojanja sada podleže drugim uslovima, kako pri izboru položaja, odnosno objekata za dejstvo izviđačkih patrola ili osiguravajućih delova, sada treba imati u vidu sasvim druge faktore no leti, kako je maskiranje mnogo teže — a često i lakše izvodljivo. Vojnik se obučava brzoj orijentaciji i na zemljištu čija se konfiguracija teško uočava usled pokrivenosti, kao i osmatranju pri uslovima slabe vidljivosti. Tek tada on postaje pravi vojnik koji je u stanju da u svakoj situaciji samostalno misli i radi, kao i da svoje naoružanje pravilno koristi.

Posebna se pažnja mora obratiti obuci voženja na zamrznutim putevima, kao i održavanju motora. Šančani alat ima zimi drukčiji način primene, a vojnik je du-

žan da se obuči da radi sa eksplozivom kako bi se pomoću njega mogao ukopati i na jako zamrznutom zemljištu.

Umesto fiskulture, izvodi se nastava skijanja. Iako skijaški sport u zemljama Srednje Evrope još nije dostigao razmere kao što je to u Finskoj i ostalim skandinavskim zemljama, nagli razvoj tog sporta obezbeđuje dobar deo već obučenog ljudstva za skijaške jedinice. Potrebna je samo specijalna obuka, tj. da se pređe sa civilnog načina skijanja — »spusta po pripremljenom terenu« na vojnički — »terensku vožnju« po dubokom i neutabanom snegu. Samo se po sebi razume da nije nužno ceo vojni sastav obučiti skijanju. Ali svi nemotorizovani delovi, koji će voditi borbu na snežnim terenima, dužni su da ovu obuku savladaju. Za vreme borbe obuka skijaša se dopunjuje izvođenjem marševa, višednevnim bavljenjem i dejstvom u neprijateljskoj pozadini, izviđanjem i obezbeđenjem, kao i raznim ispadima, prepadima i izvlačenjem.

Zadatak skijaških jedinica nije plančki napad ili odbrana koji duže traju. Njihovo se dejstvo karakteriše iznenadnošću i kratkotrajnošću. Posebno treba sprovesti obuku u rukovanju teškim naoružanjem — pratećim oruđima i njihovom transportovanju, kao i zbrinjavanju i evakuaciji ranjenika.

Samo se po sebi razume da se zimska obuka ne može ograničiti samo na zimske logore. Svaka vežba na terenu treba da se iskoristi za zimsku obuku. Ovako izvedena obuka neće predstavljati neko posebno opterećenje, jer će vežba vremenski trajati isto vreme ako se, naprimer, obuka u izviđanju izvodi peške ili na skijama, a obuka na oruđima, uključujući i čišćenje oruđa, na terenu umesto u kasarni. I u fiskulturnom pogledu će jedan čas skijanja nesumnjivo dati veće koristi nego jedan čas vežbanja na spravama ili boksovanja u zatvorenoj dvorani.

U armijama gde se prijem regruta ne vrši u oktobru, treba predvideti posebno vreme za dopunu jedinačne obuke u toku sledeće zime, s obzirom da je ta obuka, a posebno navikavanje na savladivanje zimskih teškoća, osnova zimske obuke u celini. S druge strane, zimska bi obuka bila nepotpuna ako bi se ograničila samo na jedinačnu obuku. Tek pošto se i vod, četa i bataljon naviknu i nauče na zimska dejstva, obuka se smatra završenom.

Ovaj kratak prikaz promena koje su pretrpeli taktički principi u zimskim dej-

stvima, kao i današnje gledanje na zimsku taktiku i način zimske obuke savremenih armija, mogao bi se zaključiti osvrtno na jednu oblast u kojoj se ne mogu koristiti ranija iskustva, ali sa kojom u slučaju eventualnog rata treba računati — oblast atomskog rata. Takav rat, kao što je već poznato, zahteva veliko raščlanjivanje (dekoncentraciju) snaga, veliku pokretljivost i veliku skromnost u ličnim potrebama vojnika.

Primenom taktičkog atomskog naoružanja lakše se slamaju čvrsti frontovi — pozicijskog tipa nego mali raščlanjeni delovi, koji su u stanju da se na rešavajućoj tački neposredno pred sudar koncentrišu, da bi se potom opet dekoncentrisali. Pokretljivost ovih jedinica ne sme ni u kojoj meri da zavisi od većih tehničkih objekata na zemljištu koji se prvenstveno javljaju kao rentabilni atomski ciljevi; isto tako ni njihovo snabdevanje ne sme zavisiti od dotura i gustih naselja.

Sve te zahteve koje atomski rat postavlja pred taktiku i trupe, postavlja i savremeni zimski rat. Upravo ti savremeni principi zimskih dejstava u potpunosti odbacuju ranije shvatanje da se ona svode na naseljena mesta ili duž dobrih komunikacija, odnosno da zimi dolazi do stabilizacije frontova i rovovskog rata. Kao što pokretni karakter rata u atomskim uslovima neće biti izmenjen uništenjem nekih puteva dotura, isto se tako u zimskim dejstvima ne može ukočiti pokretljivost jedinica usled toga što je visok sneg ili led povremeno zakrčio puteve. Ako jedan od osnovnih principa za dejstvo u atomskim uslovima predstavlja pokretljivost, onda se ona mora u punoj meri obezbediti i zimi ukoliko se ne žele jedinice žrtvovati neprijateljskom atomskom naoružanju.

Jednu činjenicu, ističe pisac, treba imati u vidu: Najbolja zaštita od atomskog udara, uz dobro pokrivene rovovskloništa, su tenkovi (ukoliko se ne radi o neposrednoj zoni eksplozije oko nulte tačke). Pošto tenkovi, sa današnjim taktičko-tehničkim osobinama, imaju zimi ograničenu primenu, to treba raspolagati mnogobrojnim i stoprocentnim »zimsko-pokretnim« jedinicama koje će, zahvaljujući svojoj neograničenoj pokretljivosti i bez tenkova, biti u stanju da izbegnu neprijateljski atomski udar i da se bore svuda i na svakom mestu gde to situacija bude zahtevala.

Zl. Vaj.

Pukovnik **Enriko Ramela:**

SAVREMENA BRDSKA ARTILJERIJA¹⁾

U sklopu prilagođavanja italijanske armije savremenim (atomskim) uslovima, njenoj brdskoj artiljeriji pretstoji obimna reorganizacija radi toga što je ona već dobila (ili će uskoro dobiti) moderna i efikasna sredstva za podršku planinskih jedinica. Ova reorganizacija, koja je već otpočela, moraće voditi računa o tome da brdska artiljerija bude sposobna za dejstvo kako u uslovima primene atomskog, tako i konvencionalnog oružja.

Okviri dejstva brdske artiljerije. — Formaciju brdske artiljerije treba razmatrati u okviru združenih planinskih jedinica koje ona podržava i u čijem se sastavu nalazi, pri čemu se moraju uzeti u obzir stečena iskustva iz prošlogodišnjih odbranbenih vežbi na planinskom zemljištu u uslovima upotrebe atomskog oružja. Iz teoretske analize navedenih vežbi o mogućnostima izvođenja borbenih dejstava na planinskom zemljištu, mogu se izvući sledeći zaključci:

— vatra konvencionalnog oružja za neposrednu podršku planinskih jedinica ne gubi na važnosti.

— i na planinskom zemljištu mogućna je upotreba atomskog oružja i oklopnih jedinica; isto je tako važno i ovde imati prevlast u vazduhu;

— helikopter dobija sve veću ulogu kako u taktičke svrhe, tako i za potrebe snabdevanja.

Iz toga proizilazi da sadašnje združene planinske jedinice moraju u svom sastavu imati: 3—4 bataljona, ponekad i posadne jedinice, eventualno oklopne delove, organsku artiljeriju i artiljeriju za ojačanje, inženjeriju, vezu, ponekad pionire za zaprečavanje, službe itd.; smatra se da one mogu biti, manje ili više, podržane taktičkim vazduhoplovstvom, odnosno raspolagati helikopterima i padobrancima.

Artiljerija

Opšta načela. Bataljoni i planinski pukovi raspolažu jakim vatrenim sredstvima za dejstvo po manjim ciljevima, te je artiljerija toga oslobođena i u mogućnosti

je da masovnu vatru ostvaruje po važnijim ciljevima. Širina i dubina zone dejstva i uslovi zemljišta zahtevaju da se artiljerija raspoređuje decentralizovano, mada toj decentralizaciji treba pribegavati samo kada nije mogućan manevar vatrom iz jedne zone u drugu.

Iz toga proizilazi da će artiljerija dobiti dve različitne uloge: jednu za neposrednu podršku planinskih jedinica i drugu — u cilju ostvarenja manevra — radi pojačanja vatre artiljerije za podršku tamo gde se ukaže potreba, ili za dejstvo na većoj dubini.

Ojačavanje jedinica artiljerijom. — Taktičkim grupama treba dodeljivati veći broj raspoložive artiljerije za neposrednu podršku kako bi mogle što uspešnije voditi borbu i neposredno uticati na njen tok. Opitne vežbe u 1957 godini pokazale su da za podršku bataljona treba odrediti jedan art. divizion i na tom stepenu (bataljon — divizion) ostvariti sadejstvo. Na osnovu toga bi za neposrednu podršku planinske brigade trebalo raspolagati sa 3—4 divizona.

Prema tome, i kod brdske artiljerije bi bilo korisno odrediti stalne (matične) art. jedinice za podršku — kako je to već učinjeno kod poljske artiljerije — zbog prednosti koju ovaj sistem pri sadejstvu pruža, kako sa tehničke tako i sa moralne strane.

Potrebu da divizion, a ne baterija, podržava bataljon opravdava i činjenica da će se planinska brigada redovno manje ojačavati artiljerijom no peš. divizion, da će dejstvo artiljerije pretpostavljenih združenih jedinica pred frontom brigade, kao i avijacije i oklopnih jedinica ređe doći u obzir. Pored toga, baterije brdske artiljerije imaju u svom sastavu 4, a poljske 6 oruđa.

Treba imati u vidu i specifične uslove dejstva planinskih jedinica, naročito u savremenim uslovima. veću širinu frontova no kod streljačkih jedinica, češće samostalno dejstvo i manjih planinskih jedinica, pa da se dođe do zaključka da planinska brigada mora raspolagati jačom vatrenom moći.

Da bi sadejstvo bilo što bolje, potrebno je da divizioni za podršku, kao i poljski divizioni pd, 105/22mm, raspolažu sa istaknutim art. osmatračem (IAO) i 1 oficijrom za vezu. Na taj način bi se obezbedilo

¹⁾ Artiglieria da montagna d'oggi: trasformazioni, realizzazioni e speranze — Col. a. Enrico Ramella, *Rivista militare*, Italija, mart 1959.

neprekidno sadejstvo artiljerije i planinaca i to: bataljon — divizion, četa — baterija, vod — IAO (ako planinska četa prelazi na četvornu formaciju — baterija bi morala raspolagati sa 4 IAO).

Najnovija haubica 105/14 mm, podešena za transportovanje pomoću tovarnih grla, prevoženje, vuču motornim vozilima i spuštanje pomoću padobrana, u potpunosti odgovara kao artiljerija za podršku i ima mnoge prednosti nad oruđem 75/13 mm.

Artiljerija za opštu podršku (artiljerija u rukama pretpostavljene komande za ostvarivanje vatri gde se ukaže potreba). — Za ovu svrhu dosada je u italijanskim planinskim jedinicama određivan divizion 100/17 mm. Međutim, pošto je u brdskom artiljeriskom puku postojao samo jedan divizion 75/13 mm, bilo je nužno da se ili ceo divizion 100 mm, ili samo njegov deo dodeljuje nižim jedinicama za neposrednu podršku. Ovo je bilo uslovljeno i smanjenim dometom oruđa 100 mm, koja nisu u stanju da dejstvuju u čitavoj zoni brigade. Ovo će se delimično dešavati i kod haubica 105/14 mm — iako imaju veći domet — zbog veće zone dejstva brigade u savremenim uslovima. To sve zahteva da se haubice 105/14 mm određuju za artiljeriju za opštu podršku samo izuzetno, a redovno će se za nju određivati kalibri sa većim dometom.

Minobacači imaju vrlo veliku ulogu u borbi na planinskom zemljištu. Iskustvo govori o njihovoj masovnoj upotrebi. Prema tome, treba organizovati borbu protivu njih. Za protivminobacačku borbu najpodesniji je artiljeriski minobacač, a pored toga, tu ulogu treba dodeliti pešadiskim minobacačima i divizionima 105 mm.

Pešadiska divizija nema u svom organskom sastavu art. minobacačke divizione, već se njima redovno ojačava kad dejstvuje na ispresecanom zemljištu. Nasuprot tome preovladalo je mišljenje da planinska brigada mora imati u svom organskom sastavu minobacački art. divizion. Do pre kratkog vremena pl. brigada raspolagala je minobacačima 107 mm, a sada ima minobacače 120 mm, koji su savršeni i imaju veći domet. Novinu predstavlja nedavna odluka da se u okviru operativno-nastavnog odeljenja oformi osek za organizovanje protivminobacačke borbe.

Protivoklopna artiljerija. — Dosada se smatralo da, zbog otežanog kretanja oklopnih vozila na planinskom zemljištu, nije

potrebno da planinska brigada ima u svom organskom sastavu protivoklopnu artiljeriju. To se gledište mora sada ponovo razmotriti.

Stalan razvoj putne mreže u planinama, kao i poboljšana pokretljivost tenkova i evolucija njihove upotrebe — ako ih čovek posmatra kao pokretna vatrena sredstva za neposrednu podršku — govori o tome da je i u planinskim predelima mogućan napad tenkova duž glavnih, prolaznih pravaca.

Međutim, treba imati u vidu i efikasna protivoklopna sredstva kojima raspolažu sadašnje planinske jedinice i mogućnost da više združene jedinice pravovremeno ojačaju planinske jedinice protivoklopnom artiljerijom kad ove dejstvuju na tenkoprolaznom zemljištu. Pored toga, uvođenjem haubice 105/14 mm, koja može voditi borbu sa oklopnim vozilima, u naoružanje artiljerije brigade, ovaj se problem olakšava. Prema tome, nije opravdan da se u organski sastav planinske brigade uključi protivoklopna artiljerija. Staviše, stalan razvoj projektila obećava da će oni efikasno moći da zamene protivoklopnu artiljeriju.

Pav artiljerija. — Do pre 3 godine brdski art. puk imao je u svom sastavu jedan laki pav divizion od 4 baterije. Baterije su imale po 8 topova kalibra 40 mm i 8 četvorocevnih mitraljeza 12,7 mm. Sada su ovi divizionski oduzeti brdskim art. pukovima i od istih su formirani pav pukovi.

Danas se smatra da je, i pored ograničenja koja nameće planinsko zemljište, avio-podrška nužna i na njemu. Zatim, mogućnost izvođenja vertikalnih manevara i korišćenje vazduhoplovstva za snabdevanje izazivaju potrebu da se ovaj problem ponovo razmotri i u organski sastav planinske brigade ponovo uključi jedan laki pav divizion, stim da se obuka u njemu i dalje sprovedi u okviru pav specijalnosti. No, treba voditi računa da topovi 40 mm nisu više podesni za zaštitu planinske brigade iz vazduha — zbog slabe pokretljivosti i zato što zakrčavaju planinske puteve.

Za odbranu iz vazduha borbenog pretrka brigade i eventualno baza snabdevanja, treba raspolagati pav sredstvima koja se mogu vući po strmim nogiama i van puteva, odnosno prevoziti (rastavljeni na mototriciklima).

Patrole za optičko osmatranje divizona moraju raspolagati — eventualno kod komande artiljerije brigade — transportnim sredstvima (mototriciklima ili

mazgama) kako bi mogle efikasno izvršavati zadatke.

Brdski art. puk. — U vezi sa iznetim brdski art. puk bi morao imati u svom sastavu:

— 3—4 diviziona 105/14 mm za potrebe neposredne podrške trupa u borbi protiv oklopnih vozila i eventualno za dejstvo kao artiljerija za opštu podršku;

— artiljeriju većeg kalibra kao područnu;

— 1 minobacački divizion 120 mm;

— 1 laki pav divizion.

Radi se o složenoj i glomaznoj jedinici, ali potrebnoj za obezbeđenje dejstva jedne združene planinske jedinice, koja u vrlo retkim slučajevima može računati na to da će biti ojačana artiljerijom većeg kalibra ili podržana taktičkim vazduhoplovstvom, odnosno oklopnim jedinicama. Da se planinska brigada ne bi učinila suviše glomaznom, artiljerija većeg kalibra se ne mora nalaziti u njenom organskom sastavu, već bi se brigada po potrebi (i to vrlo često) ojačavala. U tom slučaju komanda art. brigade bi morala raspolagati delovima za osmatranje, opremljeni u pogodnim transportnim sredstvima i sredstvima za održavanje veze na većim otstojanjima, kako bi se artiljeriji osiguralo osmatranje.

Komanda puka i komanda artiljerije.

— Sadašnja komanda brdskog art. puka ne pretstavlja pravu komandu artiljerije brigade. Međutim, s obzirom da se njena uloga već približila komandi artiljerije pd, sa manjim izmenama moglo bi se i to postići jer:

— već više od godinu dana komanda brdskog art. puka ima u svom sastavu, kao i komanda artiljerije pd, sledeće oteke: operativno-nastavni, za gađanje, obaveštajni, organizacijski, koji predstavljaju bazu za rad komande artiljerije združene jedinice;

— komandant brdskog art. puka može istovremeno vršiti i dužnost komandanta artiljerije brigade;

— funkcija zamenika komandanta divizijske artiljerije slična je funkciji zamenika komandanta brdskog puka; razlika postoji utoliko što je prvi oslobođen dužnosti po pitanjima snabdevanja i administracije, a zato je opet, u tesnoj saradnji sa komandantom puka, zadužen po pitanjima obuke i tehničko-operativnim poslovima;

— viši oficir službi puka morao bi preuzeti odgovornost i sprovoditi koordinaciju po svim pitanjima snabdevanja;

— u komandi puka već duže vreme, iako u ograničenom broju, postoje specijalisti kao i u komandnoj bateriji komande art. divizije.

Savremeni uslovi nameću artiljeriji manevar pokretom kako po frontu tako i po dubini. Za obezbeđenje ovoga treba unapred izvršiti izbor VP i topografsku pripremu. Prema tome, topografsko odeljenje treba osposobiti za izvršenje tih zadataka. Poznate teškoće u osmatranju na planinskom zemljištu, zbog uticaja reljefa i atmosferskih prilika, nameću da se odeljenje za osmatranje osposobi i za izvršavanje zadataka. Sadašnji organski sastav tog odeljenja omogućuje da se uspostave dve osmatračnice komande artiljerije. Njena treba udvostručiti i povećati broj sredstava veze.

Sada se povećava i uloga obaveštajnog oteka i izviđačkog odeljenja. Povećanjem broja osmatračnica i povećanom izviđačkom aktivnošću koja će se i dalje razvijati — omogućuje se neprekidno pristizanje podataka u komandu artiljerije. Jedini podoficir i nekoliko izviđača izviđačkog odeljenja, odnosno samo jedan oficir u obaveštajnom oteku, neće biti u stanju da sam izvršava te zadatke.

Da bi komanda puka mogla uspešno dejstvovati kao komanda artiljerije brigade, otek za vezu treba da obezbedi neprekidnu vezu na širokom prostranstvu i po ispresecanom zemljištu na kome dejstvuje planinska brigada.

Teškoće pri održavanju radioveze na planinskom zemljištu, u prenošenju tih sredstava, naročito onih većih dimenzija i težine, nužno nameću da se više koriste žične veze — uvođenjem u opremu modernog i lakog kabla.

Na planinskom zemljištu je retko moguće poletanje i sletanje lakih aviona. Stoga bi bilo nužno da komanda artiljerije brigade raspolaze bar jednim odeljenjem helikoptera, koji bi se ponekad mogli upotrebljavati i za snabdevanje divizionu.

Pokretljivost jedinica. — Potreba artiljerije da u savremenim uslovima češće menja VP, zahteva da ona raspolaze odgovarajućim sredstvima koja obezbeđuju tu pokretljivost.

Divizionima 105/14 mm se mora obezbediti transportovanje po putevima; za transportovanje po kolskim putevima i dobrim konjskim stazama može se uspešno koristiti mototricikl *Garbari* — novo pogodno vozilo za planinsko zemljište, koje ustvari treba da što je moguće više isti-

sne mazgu; po slabijim putevima moraće se i oruđa 105/14 mm transportovati pomoću tovarnih grla. Prema tome, postojaće potreba da se mazge i pri pokretu po putevima kreću iza jedinica.

Da bi se ovo ostvarilo na najekonomičniji način, potrebno je da se odgovarajući broj kamiona nalazi delom kod divizionu, a delom kod komande puka, koja će sa istima vršiti manevar prema potrebi, tražeći, u slučaju potrebe, ojačanje od brigade, koja opet može upotrebljavati ova vozila i za prebacivanje čitavih planinskih bataljona. Nužno bi bilo da svi, ili skoro svi, srednji i teški kamioni brigade budu podešeni za eventualan transport stoke, kao i njihov utovar i istovar.

Za transportovanje po kolskim putevima i boljim konjskim stazama divizion 105/14 mm može koristiti mototricikl. Na 6 ovih vozila može se preneti jedno kompletno oruđe i odgovarajuća količina municije, potrebna za prvo vreme. Za kretanje po stazama nužno je da baterije 105/14 mm raspolažu odgovarajućim brojem mazgi za transportovanje bar jednog odeljenja i neophodne količine municije na kraća otstojanja. Pored toga, divizioni moraju imati odgovarajući broj mazgi za prenos sredstava koja su potrebna za osmatranje i taktičko sadejstvo ili radi dodeljivanja istih nekoj bateriji koja mora što pre izaći na vatreni položaj. Prema tome, treba voditi računa da i te mazge mogu prenositi oruđa 105/14 mm.

Iz ovog proizilazi da bi bilo nužno da svaka baterija raspolaže sa 40 mazgi, a isto toliko i komanda divizionu. To čini ukupno 160 mazgi, što predstavlja polovinu od 318 koliko ih ima divizion 75/13 mm sa tri baterije.

Za minobacačke divizione 120 mm treba naći slično rešenje kao kod divizionu 105/14 mm. Zbog manje težine minobacača ovo će se lakše sprovesti. Sa tri mototricikla može se transportovati jedan minobacač sa najnužnijom municijom. Prema tome, bateriji bi bilo dovoljno oko 15 vozila mototricikla. Za transportovanje minobacača i ostale opreme pomoću tovarnih grla, baterija bi morala raspolažati sa oko 30 mazgi, a komanda divizionu sa oko 40. Po ovome bi divizion 120 mm imao 130 mazgi, što predstavlja manje od polovine sadašnjeg brojnog stanja (301).

Iz prednjeg pisac izvlači zaključak da bi se brdski divizion 105/14 mm i minobacački divizion 120 mm morali opremiti i osposobiti za:

— transportovanje svih borbenih delova pomoću mototricikla;

— transportovanje pomoću mazgi;

— kretanje i premeštanje oruđa po odeljenjima na manjim razdaljinama pomoću tovarnih mazgi;

— snabdevanje i evakuaciju prvenstveno kamionima i mototriciklima, a samo delimično pomoću tovarnih grla.

Po njegovom mišljenju vreme je sazrelo da se brdska artiljerija ne smatra više tovarnom, već artiljerijom koja se može transportovati i pomoću tovarnih grla. Međutim, ona će se transportovati motornim vozilima štogod više bude moguće. To će imati neposrednog uticaja na principe upotrebe artiljerije, jer ova činjenica ne dozvoljava da se ona raspoređuje daleko od puteva kojima se mogu kretati mototricikli. Taj se nedostatak donekle otklanja većim dometom oruđa 105/14 mm u odnosu na 75/13 mm i minobacača 120 mm u odnosu na 107 mm. Pored toga, izvestan broj mazgi, iako mali, dopušta i sada mogućnost da se artiljerija raspoređuje u rejonima koji nisu pristupačni motornim vozilima.

Za premeštanje organa za osmatranje i sadejstvo, komanda artiljerije mora isto tako raspolagati odgovarajućim brojem mototricikla i mazgi.

Prema tome, da bi se obezbedila pokretljivost brdske artiljerije u savremenim uslovima, potrebna su raznovrsna transportna sredstva koja će osigurati pokretljivost po drumovima, kolskim putevima i konjskim stazama.

Ostvareni rezultati. — U ovom delu pisac želi da rezimira šta je dosada postignuto ili se nalazi u fazi usvajanja, odnosno u završnoj fazi ispitivanja. U stvari artiljerija italijanskih planinskih jedinica ima prema ovome sledeće novine:

— novu fizionomiju komande brdskog artiljeriskog puka;

— haubicu 105/14 mm;

— minobacač 120 mm;

— mototricikl *Garbari*.

U komandi puka, slično divizionskoj artiljeriji, postoje svi osnovni organi pomoću kojih se može obezbediti normalan rad. Tako, naprimer:

— formiran je operativno-nastavni osek za gađanja, obaveštajnu službu i organizaciju koji predstavlja bazu za uspešan rad komande artiljerije;

— određen je organ za koordinaciju službi, iako on formalno ne postoji još kao osek;

— formirano je odeljenje specijalista i jedinica lakih aviona;

— određena je uloga i mesto ostalih oteka (personalnog, administrativnog i tako dalje).

Haubica 105/14 mm ima znatnu prednost u odnosu na oruđa 75/13 mm i 100/17 mm iz razloga:

— domet je povećan sa 8.250 m kod 75/13 mm i 9.280 m kod 100/17 mm na 10.200 m kod 105/14 mm;

— dejstvo parčadi se povećava od 100 i 200 m (frontalno i bočno) kod 75/13 mm na 150 i 300 m kod 105/14 mm (slično je poređenje i sa haubicom 100/17 mm).

— dok oruđa 75/13 mm i 100/17 mm izbacuju na cilj u minutu 300, odnosno 480 kg čelika, haubica 105/14 mm izbacuje 540 kg; moralni efekat je kod nje isto tako veći;

— haubica 105/14 mm može gađati gornjom grupom uglova (što je vrlo važno u planini), dok oruđa 75/13 mm to ne mogu, a haubica 100/17 mm samo tipa *M-16*;

— haubica 105/14 mm upotrebljava istu municiju kao i oruđa 105/22 mm što pojednostavljuje snabdevanje.

I minobacač 120 mm pretstavlja znatan napredak u odnosu na minobacač 107 mm:

— domet je povećan od 5.360 m na 6.700 m;

— dejstvo parčadi povećano je od 200 i 400 m (frontalno i bočno) na 250 i 450 m;

— mogućnost izbacivanja čelika na cilj u minutu povećana je od 893 na 937, odnosno 1.211 kg (zavisno od toga da li se upotrebljava mina od 13 ili 17 kg);

— minobacač 120 mm ima u opremi jednu probojnu minu znatne efikasnosti;

— raspolaže sa 8 (za laku minu) ili 7 (za tešku minu) dopunskih punjenja u odnosu na 82 koliko ih ima minobacač 107 mm, što znatno olakšava gađanje;

— odstapanje po pravcu iznosi svega nešto više od 1% od dometa, u odnosu na 2% za minobacač 107 mm;

— težina minobacača 120 mm (bez prenosnih kolica s obzirom da će se najčešće transportovati pomoću mototricikla) znatno je manja no kod minobacača 107 mm;

— raspolaže durbinom sa dvostrukom podelom, čime je omogućeno brže zauzimanje elemenata minobacačem 120 mm nego minobacačem 107 mm, a osim toga pojednostavljena je i obuka nišandžija jer se izvodi na približno isti način kao kod oruđa 105/14 mm;

— nišanske sprave su usavršene, što omogućuje mnogo brže otvaranje pojedinih vrsti vatre;

— minobacač 107 mm ima jedinu prednost u odnosu na minobacač 120 mm što ne mora tako često kao ovaj menjati podlogu pri gađanju drugog cilja.

Mototriciklom *Garbari* su vršeni obimni opiti u planinskim jedinicama; smatra se da se njime povoljno rešava problem transporta kako u brdskoj artiljeriji, tako i u svim drugim planinskim jedinicama. Ovo vozilo treba da što je moguće više smanji potrebu za tovarnom stokom. Ono ima ove karakteristike:

— pogon se prenosi na sva tri točka, sa centralnim i perifernim diferencijalima koji se mogu blokirati;

— širina kolotruga (razmak točkova) se može menjati od 0,8 do 1,3 m;

— ima tri brzine, kao i brzinu za natrag i može razvijati brzinu od 2 do 50 km;

— nosivost mu je 550 kg;

— za razne zadatke može se brzo podešavati u poluguseničara;

— savlađuje nagib od 60 i 80% — zavisno od toga da li je na točkovima ili na gusenicama.

Za kretanje van puteva ima iste mogućnosti, kad je na točkovima, kao i izviđački automobil, a mnogo veće kad ima gusenice. Manevrisanje njime je mnogo lakše no kod automobila.

Postojeća mreža konjskih staza u italijanskim Alpima može, bez nekih većih radova, zadovoljiti zahteve ovog vozila. Čak se i izrada novih puteva za ovo vozilo, izuzev na naročito teškim mestima, može dosta uspešno izvoditi — baš zbog njegovih navedenih karakteristika.

Prema tome, sposobnost savlađivanja velikih nagiba na terenu od strane ovog vozila upućuje na to da se pojedini pravci direktno savlađuju, čime se izbegavaju nepotrebne serpentine u cilju obilaska nagiba. S druge strane, ni izrada konjskih staza minimalne širine od 1 m, sa okukama poluprečnika 4 m, ne zahteva načelno veće radove. Samo na užim delovima i kod većih nagiba koje vozilo ne može savladati, dolazi u obzir mazga. Novo vozilo, dakle, rešava jedan deo zadataka transporta koji je ranije vršen mazgama i zamenjuje dobar deo transporta koji je vršen izviđačkim automobilima.

S druge strane, zahvaljujući sposobnosti kretanja vozila *Garbari* po drumovima izbegava se, pri prelazu sa drumova na kolske puteve ili konjske staze, spor i opasan preтовar materijala sa kamiona ili

prikolica izviđačkih automobila. Prema tome, jedinice bi morale raspolagati ovim mototriciklima još od samog početka kretanja. Posluga oruđa bi se prevozila na vozilima, pored sredstava, zavisno od situacije — eventualno po smenama, ili bi se rančevi natovarili na vozila, a posluga bi išla peške.

Ridel:

ITALIJANSKA RATNA MORNARICA NA POČETKU 1959 GODINE

Izgleda da je ovaj članak¹⁾ potekao iz pera dobrog poznavaoca italijanske ratne mornarice, saradnika na planovima izgradnje njene flote. On ovim člankom, pored ostalog, pokušava da ubedi italijanske mornaričke krugove i uopšte italijansku javnost u opravdanost postojanja baš ovakve flote.

Kao zastupnik blokovske politike, potpuno na pozicijama zapadnog bloka, kome njegova zemlja i pripada, pisac, uzimajući kao bazu osnovne zadatke ratne mornarice vodeće sile tog bloka, izvlači zadatke koji odgovaraju »ratnoj mornarici srednjeg značaja«, tj. one koji su italijanskoj ratnoj mornarici određeni u okviru NATO. Zato ih on i pravda razlozima koje nameće razvoj moderne mornarice takvog značaja i obima. Uzimajući Sredozemno More kao područje »većite afirmacije Italije« i kao »određeni političko-strategijski svetski centar«, on, za razliku od ostalih vodećih mornarica zapadnog bloka u ovom moru (Engleske i Francuske) daje italijanskoj mornarici određenu-srednju ulogu.

Iz tog ugla članak daje zanimljiva razmatranja u pogledu razvoja modernih ratnih mornarica uopšte, a posebno izgradnje flote RM Italije.

Osnova sa koje pisac polazi, a koja već odavno pretstavlja gledanje ratne mornarice SAD, zasniva se na načelima da moderne flote, uz razumno korišćenje »pokretljivosti«, mogu praktično sa mora, u operativnim granicama, kontrolisati sav kopneni prostor zemlje. Ovaj pojam pokretljivosti za brodove znači da se oni mogu raspršiti, a prema tome i odbraniti od masovnih oružja; da se teško mogu ot-

Nade brdske artiljerije sadržane su u iznetoj reorganizaciji i ostvarenim rezultatima, odnosno onim za koje su nadležni već doneli rešenja.

Modernizovanjem na tako efikasan način organa komandi i sredstava planinskih jedinica, ističe se u još većoj meri značaj ovih specijalnih jedinica.

Z. V.

kriti, tj. da lako menjaju mesto i stoga obezbeđuju iznenađenje; da su nezavisni od baza i da dometom svojih oružja dostižu bilo koji cilj na zemlji; konačno, da mogu biti nosioci mnogostrukih ofanzivnih i defanzivnih oružja.

Dva faktora temeljito utiču na fizionomiju ratnog broda današnjice, a to su: razvoj vođenih projektila i nuklearna energija (kao pogon i kao oružje). Primena ovih faktora na italijansku RM »u njenom normalnom ambijentu — Sredozemnom Moru — i sa posebnim osvrtnom na predviđene operativne zadatke u okviru NATO, mogu se sumirati kao zadaci obezbeđenja pomorskog saobraćaja u smislu protivvazdušne, protivpodmorničke i protivminske odbrane.«

Sredozemno More pretstavlja područje u kome opasnosti iz vazduha i od podmornica dolaze naročito do izražaja i stoga ono zahteva ratne brodove naročito opremljene za ovakve vidove odbrane. Na osnovu iznetih zadataka i razloga, u sadašnjem razvoju italijanske RM vrše se posebni napori za gradnju brodova sa višestrukom namenom, koji treba da sačinjavaju jezgro pomorskih snaga i koji se mogu svrstati u tipove »eskortnih brodova«.

Pisac zatim prelazi na opšta razmatranja pojedinih vrsta odbrane.

Protivvazdušna odbrana (PVO). — Projektili su znatno smanjili i skoro potpuno odstranili vazdušnu opasnost iz doba Drugog svetskog rata. Ovo važi čak i za »srednje« RM (kao što je italijanska), koje više nemaju potrebe za eskortnim nosačima aviona. Ovo se, naravno, ne odnosi na okeanska pomorska ratišta, gde upotreba nosača aviona u pomorsko-vazдушnim operacijama dolazi u obzir i to na prvom mestu u operacijama strategiskog obima kod kojih ove velike pokrete ae-

¹⁾ La Marina militare italiana all'inizio del 1959, di Rigel, *Rivista marittima*, Italija, januar 1959.

rodrome treba štiti borbenim avionima velikog radijusa dejstva. Isto tako velike flote mogu na nekim nosačima aviona povoljno da koriste vazдушnu komponentu protivpodmorničke odbrane, naročito za izvidanje i gonjenje. U ograničenim pomorskim područjima, zahvaljujući mogućnostima projektila more-vazduh, brodovi srednjih razmera (kao lake krstarice) mogu da efikasno izvršavaju zadatke vazdušne odbrane pomorskih snaga i pomorskog saobraćaja i da na taj način zamene skupe i osetljive nosače aviona. Može se štaviše sa sigurnošću predvideti da će još za duže vreme protivnik morati upotrebljavati avione sa posadom protiv široko razvijenih konvoja i sastava ratnih brodova, pa čak i onda kada dejstva protiv stalnih ciljeva budu u celini izvođena projektilima. To još više potvrđuje važnost projektila more-vazduh na brodovima.

Važnost vođenih oružja na brodovima ne treba da se ograničava samo na PVO, već ona treba da postanu glavno brodsko naoružanje višestrukog dejstva, orijentisajući se na upotrebu protiv brodova, obale, pa čak i protiv podmornica. Ovo posebno važi za ograničena morska područja, gde se vazdušni napadi mogu vršiti kombinovano sa velikih i malih visina i gde se upotreba projektila mora kombinovati sa upotrebom lakih automatskih art. oruđa, ne spuštajući se niže od kalibra 76 mm (sa upaljačem za navođenje).

Protivpodmornička odbrana (PPO). — Konceptija borbe protiv podmornica zasniva se na mogućnostima povećane udaljenosti prilikom otkrivanja podmornica, na činjenici da protivpodmornička oružja poseduju veliki domet i da se mogu navoditi do neposredne blizine cilja. Stoga treba obezbediti punu skladnost između dometa i povećanih mogućnosti otkrivanja, i konačno smanjiti na minimum vreme prepuštanja oružja vlastitom uređaju za navođenje na cilj. Zbog ovih potreba neophodno je da brod ima vlastitu vazdušnu komponentu, tj. helikopter, i to ne samo kao sredstvo za otkrivanje podmornice, već naročito za prenos p. p. oružja, jer će se ono sa helikoptera moći navoditi i kontrolisati sve do dolaska nad protivničku podmornicu.

Što se tiče problema broda i pogona — potrebnih za nošenje pomenutih vrsta oružja — potrebno je istaći da povećan domet savremenih oružja i sredstava za otkrivanje, kako za PVO, tako i za PPO, stavljaju problem brzine broda na drugo mesto. Pojava nuklearnog pogona osigu-

rava, na skoro neograničeno vreme, održavanje velikih brzina i znatno olakšava problem autonomije. Zbog svega ovog treba težiti gradnji brodova sa snažnim trupom i dobrim pomorskim svojstvima, kao i pogonu sa što dužim rokom sigurnosti rada, pa čak ako treba i na štetu brzine.

O tipovima brodova

Esportni brodovi. — Kao logičan zaključak gornjih izlaganja proizlazi da »eskortni brod« koji se predviđa za PVO i PPO dejstva, sa modernim sredstvima, zahteva veličinu od oko 5.000 t deplasmna. U ovaj tip spadaju brodovi *Doria* i *Diulio*, koji se nalaze u gradnji i koji bi se mogli nazvati »eskortne krstarice«. Uz njih se mogu uključiti *Garibaldi* (sa dirigovanim projektilima uglavnom pa) i *Impavido* i *Intrepido* (sa projektilima malog dometa).

Potreba zaštite pomorskog saobraćaja zahteva najmanje dvadesetak modernih »eskortnih brodova« spremnih za dejstvo, od kojih oko 40% naoružanih dirigovanim projektilima, tj. osam brodova sa projektilima. Pisac dalje objašnjava da ovaj odnos između ostalog proizilazi iz ekonomskih uslova i iznosi da postojeći program izgradnje flote odgovara gornjoj računici (tj. 4 razarača u službi, 4 fregate u službi, 4 druge u izgradnji — ukupno 12, što uz 8 predviđenih brodova sa projektilima čini ukupno 20).

Korvete, topovnjače, minolovci. — Ostaje još veliki broj zadataka koje mogu da vrše i brodovi drugih tipova, pa čak i manje savremenih, posebno za PPO uz obalu. Opravdana je štaviše i gradnja novih obalnih eskortnih brodova sa sigurnim pogonom i jednostavnijim uređajima, posebno s obzirom na činjenicu da eventualni protivnik ne može za dogleđno vreme raspolagati u potpunosti modernim podmornicama. Ovo se naročito odnosi na potrebu postepene zamene sadašnjih korveta klase *Gabbiano* korvetama klase *Albatros*, bez većih izmena u veličini i sa težnjom da se stvori klasa obalnih eskortnih brodova sa sredstvima otkrivanja i naoružanjem »srednjeg« dometa.

Izduženi poluostrvski oblik Italije nameće posebnu potrebu da ona raspolaže i grupom brzih obalskih jedinica u koje spadaju: motorne topovnjače, torpedni čamci i minopolagači.

Uz pomoć SAD Italija je uspela da stvori jedan od najmodernijih sastava minolovaca, podeljen na one za otvoreno more i za daljnu i blisku obalnu upotrebu; ovi su opet posebno orijentisani na magnetske i akustične mine i na razvoj sredstava i ljudstva za »lov na mine«.

Podmornice: Do kraja 1959 godine Italija će, uz postojeće 4, raspolagati sa još 2 podmornice (*Baro* i *Da Vinci*), uz izgradnju još 2, tipa *Bario*. Shvatajući važnost i mogućnost novih oružja i sredstava, u međuvremenu se u italijanskoj ratnoj mornarici vrše prethodna ispitivanja i priprema stručni kadar za nuklearni pogon.

Avioni i helikopteri. — Važnost vazdušne komponente PPO moći će se postići pomoću aviona tipa *Grumman*, baziranih na kopnu, sa modernim sredstvima i naoružanjem i srednjim odlikama autonomije. U 1959 godini treba da stignu i prva

dva velika protivpodmornička helikoptera iz SAD tipa S58, kao ojačanje postojećeg jezgra malih helikoptera.

U zaključku pisac podvlači da se, i pri razvoju novih, skupih i teško ostvarljivih sredstava, ipak može obogatiti i »ratna mornarica srednjih razmera kao što je italijanska. Uprkos relativno skromnom broju ratnih brodova, može da postoji težnja za stvaranjem jake i respektovane RM ukoliko se teži kvalitetu i to u ljudstvu, tehnici i industriskoj podršci nacije.« Apelujući na tradiciju i iskustva celokupnog sastava RM, pisac ga poziva na saradnju i podršku ovakvih planova izgradnje flote, završavajući da treba shvatiti da je ovakva obnova italijanske RM čvrsto povezana sa problemom sigurnosti, tj. problemom života jedne nacije koja je »neopozivo vezana za more«.

M. I.

Pukovnik Lambre:

PRILAGODAVANJE LOGISTIKE ATOMSKOM RATU¹⁾

Pisac u početku napominje da je pitanje koje on u članku razmatra samo deo jedne mnogo šire i aktuelnije celine koja se odnosi na prilagođavanje celokupne vojne doktrine atomskom ratu. Zatim on daje ovakvu definiciju logistike: »Logistika obuhvata sve ono što oružanim snagama treba da obezbedi najbolje (najefikasnije) uslove za život i borbu«. Pritom postavlja sebi sledeća pitanja: »O kakvoj se vrsti oružanih snaga zapravo radi?«, »O kojoj vrsti efikasne borbe je ovde reč?«, »Da li su već određene strategija i taktika atomske ere?«. On ističe da sva ova pitanja prekriva veo tajnosti i da će se stoga u svojim razmatranjima ograničiti na iznošenje samo svojih ličnih ideja. On dalje navodi da je do ovih zaključaka došao, odnosno da su te ideje u njemu sazrele još dok je bio na čelu Četvrtog (pozadinskog) biroa, a da je i kasnije — pošto je otišao na drugu dužnost — imao prilike da ih uporedi sa drugim izvorima koji tretiraju ove probleme i da ni tom prilikom nije konstatovao nikakvu veću protivurečnost. Zatim podvlači da se u

svojim razmatranjima ograničio na slučaj eventualne taktičke upotrebe nuklearnog oružja koji je, po njegovom mišljenju, najkorisnije proučavati, bez obzira na nezvesnost tog taktičkog atomskog »doziranja« (koje će već varirati prema strahu od represalija, humanitarnim obzirima, brizi da se sačuvaju (pošteđe) bogatstva koja treba osvojiti ili osloboditi). On je mišljenja da će i u eventualnom atomskom ratu sa tako »doziranom« (taktičkom) upotrebom nuklearnog oružja morati da postoji jedna taktika i jedna logistika koja ljudima i njihovom naoružanju treba da omogući »da žive i da se bore u najboljim uslovima dejstva«.

Pisac u ovim okvirima i razmatra logističke probleme i pokušava da bar pruži skicu njihovog rešenja. On smatra da po logistiku u atomskim uslovima mogu proizići dve vrste posledica:

— posledne — ustvari promene u logističkim potrebama oružanih snaga usled nove strategije i taktike i usled promena u organizaciji i naoružanju jedinica;

— neposredne — na samo funkcionisanje logističkog sistema; verovatno raspoređeno (podeljeno) komandovanje; pojačanu povredivost skladišta i raznih organa; slabiji učinak zbog preduzetih mera predostrožnosti; ogromne štete koje

¹⁾ Adaptation de la logistique à la guerre atomique, par le colonel Lambret, *Revue militaire suisse*, Švajcarska, april 1959.

treba popraviti; posebne teškoće u saobraćaju na razorenom i često radioaktivnom zemljištu. Kao jedinu olakšavajuću činjenicu treba pomenuti: moguće smanjenje tonaže kod klasične municije prilikom svake upotrebe nuklearnog oružja.

U nameri da se docnije vrati na analizu ovih raznih posledica radi procene njihovog značaja, pisac postavlja pitanje da li je nuklearno oružje, koje još nigde nije isprobano na bojištu, postavilo pred logističare *zaista nove probleme* s obzirom da se ono, konačno, razlikuje od drugih oružja samo po daleko jačoj moći. Možda su materijalni poremećaji koje će ono izazvati u domenu logistike drugostepene važnosti u odnosu na uticaj koji će ovo oružje eventualno imati na moral i psihi boraca. On smatra da upotreba atomske vatre postavlja tri nova problema:

— problem očuvanja potrebnog ljudskog i materijalnog potencijala koji će biti u stanju da obezbedi izvršenje zadatka;

— problem snažne i brze pomoći koju treba primeniti u okviru logistike;

— problem životne i borbene nezavisnosti izolovanih jedinica kada iznenada budu uništeni čitavi njihovi štabovi (i njihovi sistemi veza) ili susedne jedinice.

Pisac je mišljenja da će upočetku značaj strategiskog bombardovanja prevazilaziti značaj borbi na zemlji. Ogroman značaj i brzina prvih izmena strategiskih udara ostaviće dve protivničke armije jednu prema drugoj skoro na istom mestu i u istom stanju gde ih je zatekao početak neprijateljstava. Mobilizaciju, prve pokrete, široke koncentracije i planove snabdevanja treba sasvim uprostiti ili izbeći. Zbog paralizovanja i neizbežnog poremećaja duboke pozadine, operativne armije će biti ograničene za jedno duže vreme nego što je to bio slučaj ranije, na svoje sopstvene izvore, tj. skladišta i sredstva koja su unapred postavljena u njihovu blizinu.

U vezi s iznetim, već sama pomisao o izvođenju brzih dejstava nego dosada od strane snaga relativno otsečenih od pozadine, smanjuje značaj velikih skladišta i, obratno, povećava važnost početnih skladišta. Ova treba podzati još za vreme mira i popuniti svim sredstvima koja se predviđaju za rat, a isto tako treba pravo vreme preduzeti sve što je potrebno za brzo i pravilno funkcionisanje službi.

Što se tiče taktike i organizacije jedinica — njihove izmene nameće kako opasnost usled koncentrisanja velikih snaga, tako i brz ritam korišćenja dejstva atomskog oružja. Dakle, nema više neprekidnih — linearnih frontova u odbrani, niti ranijeg prikupljanja velikih snaga za napad, već dubina u odbrani, brzi manevri prilikom napada ili protivnapada i brzo rasturanje posle toga; verovatna izmešanost sopstvenih i neprijateljskih jedinica koje će biti zaštićene od protivničke atomske vatre zonom bezbednosti njegovih boraca.

Polazeći sa stanovišta da će se povećanjem motorizacije postići još veća pokretljivost, pisac smatra da treba predvideti logistiku kako za pešadijske tako i za oklopne divizije, tj. takvu logistiku koja će biti sposobna da brzo podrži, bez zaštite neprekidnog fronta, jednu udaljenu i snažno motorizovanu masu. U vezi s problemom motorizacije, on navodi da dnevno snabdevanje vojnika u armijama zapadnih zemalja, sa već snažnom motorizacijom, dostiže i čak prevazilazi 35 kg dnevno po čoveku. U ovim armijama računata da jedno vozilo dolazi na svakih 5 vojnika i da ono — računajući upravljanje s njim, njegovo snabdevanje, održavanje itd. — vezuje za sebe 2 od ovih 5 vojnika. Pored toga, 2/5 dnevne tonaže koju ono preveze odlazi na njega i njegova dva poslužioća. Pisac dalje navodi da bi totalna motorizacija sadašnjih jedinica dovela do odnosa jedno vozilo na četiri vojnika, koje bi za sebe vezivalo 2 vojnika i trošilo polovinu dnevne tonaže (ta tonaža bi ovog puta prelazila 40 kg dnevno po vojniku). Pritom on izražava sumnju u opravdanost svega ovoga, pa uz napomenu da atomski rat jako komplikuje snabdevanje, izvlači zaključak da treba tražiti taktiku koja zahteva što je moguće manje tonaže i formaciju koja teži smanjenju broja vozila. Ujedno predlaže uklanjanje lakih vozila i uprošćavanje izvesnih jedinica, tj. njihovo vraćanje na prostiji — raniji tip (naročito za planinske krajeve).

Prelazeći na razmatranje neposrednih posledica atomskog oružja na logistiku, pisac govori o problemu očuvanja ljudi i ratnog materijala. On kaže da je logistika osetljiva, jer je nju teško maskirati, a vezana je i za vidljivu infrastrukturu. Za ovo on navodi sledeći primer: jedna armija od 300.000 ljudi može da se bori u zoni od 150 x 150 km. Njena sredstva za

život i borbu za 15 dana iznose 150.000 tona, koju količinu treba smestiti i maskirati (ova količina približno odgovara količini od 300 vojnih vozova). Dnevno treba doturiti 10.000 tona, što znači da za dotur treba 4.000 kamiona, a da se pritom i ne računa rizik od neprijateljskog bombardovanja.

Ako bi se napustila hipoteza »doziranje« atomske vatre, onda bi opasnost bila neograničena. Kao primer pisac navodi da je u toku pet godina Drugog svetskog rata na Nemačku bačeno 1.250 kilotona klasičnog eksploziva, pa dodaje da današnji stokovi atomskih bombi iznose stotine hiljada kilotona, a hidrogenskih i milione kilotona.

Zatim on uzima slučaj kada bi neprijatelj upotrebio samo nekoliko desetina bombi radi uništenja logističke podrške protivničke armije. U težnji za što boljom odbranom ovde bi se primenila rastresitost koja bi samo otežala komandovanje, odbranu na zemlji i znatno smanjila učinak — doprinos službi, pa bi stoga za svaku službu trebalo tražiti ravnotežu između rastresitosti i učinka. Pored toga, jedinice i ustanove službi treba da budu deljive, a ti pojedini delovi osposobljeni za samostalan rad.

Prema mišljenju pisca treba decentralizovati celokupno funkcionisanje službi i usvojiti takvu logističku podršku koja odgovara manjim jedinicama od armije — ovo treba u svakom slučaju sprovesti kod korpusa, a možda čak i kod divizije. Ova logistička celina — koja se može različito nazivati, naprimer »grupman«, brigada ili ma na koji drugi način — bila bi svakako manje pokretljiva nego boračke jedinice, ali bi bila manje vezana za zemljište nego što je to bio slučaj kod klasičnih zona logističkog razvijanja. Ona bi rešavala sve probleme snabdevanja i to direktno sa jedinicama koje opslužuje — a u okviru vrlo širokih direktiva armije.

Međutim, ma kako bila dobra organizacija ona, po mišljenju pisca, neće moći opstati ako se ne oslanja na transport, a on će u atomskom ratu biti vrlo otežan. Železničke linije biće prekinute, dok će drumska mreža lakše izdržati, mada i ona usled oštećenja neće moći da zadovolji. On predlaže da se pojedini odeljci železničkih linija ipak upotrebljavaju — koriste (i ako je železnička mreža iskidana), a da se na sektorima prekida železničkih linija vrši prebacivanje (transbordman)

drumovima. Zatim predlaže smanjenje tonáže i potseća da su se Nemci u Staljingradu držali nekoliko nedelja i da su za sve to vreme vazдушnim putem dnevno dobijali samo 1 kg po vojniku. Govoreći dalje o snabdevanju vazдушnim putem, on navodi teškoće koje proističu iz činjenice da veliki transportni avioni zahtevaju jako osetljivu infrastrukturu, pa zaključuje da transportna avijacija, uprkos velikog napretka, može samo da potpomogne, ali ne i da zameni suvozemni transport. Po njegovom mišljenju, transportna avijacija moći će da se upotrebi za snabdevanje izolovanih jedinica i evakuaciju ranjenika. Međutim, prilikom snabdevanja glavnih snaga, na nju se ne treba oslanjati.

Pisac je posebnu pažnju obratio problemu pomoći atomizovanih jedinica. Svoje postavke on je zasnovao na iskustvima sa vežbi i manevara, a isto tako i na osnovu nekih američkih studija. Preduzete mere, prema njegovom mišljenju, treba da doprinesu: spasavanju ljudskih života, ograničavanju štete, zatvaranju breše u sopstvenom potencijalu pre nego što je neprijatelj nju primetio da bi je iskoristio. Pisac zamišlja samo izvođenje pomoći — a naročito njeno najbrže sprovođenje — kroz neka tri stepena.

Prvi stepen bi se organizovao pod rukovodstvom najbliže mesne komande koja bi imala da sprovede mere radi ograničenja napadnute zone, procene štete i gubitaka i koja bi izveštavala više organe koji bi, sa svoje strane, primenili drugi i treći stepen, organizovali saobraćaj oko napadnute zone, prikupljali prve žrtve atomskog napada i ukazivali pomoć. Mesne komande bi morale da u svako doba raspolazu potrebnim organima za detekciju, saobraćaj, sanitetsku pomoć, odnosno organima vojne policije.

Drugi stepen bi pripadao višoj komandi. To bi verovatno bila armija ili komanda koja je armiji neposredno potčinjena. Ovaj bi stepen trebalo da omogućiti organizovanje jedne specijalne komande napadnute zone, i to pomoću početnih sredstava i onih koja mu kasnije budu pridana. On bi morao da stupi u dejstvo u roku od nekoliko minuta. Jedan od osnovnih zadataka u pozadini armije sastojao bi se u brzom osposobljavanju komunikacija — što pretstavlja neophodan uslov kako za izvršenje sopstvenih zadataka tako i za manevrovanje jedinicama koje su od ovog napada ostale poštedene

Treći stepen bi imao za zadatak zamenu uništenih ili neupotrebljivih sredstava novim.

Govoreći o organizaciji pomoći pri atomskom napadu, pisac se posebno zadržava na sanitetskoj službi, pa navodi da se broj žrtava pri eksploziji jedne atomske bombe od 20 kilotona kreće od nekoliko stotina (ako je dobro sprovedena rastresitost) do više hiljada (u protivnom slučaju). Međutim, rastresitost nije moguće uvek primeniti, naprimer, u vazduhoplovnim bazama, naseljima itd. Prelazeći na problem lečenja, on navodi da je broj teških ranjenika vrlo veliki i sa raznim ozledama: rane, traumatizmi, opekotine, zračenja. Prema njegovom mišljenju zračenji u opasnoj zoni predstavljaju težak problem prilikom trijaže — između onih koje treba evakuisati, jer se još mogu sa uspehom lečiti i »osuđenih na smrt«. Pisac uz to pominje pojavu individualnog i kolektivnog ludila, koju lekari stidljivo nazivaju »psihičkim traumatizmom«.

U dosadašnjim izlaganjima pisac je uglavnom izneo niz problema koje atomski rat postavlja pred logističare. U daljem delu on želi da, kroz jednu celovitu sintezu, pruži grubu skicu logistike koja bi bila prilagođena ratu u kome bi manevar snaga bio kombinovan sa »doziranom« atomskom vatrom.

Po njegovom mišljenju na nacionalnom (državnom) planu bi trebalo učiniti sledeće:

- reorganizovati borbene jedinice u dve kategorije — jedne vrlo pokretne i usavršene, a druge, naprotiv, jednostavne, kod kojih bi se usvojila vozila sa poboljšanim učinkom kako bi se što je moguće više smanjila tonaža neophodnih potreba;
- proširiti snabdevanje vazдушnim putem;

- brižljivo pripremiti koordinaciju željezničko-drumskog saobraćaja na tačkama prekida željezničkih linija;

- stalno održavati snage — bilo aktivne, bilo one koje se brzo mogu mobilisati u blizini mesta upotrebe; pritom treba podrazumeti i sva njihova logistička sredstva;

- najzad, sprovesti rastresitost u što je moguće većoj meri, podzemnu zaštitu proizvodnih organa, skladišta i komandnih mesta.

U okviru logistike jedne armije na bojištu pisac predlaže:

- decentralizaciju logističkih odgovornosti upotrebom logističkih »grupma-

na« ili brigada za opsluživanje korpusa, pa čak i divizije;

- povećanje nivoa skladišta u borbenoj zoni i podelu ovih na manja skladišta;

- podelu i rastresitost svih logističkih formacija;

- poseban napor sanitetske službe koja treba da raspolaze potrebnim sredstvima za trijažu, kao i bržu i dalju evakuaciju, pokretnim ekipama lekara za trijažu, sanitetskim helikopterima. Osim toga biće potrebno dosta umirujućih sredstava za ranjenike, a naročito za slučajeve »psihičkog traumatizma«.

Ranije pomenuta organizacija pomoći putem tri stepena zahtevaće:

- radi neposredne pomoći — stvaranje novih jedinica ili ekipa u već postojećim jedinicama za detekciju i označavanje radioaktivnih zona;

- radi organizovanja, tzv. »kolona za pomoć« — dopunske potrebe koje će osetno prelaziti redovnu logističku podršku.

Pisac navodi da postoje različita mišljenja o sastavu ovih »kolona za pomoć«, pa iznosi svoje lično:

- starešna sa štabom i sredstvima veze, veličine pukovnog štaba;

- saobraćajna jedinica;

- jedinica vojne policije;

- mešovita sanitetsko-transportna jedinica (ambulantna kola i helikopteri);

- sanitetska jedinica koja može da opremi jedan centar za evakuaciju, da vrši brzu trijažu ranjenika, serisku dekontaminaciju i da pruži prvu lekarsku pomoć;

- inženjeriska jedinica koja može da posluži kao kadrovsko jezgro i da snabdeva alatom mesnu radnu snagu, da vrši čišćenja, da se bori protiv požara i postavlja lake mostove;

- jedinica za dekontaminaciju terena;

- sredstva za opravku i izvlačenje vozila;

- rezerva u odeći i obući radi zamenе kontaminiranih delova.

Prema mišljenju pisca ova bi »kolona« imala oko 1.200 ljudi i 300 vozila koji bi bili u stalnoj pripravnosti. Ovakva jedina »kolona za pomoć« mogla bi da stigne za nekoliko sati (3-4) na bilo koju tačku armijske zone srednje veličine (150 x 150 km), a da bi se u isto vreme pariralo dejstvo više eksplozija, trebalo bi na armijskoj zoni raspolagati bar sa 5 ili 6 takvih »kolona«.

PRENTIS

CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU

Ova knjiga tretira problematiku civilne zaštite u eventualnom budućem ratu, zahvatajući napadna sredstva iz vazduha i zaštitu od njih, a naročito organizaciju državne teritorije i obuku stanovništva. Pisac se zalaže da se problemi civilne zaštite realno shvate od svakog pojedinca kao i od opštine do najviših državnih organa zemlje.

Knjiga je opremljena mnogobrojnim crtežima, slikama i tabelarnim pregledima sa naučnim podacima, te će biti od velike koristi kako stručnjacima tako i svakom drugom građaninu.

Delo je izišlo kao XXIV knjiga Vojne biblioteke — Inostrani pisci VIZ-a JNA »Vojno delo«, ima 546 stranica, a cena mu je 600 din.

PERO MORAČA

ODBRANA U NOR-u

Ova knjiga obiluje sređenim iskustvima iz NOR-a, do kojih se došlo sintezom niza istoriskih činjenica i podataka na osnovu kojih su izvučeni potrebni zaključci. Ona obuhvata osnovna pitanja odbrane u NOR-u, a iskustva se razmatraju tako da imaju značaj i za procenu taktičkih, operativnih i strategiskih postupaka u eventualnom budućem ratu.

Knjiga je izišla u izdanju Biblioteke »Naši pisci« VIZ-a JNA, ima 286 stranica sa 36 skica, a staje 500 dinara.

Profesori

R. EĆIMOVIĆ I M. PRODANOVIĆ-NIKOLIĆ

MILITARY ENGLISH

U ovoj knjizi — priručniku razmotrena je vojna terminologija na engleskom jeziku i time popunjena praznina koja je u tom pogledu kod nas postojala.

Knjiga ima pet delova. Prvi deo sačinjavaju lekcije iz vojne terminologije, u kojima su obuhvaćeni termini iz okvira vidova oružane sile i svih rodova vojske i službi, dok je drugi ispunjen člancima za čitanje, kojima su proširene lekcije iz prvog dela. Treći deo sadrži članke o Jugoslaviji, drugu Titu, NOR-u i dr. Četvrti deo sačinjava engleska gramatika, dok je u petom dat engleski vojni rečnik, koji obuhvata preko 1.700 vojnih termina, sa izgovorom.

Knjiga je izišla u izdanju »Biblioteke vojnih udžbenika i priručnika« VIZ-a JNA »Vojno delo«. Ima 277 strana. Cena 750 din.

M. PAVLOVIĆ

TENKOVI U PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI

U knjizi je ukratko opisano mesto tenkova u Prvom svetskom ratu, dok je razvoju tenkovske doktrine između oba svetska rata poklonjeno više pažnje.

Upotreba tenkova u Drugom svetskom ratu obrađena je razmatranjem najvažnijih bitki u kojima su oni imali vidno mesto.

Posebno poglavlje je posvećeno upotrebi tenkova u našem NOR-u.

Na kraju knjige pisac je dao mišljenje o mestu i značaju tenkova u budućem ratu.

Knjiga je izišla u izdanju Biblioteke »Naši pisci«, ima 189 str. sa 44 fotografije i skice, a staje 300 dinara.

ĐURO KLADARIN

BITKA NA SUTJESCI

Ova vojnoistoriska studija je treći autorov rad na istu temu. Zasnovana je na široj, delom i novoj dokumentarnoj građi i brojnijem konsultovanju učesnika, što je autoru omogućilo da događaje rekonstruiše potpunije i vernije, a time i da svoju ocenu učini još realnijom. Bogatstvom sadržine i analizama delo doprinosi uopštavanju naših ratnih iskustava.

Delo je izišlo kao XVII knjiga Biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda«, povezano je u poluplatno, ima 279 strana sa 20 skica uz tekst. Cena 650 dinara.

HITL

VOJNI ŠTABOVI

Studija o vojnim štabovima i njihovom razvoju, uporedo sa razvojem oružanih snaga, od prvih začetaka u starom Egiptu do današnjih dana. Autor je obradio naročito uticajne faktore koji su doveli do stvaranja vojnih štabova počevši od starih Egipćana, Asiraca i Persijanaca, preko starogrčkog sistema komandovanja Aleksandra Velikog, a zatim Rimljana, krstaša, kondotijera, Morisa Saksonskog sve do Gustava Adolfa, Fridriha Velikog i Francuske buržoaske revolucije (1789).

U posebnim poglavljima pisac je obradio nemački, francuski, britanski, američki i sovjetski generalštab u Drugom svetskom ratu, a na kraju je izneo svoje misli o razvoju štabova u budućnosti.

Delo je izišlo kao XXV knjiga »Vojne biblioteke — inostrani pisci«, ima 336 strana, a staje 500 din.